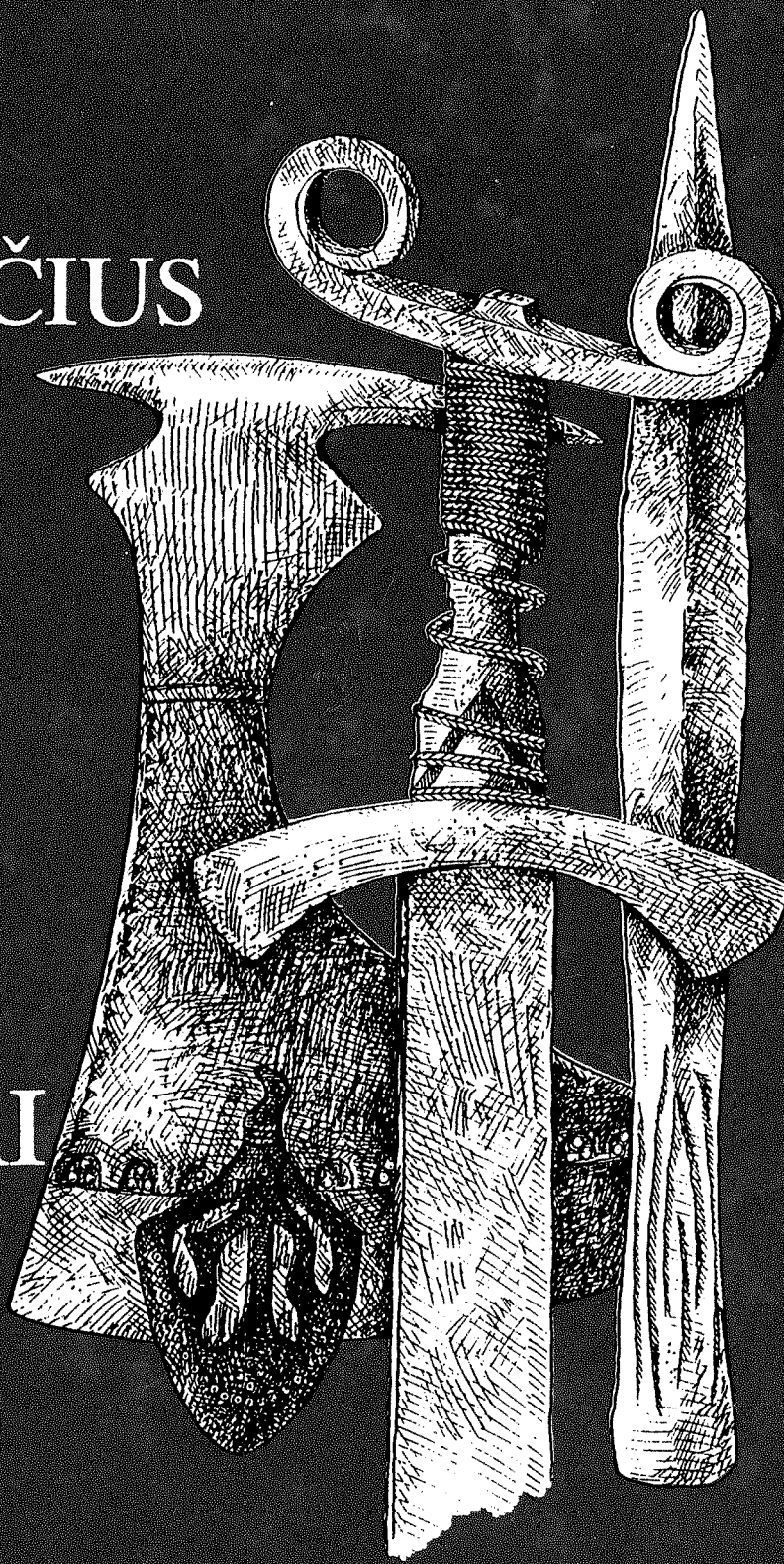

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

VYTAUTAS
KAZAKEVIČIUS

IX-XIII a.

BALTŲ
KALAVIJAI

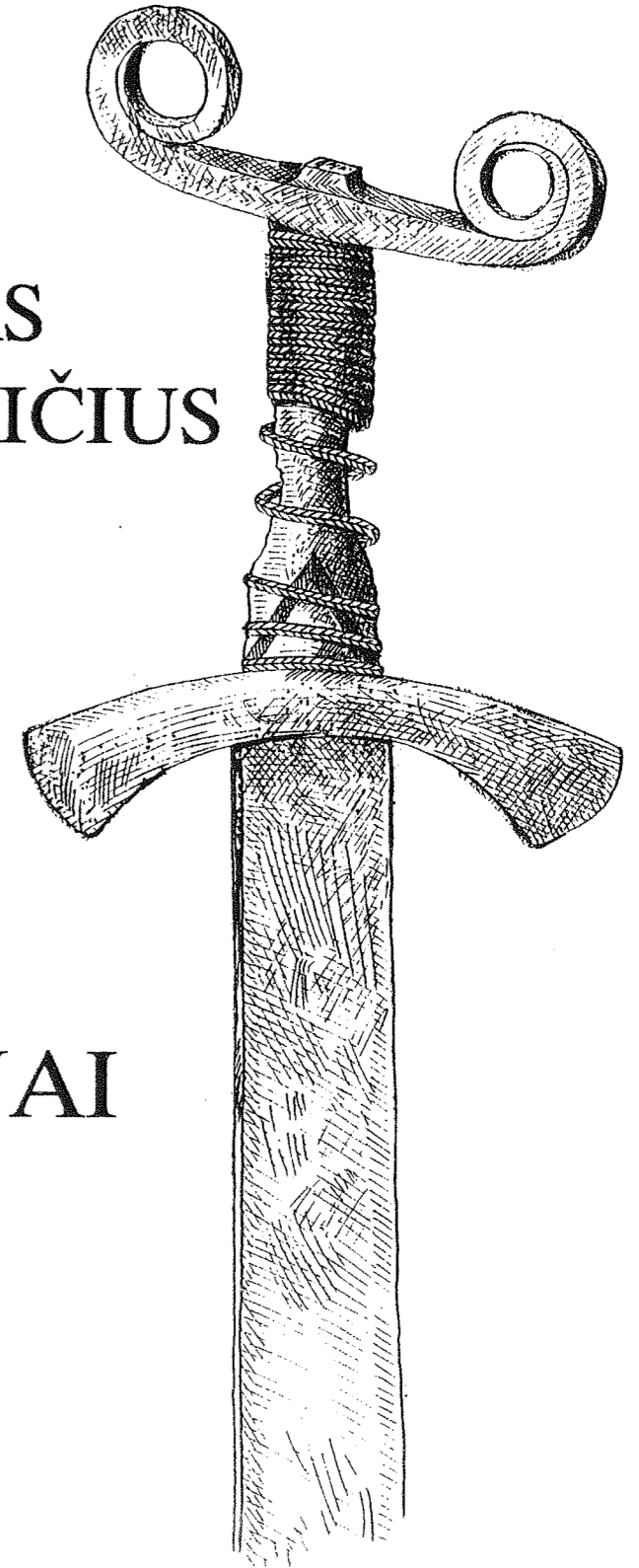

IX-XIII a.
BALŲ
KALAVIJAI

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

VYTAUTAS
KAZAKEVIČIUS

IX-XIII a.
BALTŲ
KALAVIJAI

Išleista Lietuvos istorijos instituto užsakymu

Piešiniai ir viršelis dailininkės Ionos Keršulytės
Nuotraukos Kazimiero Vainoro
Redaktorė Danutė Leščinskienė

Turinys

Ivadas	7
Rašytinės žinios	11
Tipologija	11
Tipai, jų požymiai, paplitimas, chronologija ir kilmė	15
Anteniniai kalavijai	15
B tipas	18
D tipas	22
Desiukiškių tipas	23
E tipas	26
H tipas	28
I tipas	34
K tipas	35
M tipas	36
Manheimo tipas	39
P tipas	40
S tipas	42
T tipas	44
T1 (Kuršių) tipas	53
U tipas	59
V tipas	61
W tipas	64
X tipas	67
Y tipas	70
Z tipas	74
Kalavijai balno pavidalo buoželėmis	78
Kalavijai rombo formos buoželėmis	82
Kalavijai ovaliomis buoželėmis	85
Kalavijai apskritomis buoželėmis	89
Pabaiga	92
IX-XIII a. KALAVIJŲ KATALOGAS	101
Anteniniai	101
B tipas	102
D tipas	102
Desiukiškių tipas	102

E tipas	102
H tipas	103
I tipas	106
K tipas	106
M tipas	107
Manheimo tipas	107
P tipas	107
S tipas	107
T tipas	112
T1 (Kuršių) tipas	114
U tipas	114
V tipas	115
W tipas	115
X tipas	117
Y tipas	119
Z tipas	120
Kalavijai balno pavidalo buoželėmis	122
Kalavijai rombo formos buoželėmis	122
Kalavijai ovaliomis buoželėmis	123
Kalavijai apskritomis buoželėmis	125
Summary	145
Резюме	163
Sutrumpinimai	163
Muziejai	163
Leidiniai	165
Literatūra	

IVADAS

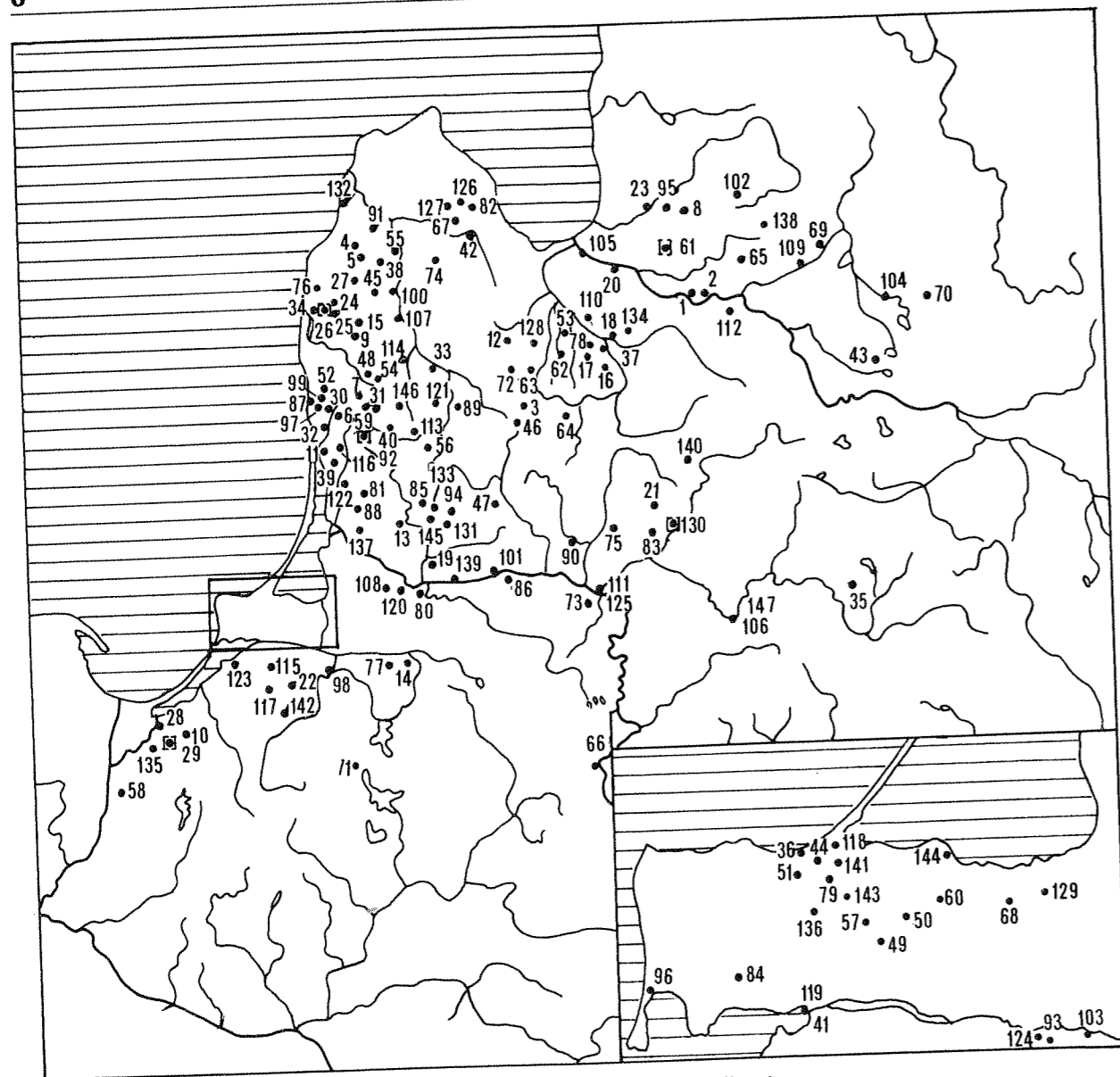
Baltų kalavijai per daugelį amžių patyrė nemažų permainų, nuėjo ilgą raidos kelią nuo paprasčiausių vienašmenių didelio peilio su medine rankena pavidalo iki raštuoto (Damasko) plieno dviašmenių ginklų su puošnia rankena, inkrustuota spalvotaisiais ir brangiaisiais metalais. Kaip prestižinis ginklas, kalavijas buvo nuolatos tobulinamas ir jo gamyboje pirmiausia atsispindėjo technologijos naujovės bei meniniai kalvių sugebėjimai. Todėl kalavijai aiškiai rodo ir bendras vėlyvojo geležies amžiaus ginklų raidos tendencijas, padeda jas geriau suprasti.

Mėginsiu panagrinėti baltų karių IX–XIII a. vartotus kalavijus su rankenų skersiniais, aptarsiu tipologiškai, apžvelgsiu jų kilmę, paplitimą ir raidą per 500 metų.

Archeologinėje literatūroje apie geležies amžiaus Europos ginklus kalavijai minimi drauge su durklais, kovos peiliais bei kardais ir apibūdinami kaip kertamieji ir duriamieji ginklai su rankenomis. Taip yra dėl to, kad šių ginklų paskirtis kirsti ir durti diferencijuota iš dalies, be to, raida glaudžiai susijusi, o jų formų su vyraujančia viena — kirtimo ar dūrimo — funkcija aptinkama labai retai. Skirtingai nuo kitų artimos kovos ginklų, kalavijas nuo seniausių laikų iki vėlyvųjų viduramžių buvo ne tik artimos kovos ginklas, bet ir valdžios bei galybės simbolis. Kalavijų paprastai randama turtingų mirusiųjų bei kovose ypač

pasižymėjusių karių ar karvedžių kapuose. Dėl to jų nedažnai aptinkama kapinynuose, labai retai pasitaiko lobiuose, pilialkaniuose ir gyvenvietėse. Kalavijų dėjimą į kapus lėmė Europos genčių ir tautų tikėjimai, religiniai vaizdiniai bei tradicijos.

Rinkdamas medžiagą ir literatūrą šiam darbui, susidūriau su daugybe problemų ir sunkumų, kuriuos vargu bau ar būčiau įveikęs be kolegų, bendradarbių ir draugų pagalbos. Ypač glaudžiai bendradarbiavo ir nuoširdžiai pagelbėjo kolega ir mano draugas iš Rygos, Latvijos istorijos instituto Archeologijos skyriaus bendradarbis Maris Atgasis. Savo surinktais duomenimis ir sukauptu prūsų genčių archeologinės medžiagos archyvu pasidalijo Vilniaus universiteto Archeologijos katedros darbuotojas, humanitarinių mokslų daktaras Valdemaras Šimėnas. Išvalgiu ir geranoriškai kritišku žvilgsniu į šį darbą pažvelgė kolegė, Lietuvos istorijos instituto Archeologijos skyriaus vyresnioji mokslinė bendradarbė, habilituota mokslų daktarė Laima Vaitkunskienė, vertingomis pastabomis peno apmąstymams davė Archeologijos skyriaus vedėjas, humanitarinių mokslų daktaras Gintautas Zabieła bei kiti skyriaus darbuotojai. Santrauką į anglų kalbą išvertė Dalia Merkevičienė, redagavo Kardifo (Cardiff) universiteto Velse, Didžioji Britanija, daktaras Džonas Hainas (John Hines). Reziümė į rusų kalbą išvertė kolega Vytautas Daugudis. Už tai

1 pav. Kalavijų radimo vietos baltų žemėse:

1) Aizkrauklė, Stučkos raj., 2) Aizkrauklės Lejasbitenai, Stučkos raj., 3) Aleksandrija, Šiaulių raj., 4) Alsungos Kalniniai, Kuldygos raj., 5) Alsungos Kantikai, Kuldygos raj., 6) Anduliai, Kretingos raj., 7) Apulė, Skuodo raj., 8) Araišiai, Cėsių raj., 9) Asytės Graveniekai, Liepojos raj., 10) Avaikai (Awecken, Kr. Pr. Holland), Paslenko paviatas, 11) Bandužiai, Klaipėda, 12) Bėnės Kajuokruogas, Duobelės raj., 13) Bikavėnai, Šilutės raj., 14) Bočiagai (Norkitten Schloßberg, Kr. Insterburg), Černiachovsko raj., 15) Bunkos muiža, Liepojos raj., 16) Cerauktės Puodiniai, Bauskės raj., 17) Ciemaldė, Jelgavos raj., 18) Čunkanai-Drengeriai, Bauskė, 19) Dauglaukis, Tauragės raj., 20) Daugmalė, Rygos raj., 21) Desiukiškės, Ukmergės raj., 22) Dombrova (Damerau, Kr. Bartenstein), Olištinio paviatas, 23) Drabešų Liepinios, Cėsių raj., 24) Durbės Dyriai, Liepojos raj., 25) Durbės Sauslaukai, Liepojos raj., 26) Durbės

apylinkės, Liepojos raj., 27) Dzervės Grabstės Zundai, Liepojos raj., 28) Elbliongas, Lenkijos Respublika, 29) Elbliongo apylinkės, Lenkijos Respublika, 30) Genčiai I, Kretingos raj., 31) Gintališkė, Plungės raj., 32) Girkaliai, Klaipėdos raj., 33) Griežė, Mažeikių raj., 34) Gruobinis Smukumai, Liepojos raj., 35) Gorkovičiai, Vileikos apylinkės, Baltarusija, 36) Irzekapinis-Klincovka, Zelenogradsko raj., 37) Islycės Viesturiai (Zieduonskuola), Bauskės raj., 38) Ivandė, Kuldygos raj., 39) Janiškiiai, Klaipėdos raj., 40) Jazdaičiai, Plungės raj., 41) Kaliningradas (Moditten, Königsberg Stadt), 42) Kandava, Tukumio raj., 43) Kapiinių Kristapėnai, Preilių raj., 44) Kaup (Wiskiauten, Kr. Fischhausen), Zelenogradsko raj., 45) Kazdanga, Liepojos raj., 46) Kebliai, Šiaulių raj., 47) Kejėnai, Raseinių raj., 48) Klaišiai, Skuodo raj., 49) Kleinheide, Gurjevskas, 50) Kosmodemjanskajė (Molsehn, Kr. Königsberg), Gurjev-

nuoširdžiai jiems dėkoju. Noriu taip pat tarti ačiū ir knygos iliustratorei, Archeologijos skyriaus dailininkei Ilonai Keršulytei bei Lietuvos istorijos instituto fotografui Kazimierui Vainorui.

Baltų teritorijoje kalavijų atsirado žalvario amžiaus II periodo pabaigoje – III pradžioje ir jie yra importuoti iš vakarinių Baltijos jūros regiono teritorijų (Григалавичене Э., Мяркявичюс А., 1980, p. 28). Dabar turimais duomenimis, Rytų Pabaltijyje aptikti 9 žalvariniai kalavijai ir jų dalių. Didesnės įtakos to meto baltų ginkluotei jie, atrodo, neturėjo. Ankstyvajame geležies amžiuje baltų žemėse iš geležies nukaltų kalavijų nerasta. Tačiau jų žinoma kaimyninėse baltų teritorijose, pavyzdžiui, Latvijoje iš akmenų krautame ugrofinų Laidzės Lazdinių, Talsų raj., kapi-nyne. Šis kalavijas tipiškos La Teno formos. Išliko jo geležtės fragmentas ir ran-

sko raj., 51) Kovrovas (Dollkeim, Kr. Fischhausen), Zelenogradsko raj., 52) Kretinga, 53) Kruonvirėcava, Jelgavos raj., 54) Kulai, Skuodo raj., 55) Kuldygos „Vulkanas“, Kuldygos raj., 56) Kuršiai, Telšių raj., 57) Kvednau, Gurjevsko raj., 58) Kvidzinas (Marienverderis), Elbliongo paviatas, 59) Laiviai, Kretingos raj., 60) Langendorf, Kr. Heiligenbeil, 61) Latvija, tikslī radimo vieta nežinoma, 62) Lielvirėcava, Jelgavos raj., 63) Lieporai, Jonišio raj., 64) Liesai, Pakruojo raj., 65) Liezerės Salnaskruogas, Maduonos raj., 66) Liškiava, Varėnos raj., 67) Lybagų Sarajai, Talsų raj., 68) Löbertshof (Kr. Labiau), Polesko raj., 69) Lubanos Vėverajai, Maduonos raj., 70) Ludzos Uodukalnis, Ludzos raj., 71) Luknainas, Mrongovo paviatas, 72) Martyniškiiai, Jonišio raj., 73) Marvelė, Kaunas, 74) Matkulė, Tukumio raj., 75) Medekšiai, Kėdainių raj., 76) Medzės Strautiniai, Liepojos raj., 77) Meždurečė (Norkitten, Kr. Insterburg), Černiachovsko raj., 78) Mežuotnė, Bauskės raj., 79) Muromskojė (Laptau, Kr. Fischhausen), Zelenogradsko raj., 80) Nėmanas (Ragnit), 81) Nikėlai, Šilutės raj., 82) Nurmuižos Dzilėjos, Talsų raj., 83) Obeliai, Ukmergės raj., 84) Orechovas (buv. Schuditten, Kr. Fischhausen), Zelenogradsko raj., 85) Padievaitis, Šilalės raj., 86) Pakalniškiai, Šakių raj., 87) Palanga, 88) Paulaičiai, Šilutės raj., 89) Pavirvytė-Gudai, Akmenės raj., 90) Pernarava, Kėdainių raj., 91) Piltėnės Pasilciemis, Ventspilio raj., 92) Plungės raj., tikslesnė radimo vieta nežinoma, 93) Poliana (Sielacken, Kr. Wehlau), Gvardeisko raj., 94) Požerė, Šilalės raj., 95) Priekulių Giugeriai, Cėsių raj., 96) Primorskas (Fischhausen), Zelenogradsko raj., 97) Prysmančiai, Kretingos raj., 98) Progresas (Auglitten, Kr. Bartenstein), Pravdinsko raj., 99) Ramučiai, Klaipėdos raj., 100) Rankių Kapenieikai, Kuldygos raj., 101) Raudonė, Jurbarko raj., 102) Raunos Strantė, Valkos raj., 103) Rečnojė

kenos įkotės dalis (Шноре Э., 1970, p. 195, pav. 6:3). Tokių kalavijų žinoma ir Vyslos vidurupio archeologijos paminkluose (Engel C., 1935, p. 242–243, lent.137:3).

Mūsų eros pradžios kalavijų rasta tik baltų žemių vakarinėje dalyje – prūsų genčių teritorijoje (Gaerte W., 1929, p. 245, pav. 109, 150). Tai dviašmeniai *spatha* tipo kalavijai, greičiausiai importuoti iš germanų pasaulio. Lietuvių ir latvių genčių kariai kalavijus pradėjo vartoti I tūkstantmečio viduryje (Kazakevičius V., 1981, p. 45; Vaitkunskienė L., 1988, p. 45–55). Tai vienšašmeniai, be rankenos skersinių vietinės gamybos, *sax* tipo ir dviašmeniai, importiniai *spatha* tipo kalavijai, patekę iš buvusių Romos imperijos provincijų vidurio Paduonėje. Šių kalavijų aptikta turtingų bendruomenės narių „kunigaikščių“ kapuose (Tautavičius A., 1981, p. 31–32). Pavyzdžiui, Pagrybio, Šilalės raj., V–VI a. ka-

(Magotten, Kr. Wehlau), Gvardeisko raj., 104) Rėzeknė 105) Ryga, 106) Rokantiškės, Vilnius, 107) Rudbaržų Lėnės, Kuldygos raj., 108) Rževskojė (Linkuhnen, Kr. Niederung), Sovetskio raj., 109) Saikavos Kapukalniai, Maduonos raj., 110) Salgalės Mazgraužiai (Anenburgas), Jelgavos raj., 111) Sargėnai, Kaunas, 112) Sėlpilio Lejasduopelės, Stučkos raj., 113) Siraičiai, Telšių raj., 114) Skėriai, Mažeikių raj., 115) Slavianovka (Romitten, Kr. Pr. – Eylau), Bagrationovsko raj., 116) Slengiai, Klaipėdos raj., 117) Sondkovas (Sankau, Kr. Braunsberg), Branevo paviatas, 118) Sosnovka (Bledau, Kr. Fischhausen), Zelenogradsko raj., 119) Sovchoznajė (Gr. Friedrichsberg, Stadt Königsberg), Kaliningradas, 120) Sovetskas (Tilsit), 121) Staurylai, Telšių raj., 122) Stragnai (Skėriai), Klaipėdos raj., 123) Stutehnen (Kr. Pr. Holland), Mamonovo raj., 124) Suvorovas (Zophen, Kr. Wehlau), Gvardeisko raj., 125) Šilainiai, Kaunas, 126) Talsai, Talsų raj., 127) Talsų Vilkuožišos, Talsų raj., 128) Tėrvetės Kalnamuiža (Tėrvetės Daržas), Duobelės raj., 129) Tiuleninas (Viehof, Kr. Labiau), Polesko raj., 130) Ukmergės apylinkės, 131) Upyna, Šilalės raj., 132) Užavos Silmalciemis (Krauzės), Ventspilio raj., 133) Varsėdžiai II, Šilalės raj., 134) Vecsaulės Čapanai, Bauskės raj., 135) Venzina, Elbliongo paviatas, 136) Vetrovos (Ekritten, Kr. Königsberg), Zelenogradsko raj., 137) Vėžaičiai, Šilutės raj., 138) Vidžemė, tikslesnė radimo vieta nežinoma, 139) Viešvilė, Jurbarko raj., 140) Visėtiškės, Anykščių raj., 141) Volnojė (Schulstein, Kr. Fischhausen), Zelenogradsko raj., 142) Vorynai (Worienen, Kr. Pr. Eylau), Ilavos Gurovo paviatas, 143) Zaicevas (Trentitten, Kr. Fischhausen), Zelenogradsko raj., 144) Zalivnojė (Postnicken, Kr. Labiau), Gurjevsko raj., 145) Žašinas, Šilalės raj., 146) Žemaičių Kalvarija, Telšių raj., 147) Žvirbliai, Vilnius.

pinyne 11 – oje vyrų kapų buvo po *sax* tipo kalaviją. Kapinyną tyrinėjusi archeologė Laima Vaitkunskienė šiuos kapus skiria genties aristokratijai (Vaitkunskienė L., 1988, p. 53). *Spatha* tipo kalavijai Lietuvoje rasti du. Vienas aptiktas Nemuno potvynio sudarytame Krikštonių, Lazdijų raj., pilkapyje (Kulikauskas P., 1959, p. 71–88), antrasis – gerai išlikusiame labai turtingame Taurapilio, Utenos raj., pilkapyje pilkapio Nr. 5 kape (Tautavičius A., 1981, p. 18–43; Werner J., 1977, p. 87–92). Abu kalavijai datuojami I tūkstantmečio viduriu. Reikia paminėti dar vieną specifinį kalavijų tipą, būdingą tik kai kurioms latvių ir lietuvių gentims. Tai vienašmeniai *platieji* kalavijai, kuriuos nuo VII a. pabaigos iki X a. vartojo žemaičiai, žiemgaliai, sėliai ir latgaliai (Tautavičius A., 1978, p. 124–125, žem. 69; Атразис М., 1980, p. 97–98, pav. 5; Казакьявичюс В., 1988, p. 109–117, pav. 44, žem. XVII). Jie primena vėlyvaisiais viduramžiais Europoje paplitusius panašios formos ginklus smagialio link plėtojant formomis geležtėmis. Abiejų rūšių ginklų geležčių forma tapati, tačiau kilmė skiriasi.

Nagrinėti IX–XIII a. pasirinkta neatsitiktinai. Baltų žemėse tai labai svarbi genčių vienijimosi pabaiga ir tautų formavimosi pradžia, atsiranda jų stiprėjimo ir pirmųjų valstybingumo užuomazgų požymių. Europoje – tai vikingų karo žygių, plėšikavimų ir prekybos visame žemyne bei už jo ribų laikotarpis. Tai Vakarų Europos valstybių formavimosi ir stiprėjimo amžiai, pagaliau Amerikos atradimo metas. Dėl to šis laikotarpis kėlė ir kelia didelį ne tik istorikų, bet ir archeologų susidomėjimą.

Archeologinėje literatūroje nėra apibendrinamojo darbo apie kalavijus visoje baltų teritorijoje. Pavieniai straipsniai apie IX–XII a. kalavijus Lietuvoje (Volkaitė-Kulikauskienė R., 1964, p. 197–226), kuršių kalavijus Latvijoje (Šturms E., 1936, p. 106–116), trumpa buv. Rytų Prūsijoje aptiktų kalavijų

charakteristika (Mühlen B., 1975; Кулаков В. И., 1990), daugiau kaip prieš 60 metų aprašyti importiniai kalavijai (Nerman B., 1929) arba atskirų kalavijų publikavimas (Riekstiņš H., 1936, p. 71–81; Sadauskaitė I., 1963, p. 91–98; Kazakevičius V., 1992, p. 175–179) bei baltų pavienių kalavijų geležčių technologiniai ir paleografiniai tyrimai (Stankus J., 1970, p. 113–122; Anteins A., 1976, p. 44–55; Lisanka A., 1975; 1980; Антейн А. К., 1973, p. 20–63; Дрбоглав Д. А., 1984) negali užpildyti šios spragos. Dabar turimais duomenimis, kalavijų su rankenos skersiniais ir atskirų jų dalių baltų teritorijoje Latvijoje, Lietuvoje, Kaliningrado srityje, Rusijos Federacija, ir Šiaurės vakarų Lenkijoje rasta daugiau kaip 460. Tačiau kataloge įrašyti 330, kuriuos pavyko aptarti nuodugnai (1 pav.). Kitų 130 kalavijų išlikusios tik geležtės arba jų fragmentų, dar keliasdešimt yra rankenų skersinių dalių. Todėl negalima analizuoti tipologiškai, o kai kada – nustatyti net chronologiją, nes aptikta atsitiktinai arba visiškai nežinomos radimo aplinkybės ir vieta. Tai ypač pasakytina apie kalavijus iš buv. Rytų Prūsijos teritorijos.

Radimo vietos pasiskirsčiusios netolygiai: Latvijoje aptikta 190 kalavijų, Lietuvoje jų turime 170, o prūsų genčių teritorijoje žinomi tik apie 100 kalavijų. Paskutinis skaičius negali būti visiškai tikslus, nes didžioji dalis medžiagos, saugotos įvairiuose buv. Rytų Prūsijos muziejų fonduose, per Antrąjį pasaulinį karą neišliko, o vokiečių archeologų prieš karą tyrinėtų daugelio IX–XIII a. didžiulių kapinynų radiniai iš Vakarų Lietuvos ir Rytų Prūsijos apskritai nebuvo skelbti. Apie ginklus, tarp jų ir kalavijus, patekusius į „Prussia“ muziejaus rinkinius atsitiktinai, retkarčiais buvo užsimenama to meto periodiniame leidinyje „Sitzungsberichte der Altertumsgesellschaft Prussia“. Pavyzdžiui, kalavijas 71 cm ilgio geležte su grioveliumi ir 9 cm ilgio rankena su buožele

pateko iš Viehof, Kr. Labiau (dab. Tiuleni- no, Polesko raj., Rusijos Federacija)*. Dar dviejų kalavijų dalys su rankenomis ir skersiniais buvo rastos Transsau, Kr. Fischhausen (dab. Ozerovo, Zelenogradsko raj.), ir Maldeiten, Kr. Fischhausen, vietovėse (Sb. Prussia, 1890, p. 17–18). Be to, kalavijų skaičiui ir jų radimo tankumui atsiliepė dar ir tai, kad tyrinėtų archeologijos paminklų skaičius įvairiose baltų teritorijos dalyse yra nevienodas.

Dauguma IX–XIII a. kalavijų aptikta kapinynuose. Gyvenvietėse, piliakalniuose ir lobiuose pasitaikė vienas kitas. Antai gerai išlikęs kalavijas rastas Mežuotnės, Bauskės raj., piliakalnyje, Dauglaukio, Tauragės raj., senojo geležies amžiaus kapinyne. Dauglaukio kapinyno tyrinėtojas Eugenijus Jovaiša mano, kad tai kario kapas Nr. 77 (Jovaiša E., 1992, p. 96). Mano nuomone, tai lobis, kuriame drauge su dviem geležinėmis balno kilpomis, ietigaliu buvo ir kalavijas. Atviro tipo gyvenvietėse IX–XIII a. sveikų kalavijų iki šiol nerasta, tačiau aptinkama jų geležčių fragmentų, rankenų detalių. Šie duomenys taip pat svarbūs medžiagai papildyti, siekiant kuo labiau priartėti prie kalavijų kiekio, kurį galėjo vartoti to meto ginkluotėje arba kuris galėjo patekti į kapus.

RAŠY TINĖS ŽINIOS

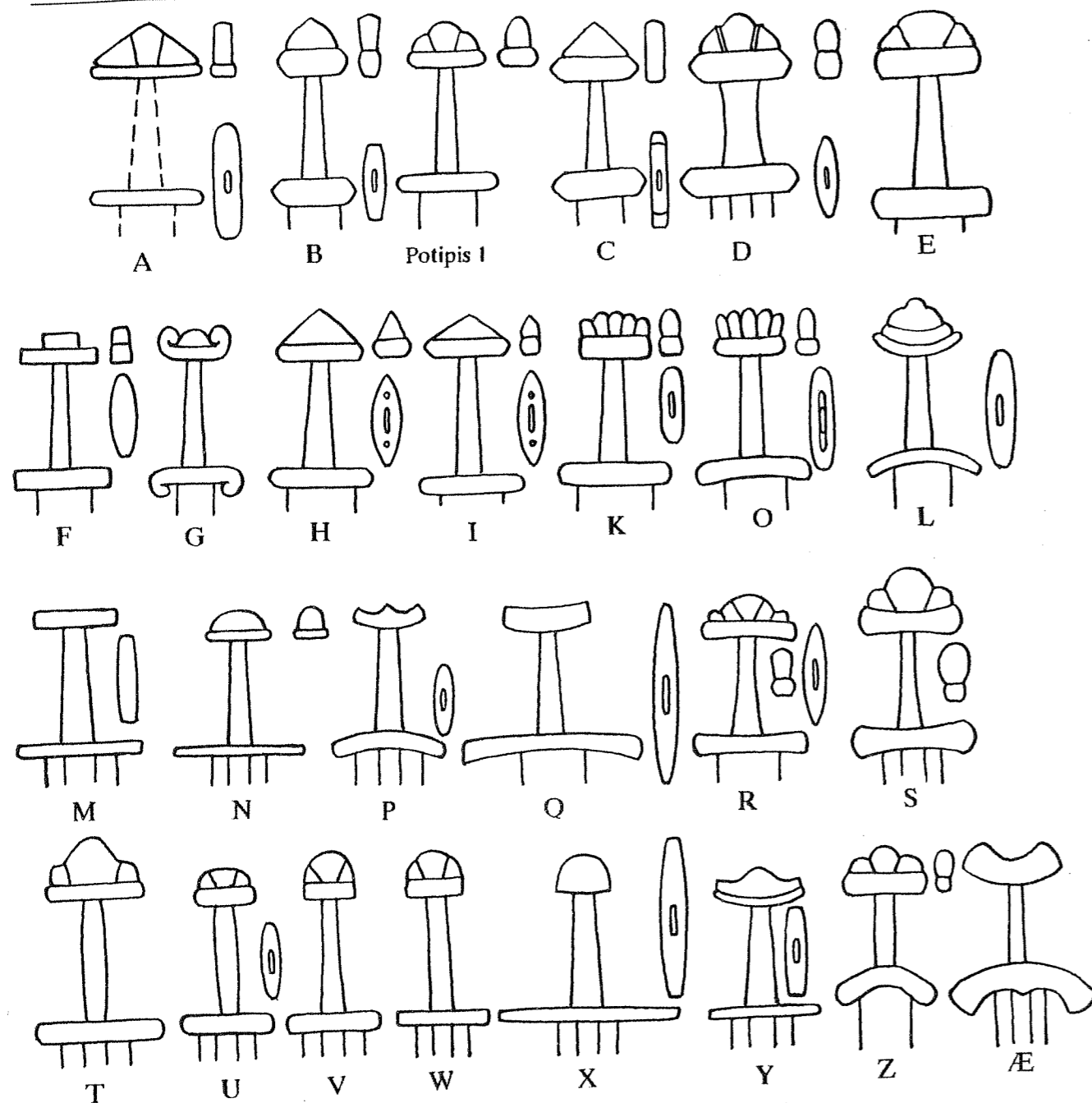
Pirmosios rašytinės žinios apie baltų kalavijus pasiekė mus iš Antikos laikų. Romėnų istorikas Publijus Kornelijus Tacitas, veika-

*Kadangi dab. Kaliningrado srities vietovardžiai žinomi iš literatūros, yra po kelis kiekvieno variantus, palikau juos netranskribuotus ir visas vartotas formas. Kiti vietovardžiai ir asmenvardžiai transkribuoti pagal «Lietuviškų tikrinių vardų rašymą „Lietuviškojoje tarybinėje enciklopedijoje». Remiuosi leidiniu „Прежние названия населенных пунктов Калининградской области. Калининград, 1991, ir archeologo, humanitarinių mokslų daktaro Valdemaro Šimėno sudarytu žemėlapiu „Nord – Ostpreußen. Vilnius, 1993“.

le „Germania“ aprašydamas baltų gentis, jų gyvenimo būdą, tarp ginklų mini ir retai vartojamą kalaviją (Tacitas K., 1972, p. 30). Po trylikos amžių Henrikas Latvis Livonijos kronikoje kalaviją apibūdina kaip vokiečių ir baltų tautų ginklą, lotyniškai vadinamą *gladius*. Eiliuotojoje kronikoje jis minimas vokiečių vidurio aukštaičių tarme – *swert*. Aprašant 1198–1227 m. įvykius Pabaltijyje, Henriko Latvio Livonijos kronikoje kalavijas minimas 34 kartus ir iškeliamas kaip vokiečių ginklas. Tik porą kartų užsiminta, kad ir vietos gyventojai jį vartojo. Svarbesnę vietą kalavijas užima Eiliuotojoje kronikoje, ypač aprašant XIII a. antrosios pusės kovas: kaip ginklas jis paminėtas 11 kartų (Livländische Reimchronik, 1876, p. 396). Apskritai, kaip matyti, ginklai rašytiniuose šaltiniuose nedažnai minimi. Viską užgožia politinės istorijos įvykiai, kuriems metraštinkai pagrįstai teikė pirmenybę. Dėl to pagrindinis ir vienintelis ginklų tyrinėtojų šaltinis yra patys kalavijai, kuriais remiasi ne tik archeologai, bet ir techninių mokslų specialistai.

TIPOLOGIJA

Europos kalavijų tipologijos pagrindus dar XX a. pradžioje padėjo norvegų archeologas Janas Petersenas, suklasifikavęs daugiau kaip 2000 Norvegijoje rastų kalavijų (Petersen J., 1919) (1 lentelė). Vėlesni tipologiniai tyrinėjimai (Wheeler R. E. M., 1927; Jankuhn H., 1939; Nordman C. A., 1943; Bruhn-Hoffmeyer A., 1954; Nadolski A., 1954; Oakeshott E., 1960; 1964; 1991; Dunning G. C., Evison V. I., 1961; Volkaitė-Kulikauskienė R., 1964; 1970; Seitz H., 1965; Кирпичников А. Н., 1966; Mühlen B., 1975; Ruttkay A., 1976; Maure M., 1977; Menghin W., 1983; Vinski Z., 1983; Głosek M., 1984; Mandel M., 1991) daugiau ar mažiau papildė ir suaktualino tipologinę J. Peterseno klasifikaciją, pratęse

1 lentelė. Kalavijų tipai pagal J. Peterseną (1919).

ją iki vėlyvųjų viduramžių, tačiau kartu įnešė ir tam tikros painingos. Paskutinis ir didžiausias darbas, parašytas Alfredo Geibigo ir nagrinėjantis dabartinėje Vokietijoje rastus VIII–XII a. kalavijus, yra svar-

bus keliais atžvilgiais. Jame pagal naujausius metodologinius reikalavimus tipologizuojami kalavijai ir atskiros jų dalys, morfologiškai nagrinėjama jų raida (Geibig A., 1991). Negaliu nepaminėti ir puošniai išleis-

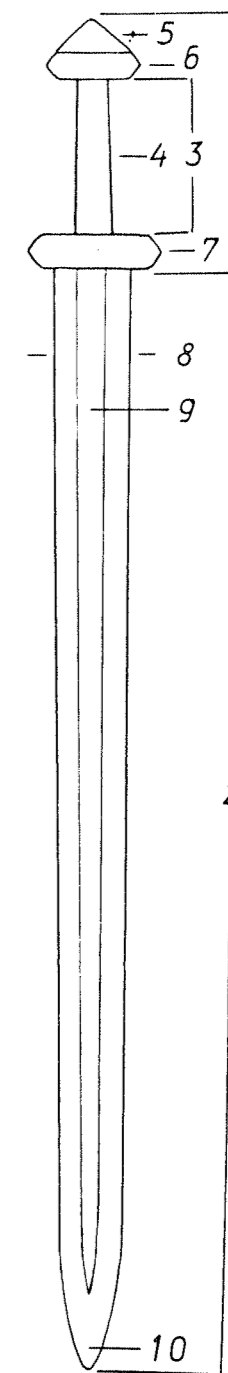
to Evarto Oukšoto katalogo, kuriame daugiausia dėmesio sutelkta į vėlyvuosius Europos kalavijus ir nuo mano nagrinėjamų kalavijų yra kiek atokiau (Oakeshot E., 1991). Smulkiai šiuos darbus išvardijau dėl to, kad didžioji IX–XIII a. kalavijų tipų dalis aptinkama visoje Europoje. Skiriasi tik rankenų detalės, jų apipavidalinimas ir ornamentas.

Lietuvoje rastų kalavijų tipologijos pradmenis padėjo Regina Volkaitė-Kulikauskienė, apibendrinusi IX–XII a. kalavijus (Volkaitė-Kulikauskienė R., 1964, p. 197–226). IX a. – XI a. pirmosios pusės kalavijams tipologizuoti ji rėmėsi J. Peterseno darbu, vėlyvojo geležies amžiaus antrosios pusės kalavijams apibūdinti – Andžejaus Nadolskio studija (Nadolski A., 1954), taip pat kitais tuo metu daugiau prieinamais Rytų bei Vidurio Europos archeologų darbais.

Aš taip pat pasinaudosiu J. Peterseno klasifikacija IX a. – XI a. pirmosios pusės kalavijams apibūdinti. Vėlyvojo geležies amžiaus antrosios pusės baltų kalavijų tipologijai vartosiu ne simbolius, o pilną tipo pavadinimą. Tai, mano nuomone, padėtų išvengti didesnės painiavos kalavijų tipologijoje. Prieš pradėdamas kalavijų tipologinę apžvalgą, pateikiu atskirų dalių pavadinimus (2 pav.).

2 pav. Kalavijo dalių pavadinimai:

1) rankena, 2) geležtė, 3) rankenos laikomoji dalis, 4) rankenos įtvaras, 5) buoželė, 6, 7) viršutinis ir apatinis skersiniai, 8) geležtės ašmenys, 9) griovelis, 10) smaigalys.

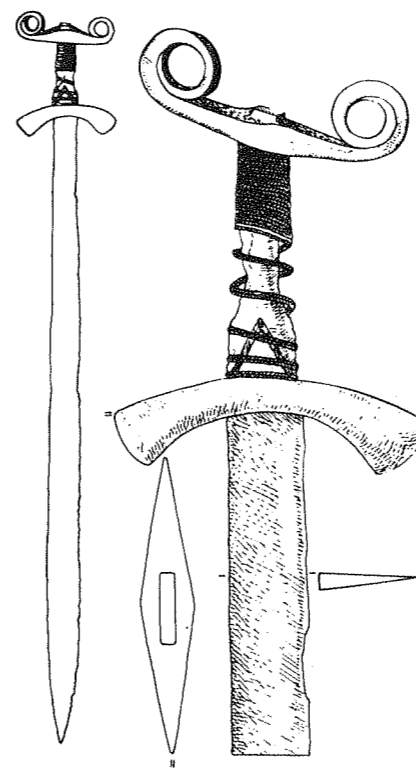

TIPAI, JŲ POŽYMIAI,
PAPLITIMAS, CHRONOLOGIJA
IR KILMĖ

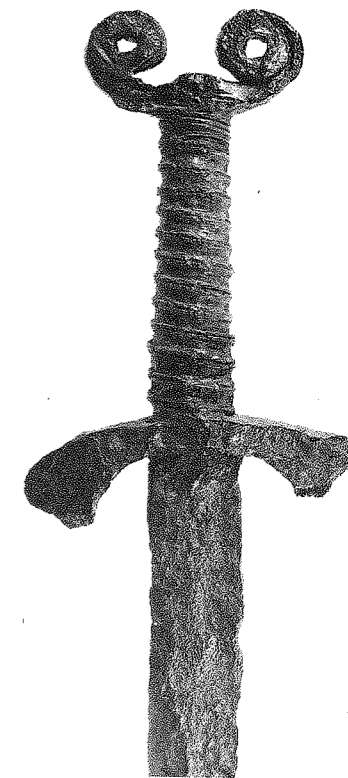
ANTENINIAI KALAVIJAI

Vietinės formos, aptinkama tik Latvijoje ir Lietuvoje. Jie vienašmeniai, nuo 72 iki 82 cm ilgio ir 2,6–4 cm pločio geležtėmis bei iki 0,7 cm storio nugarėlėmis. Anteninių kalavijų rankenos be buoželių, tik su viršutiniais skersiniais, kurių galai užriesti ir užlenk-

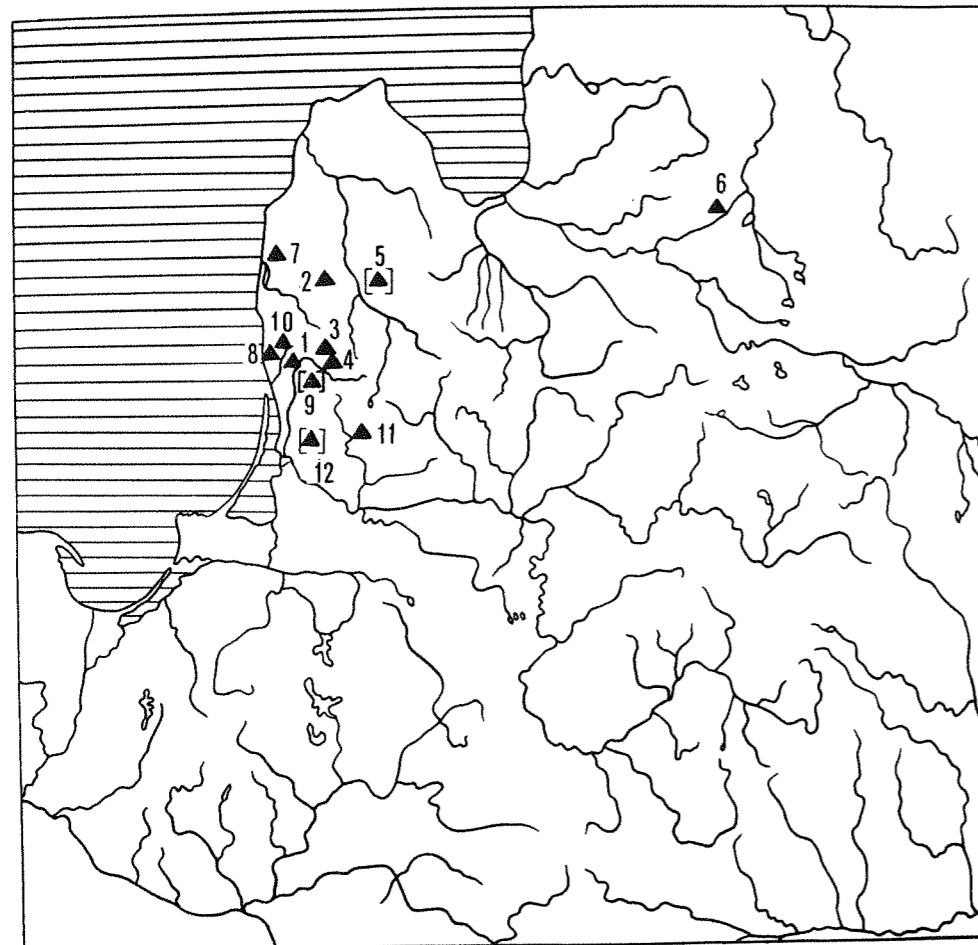
ti. Apatiniai skersiniai ilgi ir siauri ar vidutinio pločio, lenkti arba rečiau — tiesūs (3, 4, 7, 8 pav.). Dabar Latvijoje ir Lietuvoje žinoma 12 tokių kalavijų (5 pav.). Latvijoje aptikti 4, iš Lietuvos turime 7. Trijų kalavijų radimo vieta nežinoma. Vienas iš jų, skelbtas Joachimo Hofmano ir R. Volkaitės-Kulikauskienės, neišlikęs (Hoffmann J., 1941,

3 pav. Anteninis kalavijas iš Plungės raj. (L. Kumšlyčio rinkinys).

4 pav. Palangos kape Nr. 199 rastas anteninis kalavijas.

5 pav. Anteninių kalavijų paplitimas:

- 1) Anduliai, Klaipėdos raj., 2) Bunkos Muiža, Liepojos raj., 3) Gintališkė, Plungės raj., 4) Jazdaičiai, Plungės raj., 5) Latvija, tikslesnė radimo vieta nežinoma, 6) Lubanos Vėverajai, Maduonos raj., 7) Medzės Strautiniai, Liepojos raj., 8) Palanga, 9) Plungės raj., tikslesnė radimo vieta nežinoma, 10) Ramučiai, Klaipėdos raj., 11) Žasinas, Šilalės raj., 12) Tikslesnė radimo vieta nežinoma, Vakarų Lietuva.

p. 25; Volkaitė-Kulikauskienė R., 1964, p. 217, 225), kiti du saugomi žemaičių „Alkos“ muziejuje be inventoriaus numerių. Taip pat neišlikę kalavijai iš Andulių ir Ramučių (abu Klaipėdos raj.) kapo Nr. 100 (Hoffmann J., 1941, p. 25, pav. 1b). 1 kalavijas iš nežinomos radimo vietos iki 1945 m. buvo saugomas „Prussia“ muziejuje Kenigsberge (Kaliningradas), greičiausiai rastas viename iš Vakarų Lietuvos kapinynų (Hoffmann J., 1941, p. 25; Volkaitė-Kulikauskienė R., 1964, p. 217, 225; 1970, p. 201).

Lietuvoje visi anteniniai kalavijai aptikti vakariniuose rajonuose — Klaipėdos,

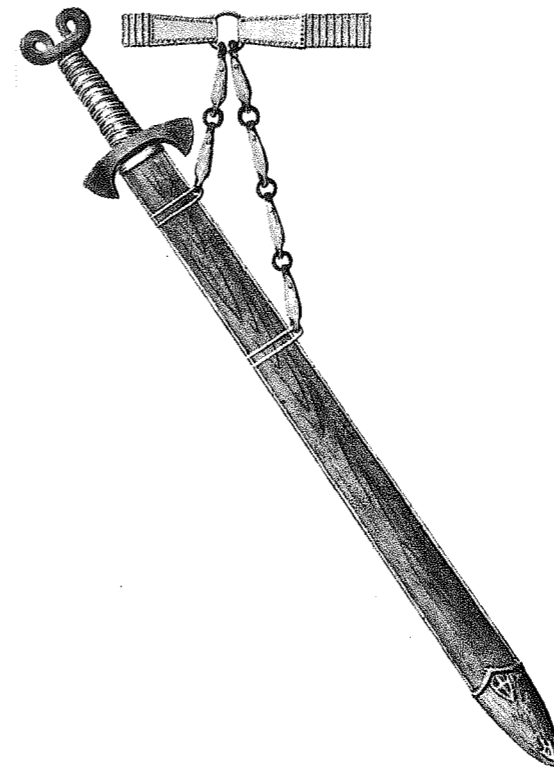
Plungės, Šilalės, Latvijoje — Maduonos ir Liepojos.

Vienas iš seniausių vienašmenių šio tipo kalavijų aptiktas Bunkos Muižos žvyro karjere, Liepojos raj., tarp degintinio kapo Nr. 1 inventoriaus. Drauge rastas I tipo (pagal Marij Atgazi) ankstyvosios formos plačiašmenis kirvis ir M tipo ietigalis*. Kalavijas datuojamas X–XI a. riba. Jis 72 cm ilgio, geležtė 2,6 cm pločio, nugarėlė nuo 0,5 iki

*Ietigalių ir kitų ginklų klasifikacija visur nurodoma pagal J. Peterseną (1919). Kitų mokslininkų tipologijos žymimos atskirai.

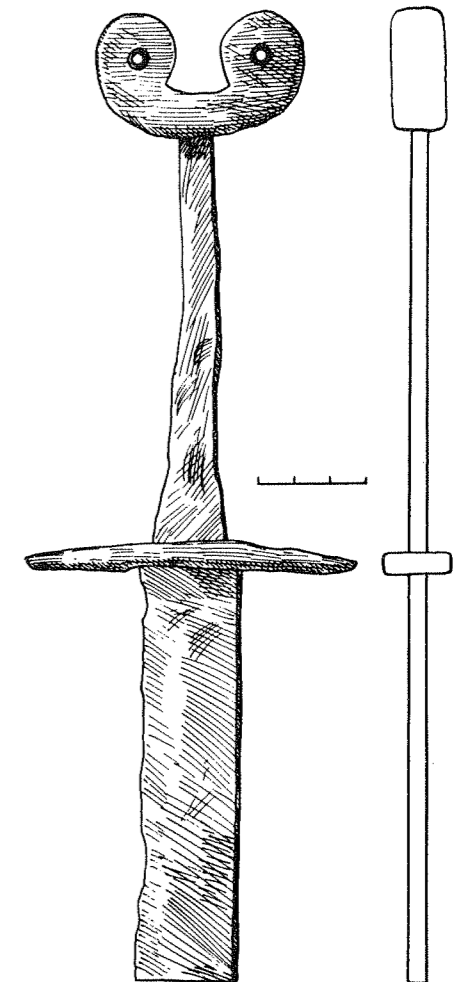
0,7 cm storio. Kalavijas deformavėsis nuo ugnies, tačiau nedidelį geležtės išlinkimą, apytikriai 30 cm nuo smaigalio, pastebėti galima. Atsitiktinai Žasine, Šilalės raj., ras-

6 pav. Atkurtas Palangos kalavijas ir jo nešiojimo būdas (pagal R. Volkaitę-Kulikauskienę, 1964).

tas kalavijas gali būti to paties laikotarpio ar net kiek ankstyvesnis. Išliko vienašmenės geležtės 32,5 cm ilgio fragmentas. Rankena su tiesiu ir siauru apatiniu 9,5 cm ilgio skersiniu (7 pav.). Kitas anteninis kalavijas su tiesiu skersiniu, truputį plėtojantį galuose, yra iš nežinomos radimo vietos ir saugomas Latvijos istorijos muziejuje. Jis 75 cm ilgio, geležtė 2,7–3,5 cm pločio. Į galą kiek plėtojė. Nugarėlė 0,4–0,7 cm storio (8 pav.). Panašių kalavijų fragmentų atsitiktinai aptikta Medzės Strautinių, Liepojos raj., ir Lubanos Veverajų, Maduonos raj., kapinynuose. Pirmojo geležtė 2,9–3 cm, antrojo — 4 cm pločio, nugarėlė 0,5–0,7 cm storio. Kartu

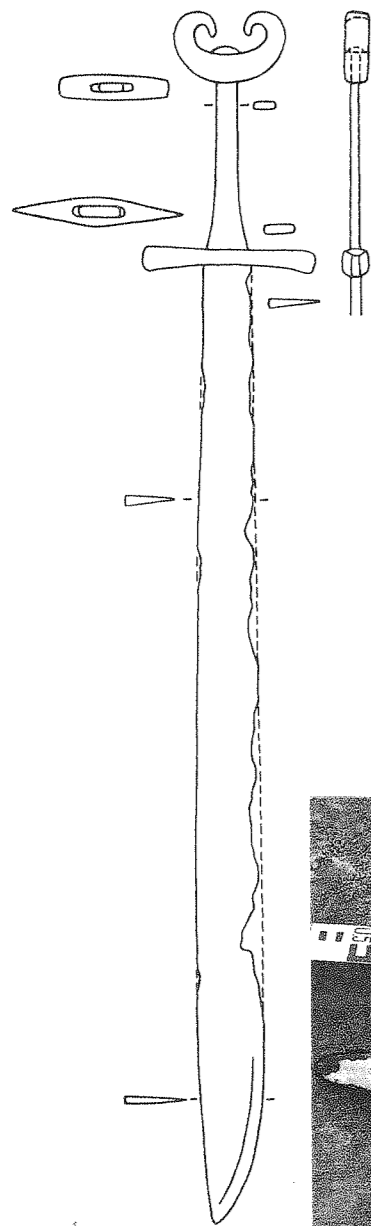
buvo tikrai miniatiūrinis kirvelis. Gerai išlikęs kalavijas rastas Palangos griautiniame kape Nr. 199. Jis vienašmenis, 80 cm ilgio, 3,5 cm pločio geležtė ir 0,5 cm storio

7 pav. Žasino, Šilalės raj., kapinyne atsitiktinai rasto kalavijo rankena.

nugarėle. Į kapą įdėtas su makštimis ir žalvariniu makštų galo apkaustu (Kazakevičius V., 1992a, pav. 6:5) (9 pav.). Peteris Paulsenas tokius makštų galų apkaustus skiria Baltijos Rytprūsių (Baltisch-Ostpreussische) grupei (Paulsen P., 1953, p. 84–87). Kalavijas kape aptiktas su tiksliai datuotomis įkapėmis: antkacle, suvyta iš žalvarinės ir

geležinės vielos, žalvarinėmis pasaginėmis segėmis cilindriniais ir žvaigždiniais galais, 2 apyrankėmis zoomorfiniais galais, juostiniu žiedu, žašlais, miniatiūriniu kapliuku,

8 pav. Anteninis kalavijas iš nežinomos radimo vietos Latvijoje.

9 pav. Anteninis kalavijas *in situ* iš Palangos kapo Nr. 199.

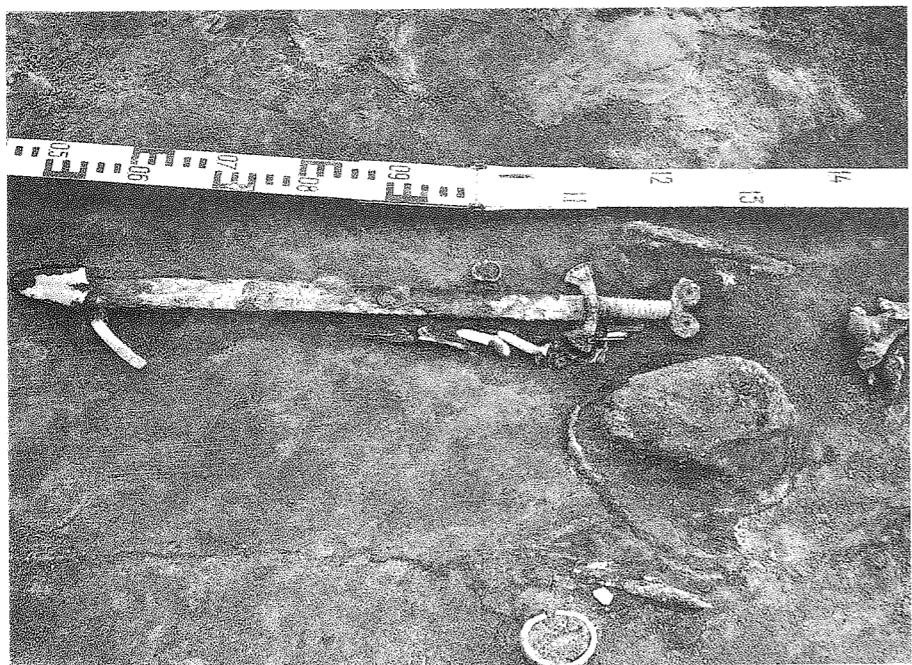
dalgeliu, peiliuku, taip pat odiniu diržu, apkaustytu tarsi švino apkaustėliais. Iš ginklų čia aptiktas tik žeberklinis ietigalis. Kapas datuotinas XI amžiumi. Kalavijas buvo atkurtas ir nustatytas jo nešiojimo būdas (6 pav.).

Nei aplinkinėse vietovėse, nei kitur Europoje tokių kalavijų nežinoma. Jų neaptikta ir prūsų genčių teritorijoje.

Taigi anteniniai kalavijai buvo vartoti X a. pabaigoje — XI a. ir skirtini negausiam kalavijų tipui, kuris, be jokios abejonės, yra baltų ginklakalių išradimas ir jų gamybos produktas.

B TIPAS

Šio tipo kalavijų požymiai: trikampė rankenos buoželė, kurios skersinis pjūvis artėja prie stačiakampio, palyginti trumpi viršutinis ir apatinis rankenos skersiniai su išgaubtu viduriu. Skersinių horizontalus pjūvis taip pat artėja prie stačiakampio, galai šiek tiek suploti. Geležties vienaš-

menės ir dviašmenės (Petersen J., 1919, p. 61–63, pav. 53) (10 pav.).

Baltų teritorijoje B tipo kalavijų aptinkama labai retai. Dabar žinomi 5 tokie ka-

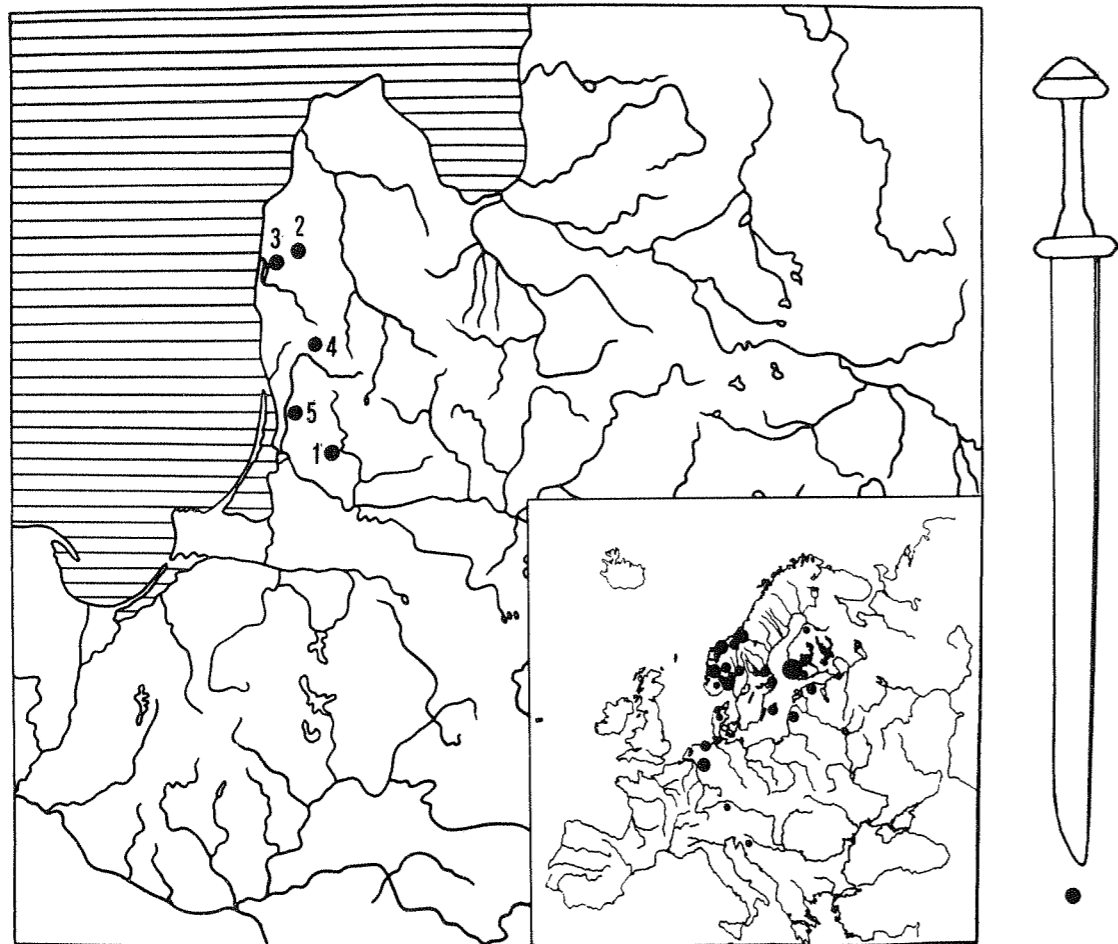

10 pav. B tipo kalavijas iš Laivių, Kretingos raj., kapo Nr. 195.

lavijai ir jų dalių (11 pav.). Trys sveiki: 2 iš Latvijos ir 1 — iš Lietuvos. Stragnų, Klaipėdos raj., kapinyne (LNM, AR 38:606) atsitiktinai rasta geležinė kalavijo rankenos buoželė. Bikavėnų, Šilutės raj., kapinyne kape Nr.147 aptiktas labai sunykęs kalavijas, kurio taip pat geriau išlikusi tik trikampė buoželė (LNM, AR 490:434); skersinis jos pjūvis stačiakampio formos, t.y. atitinka J. Peterseno klasifikacijoje nurodomo B tipo kalavijų požymius.

Laivių, Kretingos raj., kapinyne griautiniame kape Nr. 195 (12 pav.) buvo 75 cm ilgio kalavijas trumpa — 55 cm ilgio — ir 4,5 cm pločio vienašmene geležte bei 20 cm ilgio rankena. Drauge su juo kape aptikta: žalvarinės vytinės iš 3 vielų vytos antkaklės dalių, 2 įvijos, 2 žalvariniai geriamųjų ragų apkaustai, 2 E tipo ietigaliai, geležinis ir žalvarinis pentinai, pincetas, gintarinis karolis, diržo sagtis, 2 odiniai diržai, apkalti žalvarinėmis stačiakampėmis plokštelėmis ir perpinti išilginėmis įvijų eilėmis, su žalvarinėmis sagtimis ir diržų galų apkaustais. Rasta nedidelė dalis lankinės segės įvijos fragmento, taip pat įvairių apkaustų liekanų. Kapas datuotinas IX a. pradžia. R. Volkaitė-Kulikauskienė jį skiria IX–X a. (Volkaitė-Kulikauskienė R., 1964, p. 250). Latvių metalografas Aleksis Anteinas nustatė, kad šio kalavijo geležtė yra iš raštuoto (Damasko) plieno (Артейн А. К., 1973, p. 60).

Gruobinio Smukumų, Liepojos raj., kapinyne degintiniame kape Nr. 50 aptiktas dviašmenis kalavijas, sulaužytas į 5 dalis (13 pav.). Rankena geležinė, kaip ir buoželė, nukalta drauge su skersiniu iš vieno geležies gabalo. Kalavijas 95 cm ilgio; 14,8 cm sudaro rankena. Buoželė ir viršutinis skersinis 5,4 cm pločio, 3,8 cm aukščio ir 1,9 cm storio. Apatinis skersinis 7,7 cm ilgio, 2,1 cm pločio ir storio. Geležtė prie rankenos 5,4 cm, viduryje — 4,1 cm pločio, 0,55 cm storio, griovelis 1,8 cm pločio (Nerman B., 1958, lent. 30:168, 168a). Kartu ginklų komplektui priklausė B tipo ietigalis (Petersen J., 1919, p. 23, pav. 8). Šie ietigaliai buvo paplitę IX amžiuje. Antrasis kalavijas rastas Durbės Sauslaukų, Liepojos raj., kapinyne (LA, 1926, pav. 71:2; Nerman B., 1929, p. 64; Anteins A., 1964, p. 75, pav. 2:10; 1976, p. 45–46, pav. 60:3). Abiejų kalavijų geležčių ašmenys pagaminti iš Damasko plieno, o Durbės Sauslaukų kalavijo geležtė, be to, dar yra ir su labai paprastais geo-

11 pav. B tipo kalavijų radimo vietos:

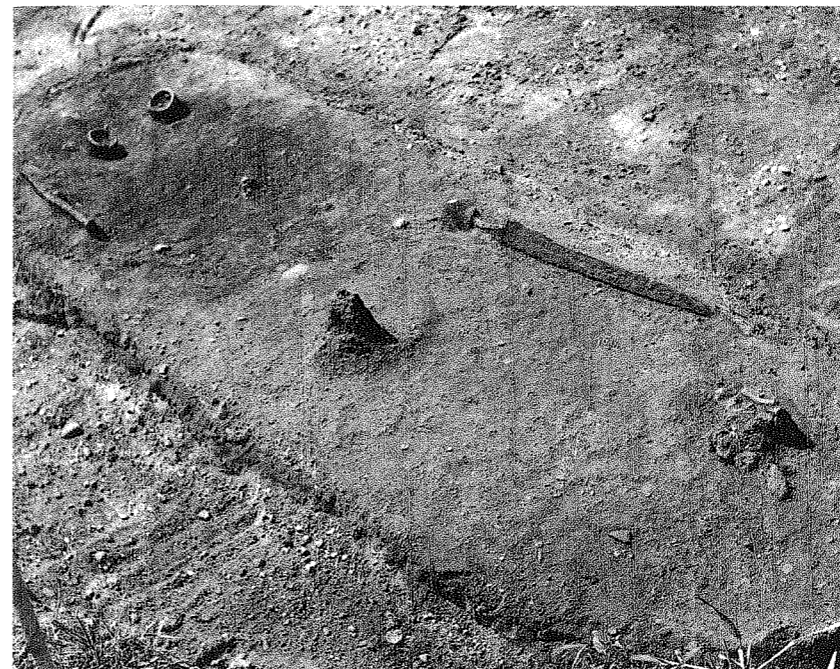
- 1) Bikavėnai, Šilutės raj., 2) Durbės Sauslaukai, Liepojos raj., 3) Gruobinio Smukumai, Liepojos raj., 4) Laiviai, Kretingos raj., 5) Stragnai (Skėriai), Klaipėdos raj.

metriniais ženklais. Viename jos šone matyti 3 vertikalios linijos, kitame — 2 įstriži kryžiai, galuose aprėminti uždromis skersinėmis linijomis. Tarp šių „kryžių“ yra 3 juostos (Артейн А. К., 1973, p. 54, pav. 67, 68). Pirmasis kalavijas iš Gruobinio Smukumų aptiktas skandinavų kolonistų kapinyne, kalavijas iš Durbės Sauslaukų tikriausiai taip pat buvo skandinavų ginklas: jis apdegęs ir greičiausiai yra iš sudeginto mirusiojo kapo. Abu kalavijai datuoti VIII–IX amžiumi.

Į šiaurę nuo baltų genčių teritorijos, Estijoje, žinomi 3 B tipo kalavijai: iš Paluکیulos, Raplos raj., Sauės Kanamos, Har-

jaus raj., ir Lehmos, Harjaus raj. (Mandel M., 1991, p. 102, 104, lent. VII). Iš viso Rytų Pabaltijyje aptikti vos 6 sveiki šio tipo kalavijai. Tai vienas anksčiausiai baltų žemėse pasirodžiusių kalavijų su rankenos skersiniais tipų.

Daug B tipo kalavijų rasta Norvegijoje. J. Peterseno duomenimis, ten žinomi 22 kalavijai: 8 vienašmeniai ir 14 dviašmenių (Petersen J., 1919, p. 61). Švedijoje, ypač Gotlando saloje, jų aptinkama gausiai (Arbman H., 1937, p. 230). Suomijoje, dabar turimais duomenimis, rasti 23 B tipo kalavijai (Salmo H., 1938, lent. VI:1, XV:2; Lepäaho J., 1964, lent. I:2; Kivikoski E., 1973,

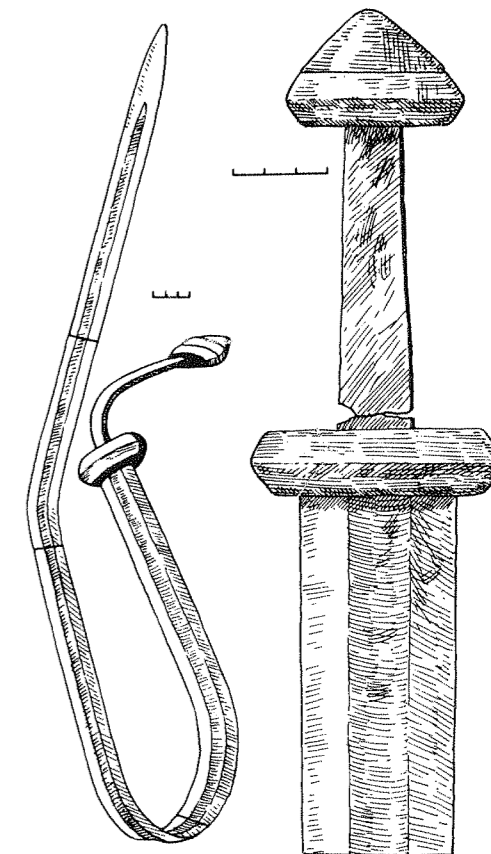

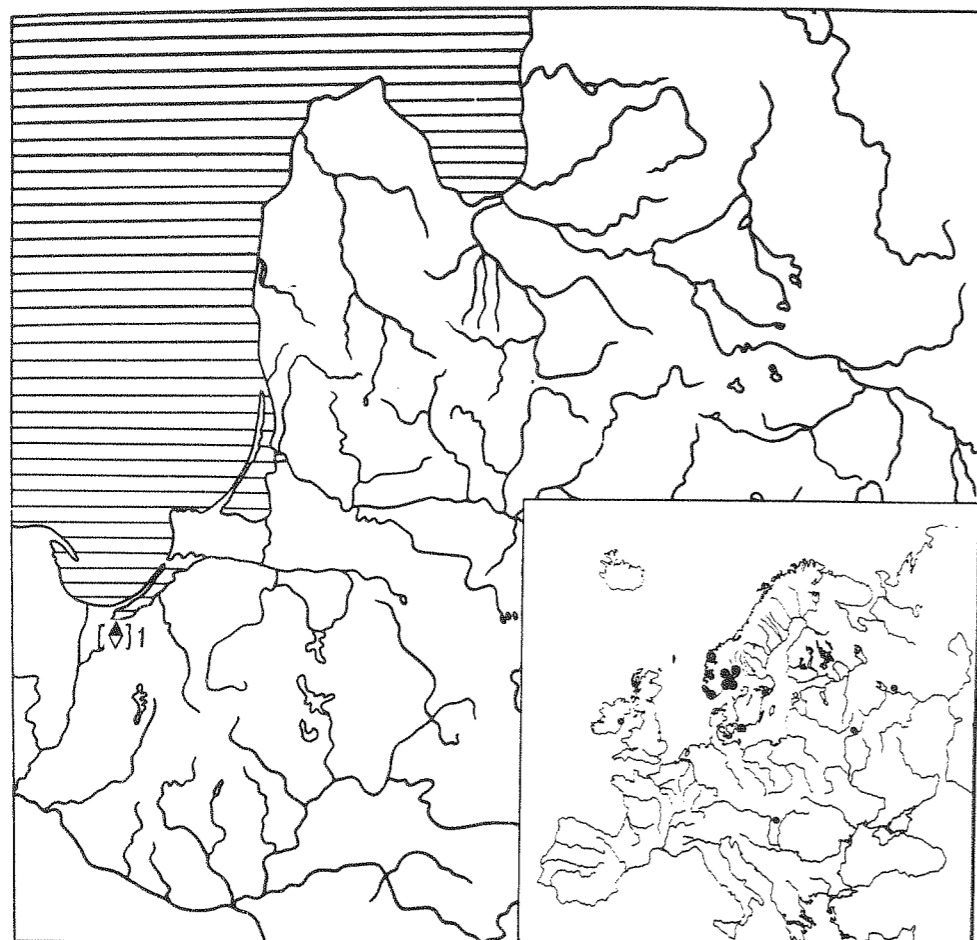
12 pav. Lavių, Kretingos raj., kapas Nr. 195. B tipo kalavijas *in situ*.

13 pav. B tipo kalavijas iš Gruobinio Smukumų, Liepojos raj., kapinyno kapo Nr. 50 (pagal B. Nermaņą, 1958).

p. 76–77, lent. 57:522). Mažiau jų pasitaikė Danijoje, Vokietijos Šlėzvingo-Holštėino žemėje. Pavienių aptikta Olandijoje (Brat W. C., 1960, p. 54, lent. 13:4), Lenkijoje (Sarnowska W., 1955, p. 285, pav. 17). Trys žinomi iš Rusijos (Кирпичников А. Н., 1966, p. 26).

B tipo kalavijų gamybos centras buvo Pareinėje, tačiau labai galimas daiktas, kad juos gamino ne tik frankų žemėse. Latvių metalų tyrinėtojo A. Anteino manymu, Lavių kalaviją galėjo pagaminti vietos ginklakaliai. Jis lygina raštuotą Lavių kalavijo plieną su neabejotinai Pareinėje pagamintųjų ir randa skirtumų. Tyrinėtojo nuomone, Damasko plieno kalavijai buvo patvaresni ir gražesni, tačiau jų geležčių gamyba pakankamai sudėtinga. Be to, nuo dažno galandimo greitai nusitrindavo plieno sluoksnis. B tipo kalavijai skiriami Didžiojo tautų kraustymosi pabaigai ir vikingų laikotarpio pradžiai (Nerman B., 1929, p. 64). Vidurio ir Šiaurės Europoje plačiausiai buvo vartojami VIII–IX amžiuje. X a. kapuose jų jau neaptinkama.

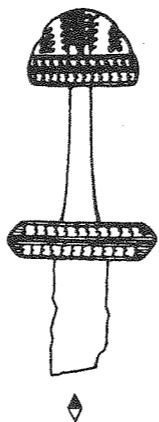
14 pav. D tipo kalavijų paplitimas:
1) Elbliongo apylinkės, Lenkijos Respublika.

D TIPAS

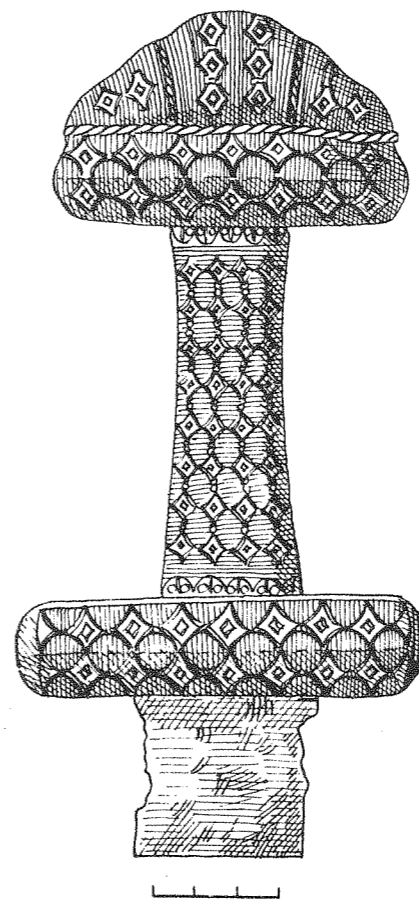
Kalavijams būdinga masyvi pusiau apskrita buoželė, simboliškai padalyta į tris dalis, ir 2 tiesūs trumpi skersiniai (15 pav.). Buoželė ir skersiniai turtingai ornamentuoti reljefiniu ornamentu arba inkrustuoti (Petersen J., 1919, p. 59, 60). Masyvios rankenų buoželės ir skersiniai suteikia papildomo svorio, todėl šie kalavijai yra sunkesni už kitų tipų kalavijus. Antai, kaip rašo J. Petersenas, kai kurie Norvegijoje aptiktieji svėrė 1,346 ir 1,476 kg (Petersen J., 1919, p. 70, 71).

Baltų teritorijoje žinomas kalavijas iš buvusių „Prussia“ muziejaus rinkinių, be tikslesnės radimo vietos — iš Elbliongo apylinkių Lenkijoje (14 pav.). Jis 78,5 cm ilgio, geležtė su įrašu INGELRII. Datuojamas IX a. (Кулаков В. И., 1990, p. 29). Dabar saugomas Varmijos ir Mozūrijos muziejuje Olštine. Daugiau duomenų apie šiuos kalavijus baltų žemėse neturime.

Šiaurės ir Vakarų Europoje D tipo kalavijų nelabai daug: pavyzdžiui, Norvegijoje rasta 11. J. Petersenas laikė juos Skandinavijai nebūdingais ir į Norvegiją atgabentais iš žemyno (Petersen J., 1919, p. 71).

Pavienių aptikta Švedijoje, Danijoje, Airijoje, Škotijoje, Olandijoje, Vengrijoje, Slovakijoje, Lenkijoje, Rusijoje (Petersen J., 1919, p. 71–73; Seitz H., 1965, p. 101,

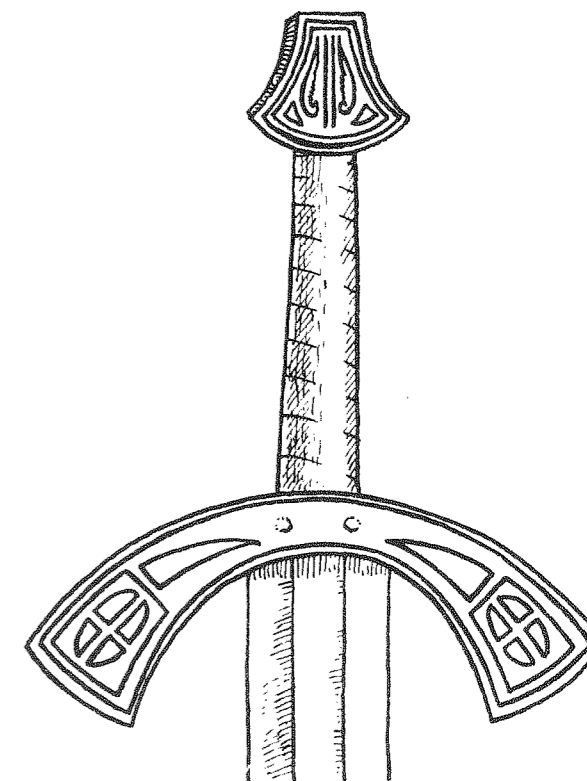
15 pav. Klasikinis D tipo kalavijas iš Moso (Moss), Norvegija (pagal J. Peterseną, 1919).

pav. 60; Ypey J., 1984, p. 222; Sarnowska W., 1955, p. 300, pav. 22; Žak J., 1960, p. 299–300; Ruttkay A., 1976, p. 247; Arendt W., 1933, pav. 1; Кирпичников А. Н., 1966, p. 26–27). D tipo kalavijai datuojami IX a., o jų kilmė neaiški. Gal gamino ne vienoje, nors ir garsioje dirbtuvėje ar teritorijoje, o visame žemyne. Neabejotina, kad Elbliongo apylinkėse rastas kalavijas yra importinis ir galėjo būti atgabentas tiek iš Vakarų, tiek iš Šiaurės Europos.

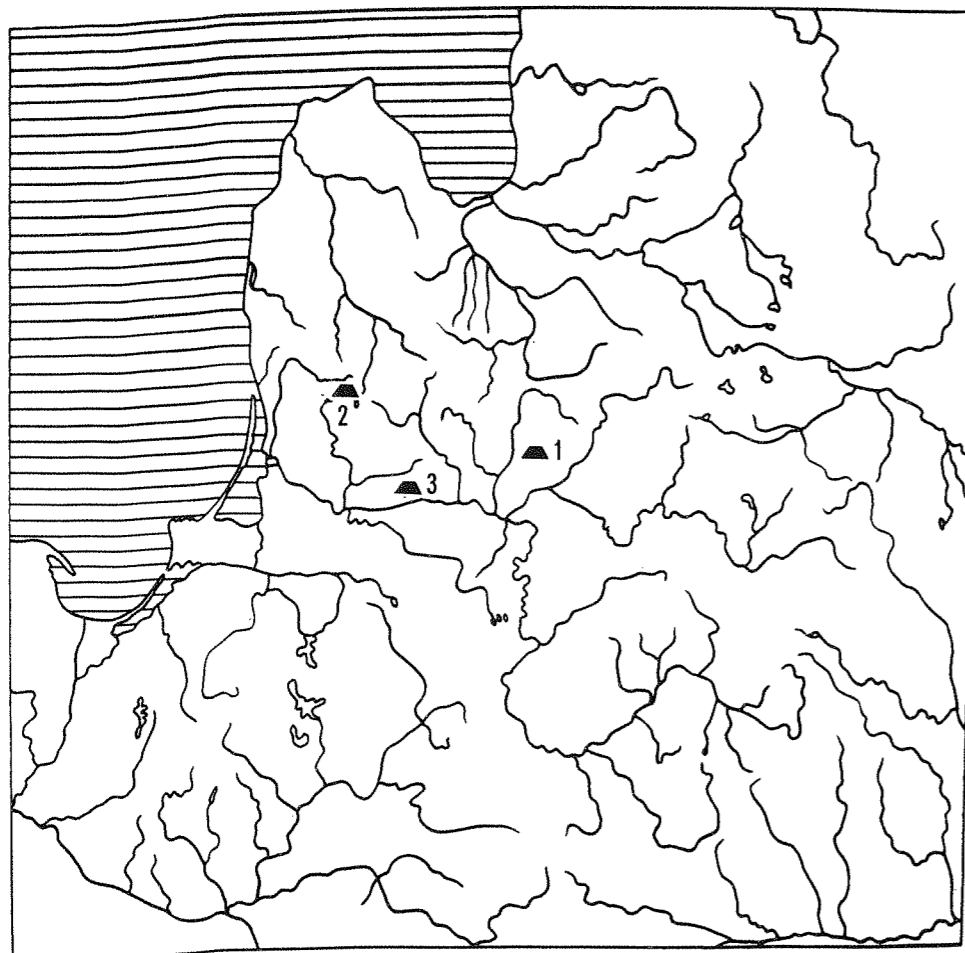
DESIUKIŠKIŲ TIPAS

Jam priklauso Desiukiškių, Ukmergės raj., Raudonės, Jurbarko raj., ir Kuršų, Telšių raj., kalavijai (17 pav.).

Desiukiškių kalavijas yra dviašmenis, 84 cm ilgio ir 4,8 cm pločio geležtė. Buoželė artima D tipo kalavijų buoželėms pagal E. Oukšotą. Skersinis ilgas, 16,4 cm tiesia linija, labai paplatintais ir žemyn lenktais galais. Buoželė ir skersinis inkrustuoti sidabru, papuošti geometriniu ornamentu (16 pav.). Geležtė inkrustuota geltonu metalu. Inkrustacijoje pavaizduotas lygiakraštis kryžius strėliniais galais trikampiamė gotiškame skyde. Antrasis kalavijas iš Raudonės, 104,5 cm ilgio ir 4,8 cm pločio geležtė. Laikomoji rankenos dalis 15 cm ilgio. Drauge su buožele ir skersiniu — 22,5 cm. Buoželė labai panaši į Desiukiškių ka-

16 pav. Desiukiškių, Ukmergės raj., kalavijas.

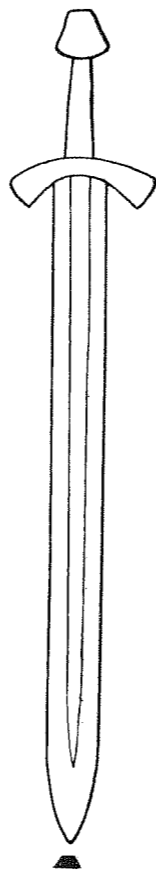
17 pav. Desiukiškių tipo kalavijų radimo vietos:

1) Desiukiškės, Ukmergės raj., 2) Kuršai, Telšių raj., 3) Raudonė, Jurbarko raj.

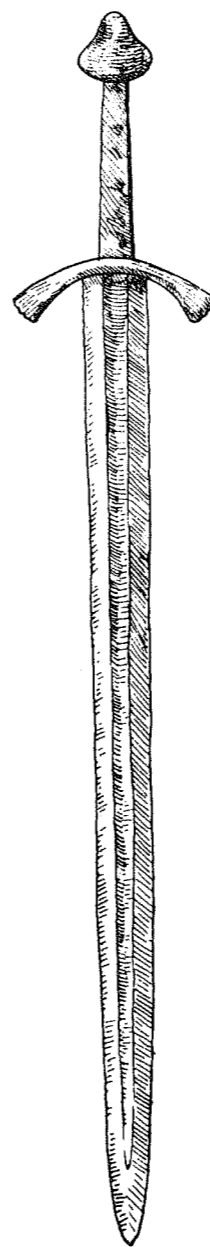
lavijo buoželę ir taip pat atitinka D tipą pagal E. Oukšotą. Skersinis siauresnis, tačiau irgi smarkiai žemyn lenktais galais, kurie dar ir profiliuoti bei puošti duobutėmis (18 pav.). Kuršų kapinyne atsitiktinai aptikto kalavijo buoželė neišlikusi. Skersinis analogiškas Raudonės kalavijo skersiniui, tik galuose yra po 3 skylutes (19 pav.). Jis 87,5 cm ilgio, geležtė 4,8 cm pločio, įkotė 15,5 cm ilgio. Kalavijas rastas ritualiniais tikslais susuktas, apdegęs.

Šie kalavijai neįeina į J. Peterseno klasifikaciją. Artimiausia analogija yra kalavijas iš Florencijos Italijoje, saugomas Bardželo

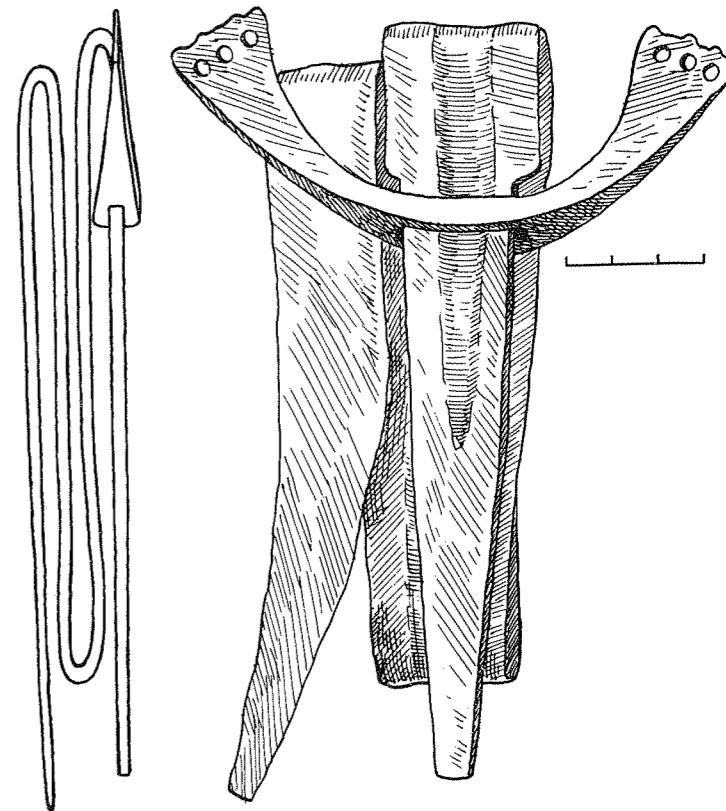
(Bargello) muziejuje Florencijoje (20 pav.). Labai panašūs yra Mariano Gloseko išskirti XI (?) ir XII tipo kalavijai iš nežinomų radimo vietų Lenkijoje. Vienas saugomas Torūnės miesto muziejuje, kito saugojimo vieta nenurodyta (Głosek M., 1984, p. 169, lent. XXIII:4, XXVII:4, 5). Skiriasi antrojo kalavijo buoželė: ji ne profiliuota, bet rombo formos (Głosek M., 1984, lent. XXVII:4, 5). A. Nadolskio sudarytoje klasifikacijoje šie kalavijai skiriami *a* tipui (Nadolski A., 1954, p. 26–27). R. Volkaitė-Kulikauskienė, rašiusi apie IX–XII a. Lietuvos kalavijus, Desiukiškių kalaviją taip pat skiria *a* tipui.

Šį tipą ji skyrė į 2 potipius: *a* ir *a1*. Pirmojo potipio kalavijai yra su neilgais, tiesiais skersiniais ir įvairių formų buoželėmis. Antrojo potipio — su žemyn lenktais rankenų skersiniais ir taip pat įvairių formų buoželėmis (Volkaitė-Kulikauskienė R., 1964, p. 218–221). Desiukiškių kalavijas artimesnis *a* potipiui. Jis ištirtas ir metalografiškai. Archeo-

18 pav. Raudonėje, Jurbarko raj., atsitiktinai rastas kalavijas.

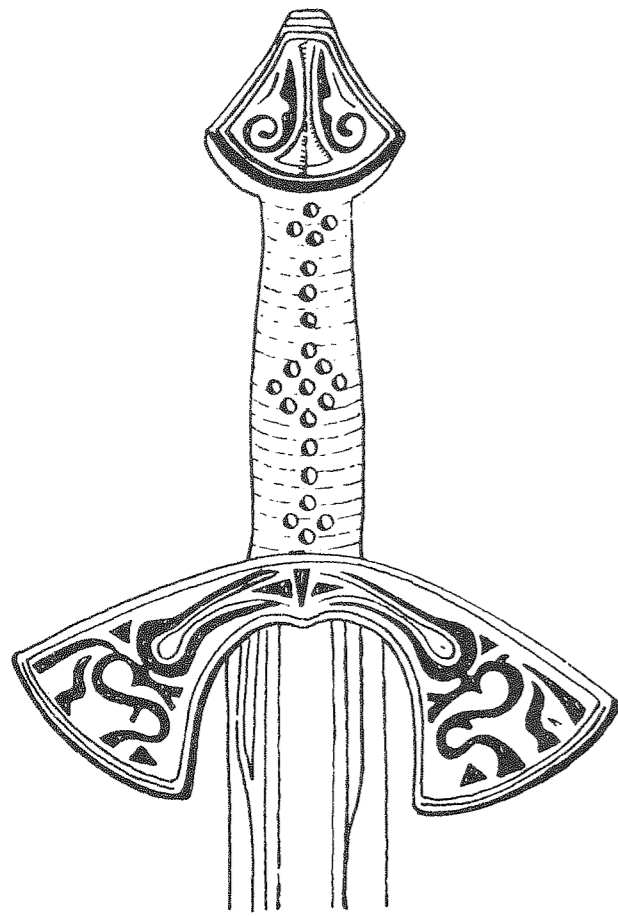
19 pav. Kuršų, Telšių raj., kapinyne atsitiktinai aptiktas kalavijas.

logas Jonas Stankus nustatė, kad jo geležtė cementuota, o ašmenys grūdinti. Martensito struktūra, kietumas — 494 kG/mm². Geležtės viduryje — ferito ir perlito struktūra (0,3–0,1% C). Tuo jis išsiskiria iš kitų tyrinėtų kalavijų geležčių, kurių ašmenys negrūdinti (Stankus J., 1970, p. 116, pav. 2:30).

Desiukiškių kalavijo rankenos ornamentas geometrinis. Jis susideda iš vingiuotų linijų, sudarančių uždaras erdves. Artimų šio ornamento analogijų Lietuvoje nėra. Kai kuriais motyvais jis primena Kakisalmio, Suomijoje, kalavijo rankenos buoželės ornamentą (Leppäaho J., 1964, p. 80) ir Mastekiuose, Kauno raj., bei Maskvoje aptiktų balno kilpų ir Bardželo kalavijo ornamentą.

Daugiau tokių kalavijų baltų žemėse neaptikta. Panašūs yra tik keturi Europoje. Visų pirma tai jau minėti kalavijai iš Bardželo muziejaus ir nežinomų radimo vietų Lenkijoje.

Dar vienas toks kalavijas, Anatolijaus Kirpičnikovo duomenimis, rastas tyrinėjant Novgorodą, Rusijos Federacijoje, ir dar nepaskelbtas. Tad įvairiuose Europos regionuose

20 pav. Bardželo vietovės, Italija, kalavijas.

aptikti 7 kalavijai, turintys bendrą bruožą. Dėl to juos galima skirti į atskirą tipą ir sąlygiškai pavadinti *Desiukiškių* tipu. A. Nadolskio pasiūlyto ir R. Volkaitės-Kulikauskienės priimto raidinio pavadinimo palikti negalima, nes jame yra kalavijų kelių formų buoželėmis, kurie iš esmės skiriasi, ir tai sukeltų papildomos painiavos. Tirti šiuos kalavijus sunku dar ir dėl to, kad jie aptikti atsitiktinai, o dalies nežinomos net radimo vietos. Tyrinėtojai nesutaria ne tik dėl gamybos vietos, bet skiriasi nuomonės ir dėl chro-

nologijos. Antai P. Paulsenas Bardželo kalaviją datuoja XII a. ir teigia, jog jis galėjo būti pagamintas Šiaurės Europoje (Paulsen P., 1938, p. 114). O Francis Lakingas, pirmasis jį paskelbęs, mano, kad tai XIII a. ginklas iš Ispanijos ar Pietų Italijos (Paulsen P., 1938, p. 114). Eduardo Vagnerio nuomone, tai XIII amžiaus pradžios ginklas, greičiausiai skandinaviškos kilmės (Wagner E., 1969, p. 115, lent. 10:1). Torūnės ir antrąjį kalaviją iš Lenkijos M. Glosekas datuoja XII a. – XIII a. pirmąją pusę, lygina su Bardželo kalaviju, tačiau kilmės klausimo taip pat nesprenžia (Glosek M., 1984, p. 169).

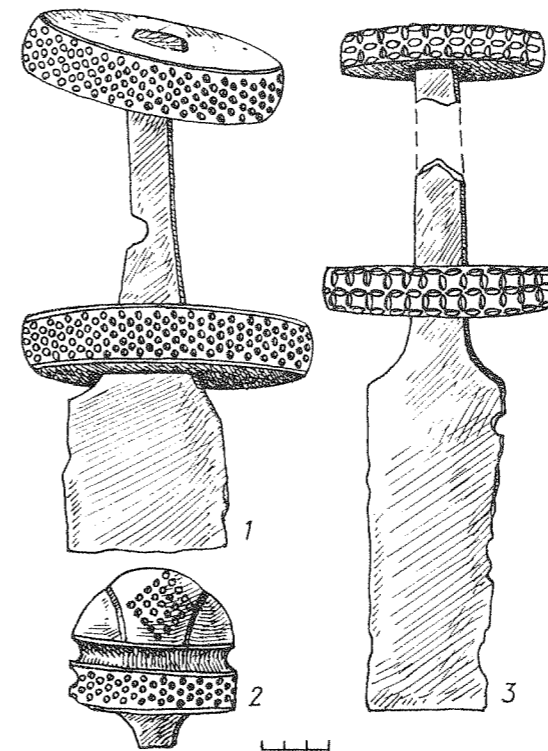
Datuojant Desiukiškių kalaviją, reikia remtis analogijomis ir geležtės ženklų. R. Volkaitė-Kulikauskienė buvo linkusi manyti, jog šis kalavijas yra XII a. (Volkaitė-Kulikauskienė R., 1964, p. 221). Vėliau pakeitė nuomonę ir skyrė jį XIII a. (Volkaitė-Kulikauskienė R., 1981, p. 31). Išnagrinėjus Europoje aptiktus analogiškus kalavijus bei panašius geležčių ženklus ir palyginus jų datavimą, kyla mintis, kad Desiukiškių kalavijas turėtų priklausyti ne ankstyvesniam laikotarpiui kaip XIII a. pirmoji pusė. Dėl jo gamybos vietos tuo tarpu spręsti dar nesiryžtu.

Raudonės ir Kuršų kalavijams tiksliai datuoti duomenų taip pat nėra. Pagal dvirankes jų įkotes ir tradicinį vietos dirbiniams būdingą ornamentą galima manyti, jog juos XIII a. nukalė vietos meistrai, galbūt net toje pačioje kalvėje.

E TIPAS

Kalavijams būdinga pusiau apskrita neriškiškai į tris dalis padalyta buoželė ir tiesus skersinis. Geležtės vienašmenės ir dviašmenės (Petersen J., 1919, p. 75–80, pav. 61–63, lent. I). Baltų žemėse rastų kalavijų matmenų negalio pateikti, nes jie žinomi tik iš literatūros.

6 šio tipo kalavijai rasti prūsų genčių teritorijoje: 3 aptikti Linkuhnen, Kr. Tilsit (dab. Rževskojė, Sovetsko raj.), kapinyno kapuose Nr. 62, 125, 131 (Mühlen B., 1975, p. 31, 142, lent. 7:2, 4), po vieną žinoma iš Kaup (Wiskiauten, Kr. Fischhausen) (dab. vietovė vadinama Mochovojė, Zelenogradsko raj.), pilkapyno (Prussia Katalog, 1897, p. 31, pav. 119; Mühlen B., 1975, p. 31, 142, lent. 7:3) (21 pav.), Norkitten, Kr. Insterburg (dab. Meždurečė, Černiachovsko raj.), ir Ekritten,

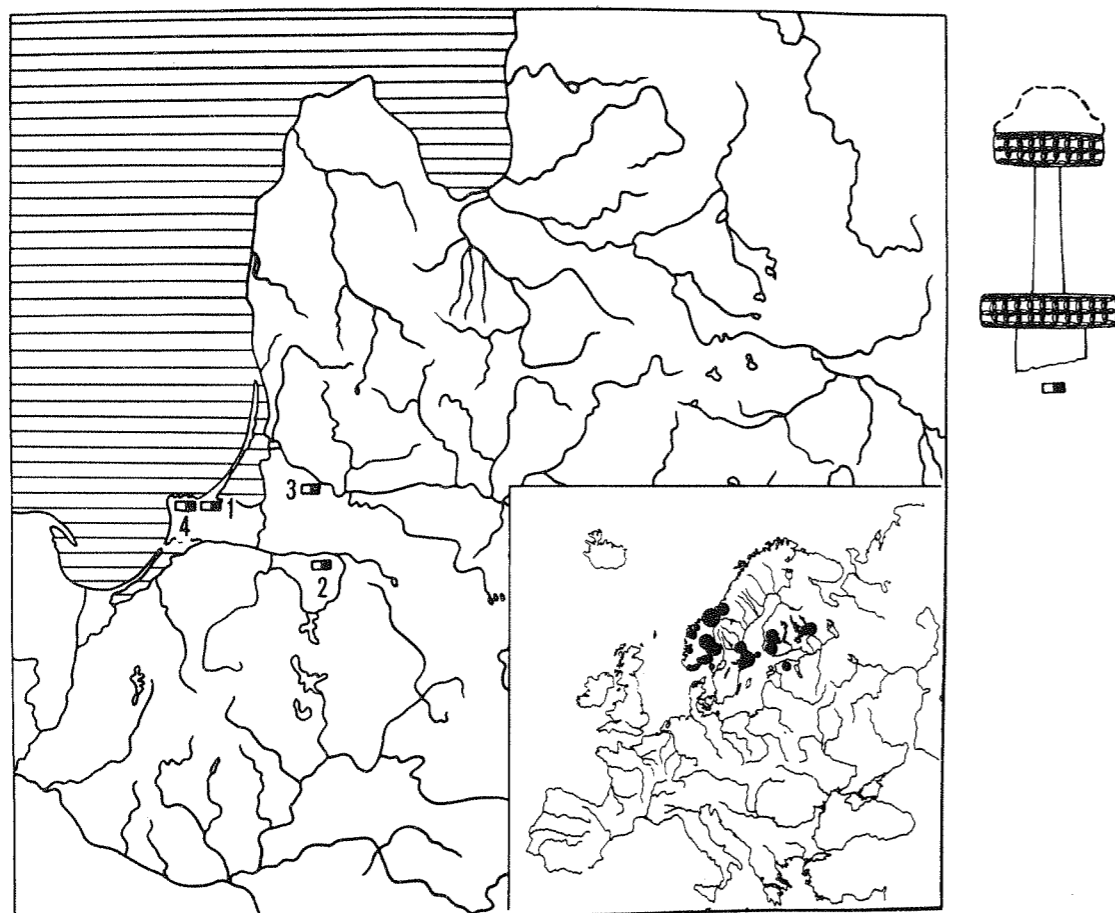
21 pav. E tipo kalavijai:

1) Linkuhnen (Rževskojė), kapas Nr. 131, 2) Linkuhnen (Rževskojė), kapas Nr. 125, 3) Kaup (Wiskiauten) (pagal B. fon Miūleną, 1975).

Kr. Königsberg (dab. Vetrovo, Zelenogradsko raj.), kapinyno kapo Nr. 5 (Кулаков В. И., 1990, p. 29, pav. 15:4) (22 pav.). Vienintelis kalavijas vienašmene geležte rastas Linkuhnen (Rževskojė) kapinyno kape Nr. 62. Kiti E tipo kalavijai dviašmenėmis geležtėmis.

Bernto fon Miūleno, Heriberto Zeico ir kitų tyrinėtojų nuomone, tai tolesnė D tipo kalavijų raida (Mühlen B., 1975, p. 31). Manoma, kad šiuos kalavijus vartojo nuo IX a. pirmosios pusės iki X a. vidurio (Mühlen B., 1975, p. 31; Кулаков В. И., 1990, p. 29). Jų rankenų ornamentas originalus: buoželės ir skersiniai su daugybe nedidelių duobučių. Taip puošti ir iš Linkuhnen (Rževskojė) kapinyno kapų Nr. 125 ir 131 (Mühlen B., 1975, lent. 7:2, 4) ir Kaup (Wiskiauten) publikuoti kalavijai (Mühlen B., 1975, lent. 7:3). Kalavijų su tokiais ornamentais aptikta ir kitose šalyse. Antai analogiškai ornamentuotų kalavijų žinoma iš Kwakestado, Snaseno, Nordakerio ir Jelės Norvegijoje (Petersen J., 1919, pav. 61, 63, 65, lent. I), Nanto, Prancūzijoje (Arbman H., Nilsson N.-O., 1969, pav. 5), Gnezdovo, Gulbiščės, Rokoto, Ust Ribeznų, Rusijoje (Кирпичников А. Н., 1966, p. 30, lent. I:1, 2, VI:1, VIII:4), ir iš kitur. Dauguma tokiu ornamentu puoštų kalavijų yra raštuoto (Damasko) plieno geležtėmis su įrašais ir ženklais. Pavyzdžiui, kalavijo iš Nanto geležtė yra Damasko plieno (Arbman H., Nilsson N.-O., 1969, p. 167). Tai pasakytina ir apie kalaviją iš Kangasalos, Liuksalos, Suomijoje: jo geležtė yra su ženklais (Leppäaho J., 1964, lent. 9:1b), bei apie kalavijus iš Rusijos. Kalavijo iš Rokoto geležtė su įrašu ULF-BERHT (Кирпичников А. Н., 1966, p. 30, 80, lent. VI:1, XVI:4).

E tipo kalavijai buvo paplitę visoje Europoje. Norvegijoje jų žinoma 31 (Petersen J., 1919, p. 76), Švedijoje rasta 12, iš jų du — Birkoje (Petersen J., 1919, p. 80; Thålin-Bergman L., 1986, lent. 2:1). Paskutiniaus A. Kirpičnikovo duomenimis, gautais iš Holgerio Arbmano, Švedijoje šių kalavijų dabar priskaičiuota daugiau kaip 50 (Кирпичников А. Н., 1966, p. 31). Suomijoje aptikta apie 20 (Leppäaho J., 1964, lent. 9:1a; Kivikoski E., 1973, p. 112, lent. 94:829), žinoma Airijoje (Seitz H., 1965, p. 101). Vidurio Europoje rasta Vengrijoje (Bakkay K.,

22 pav. E tipo kalavijai baltų teritorijoje:

1) Kaup (Wiskiauten, Kr. Fischhausen), Zelenogradsko raj., 2) Meždurečė (Norkitten, Kr. Insterburg), Černiachovsko raj., 3) Rževskojė (Linkuhnen, Kr. Niederung), Sovetsko raj., 4) Vetrovas (Ekritten, Kr. Fischhausen), Zelenogradsko raj.

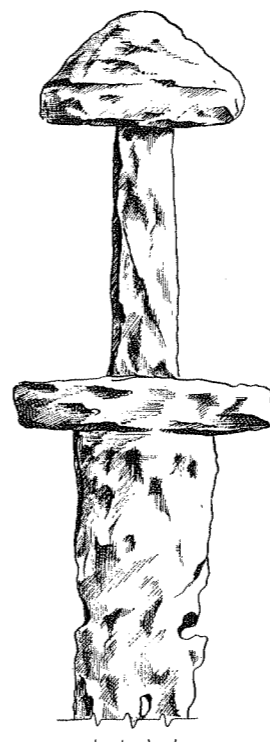
1967, p. 164). Sveikas kalavijas ir keletas rankenų dalių aptikta Estijoje (Mandel M., 1991, p. 114), 10 — Rusijoje (Кирпичников А. Н., 1966, p. 30, 78–80). Dėl šių kalavijų datavimo tyrinėtojai bemaž sutaria: E tipo kalavijas vartojo IX a. pirmojoje pusėje — 900 metais. Skandinavijos archeologai pripažįsta, kad vėliau nei 900 m. šio tipo kalavijų aptinkama labai retai (Petersen J., 1919, p. 75–80). Vėlyviausi yra iš Rusijos, dauguma jų datuojami X a. (Кирпичников А. Н., 1961, p. 188).

E tipo kalavijų kilmė abejonių nekelia. Juos gamino Vakarų Europoje ir į baltų žemes pateko su kitais importiniais ginklais.

H TIPAS

Šiems kalavijams būdinga trikampė buoželė, kurios skersinis pjūvis, skirtingai nuo B tipo kalavijų, yra ne stačiakampis, o trikampis; viršutinis ir apatinis rankenos skersiniai tiesūs, jų pjūvis išgaubtas. Viršutinis skersinis iš viršaus — šaudyklės pavidalo. Jo galuose būna kiaurymės buoželei pritvirtinti (Petersen J., 1919, p. 19, pav. 79). Geležtė vienašmenė arba dviašmenė, gana buka. Tai rodo, kad šiuos kalavijus vartojo kirsti, dūrimo funkcija nebuvo pagrindinė ar bent lygiavertė su kirtimo (23 pav.).

Baltų teritorijoje aptikti 32 kalavijai ir jų dalių, tarp jų dvi rankenų buoželės (25 pav.). Jos rastos Araišių, Cėsių raj., ežero pilyje (Apals J., 1971, p. 86, 89, pav. 4). Kalavijų iš Ciemaldės ir Kruonvircavos (abu

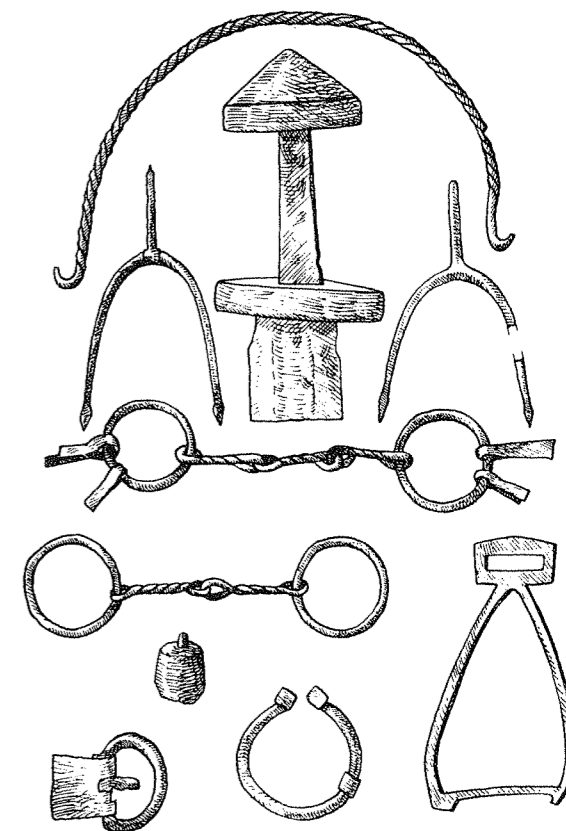
23 pav. H tipo kalavijas iš Upynos, Šilalės raj., kapo Nr. 96.

Jelgavos raj.) buoželės neišlikusios (LA, 1926, pav. 71:1, 6).

H tipo kalavijai baltų teritorijoje pasiskirstę taip: po 9 aptikta Latvijoje ir Lietuvoje, 12 rasta dab. Kaliningrado srityje ir 2 — Lenkijos Respublikoje, Elblionge, Liotničės gatvėje, bei Luknaine (buv. Lucknainen, Kr. Sensburg), Mrongovo pavieta (Gaerte W., 1926, p. 317, 318, lent. 3:a, b; 1929, pav. 274:b; Kossinna G., 1929, p. 103, lent. III, pav. 4: a,b; Sarnowska W., 1955, p. 285, 286, pav. 20; Mühlen B., 1975, p. 142, lent. 12:2; Haftka M., 1973, p. 22–26; Mazur A., Nosek E., 1973, p. 3–19; Кулаков В. И., 1990, p. 29, pav. 15:5). Pastarasis 83,6 cm ilgio,

vienašmenė 3,5 cm pločio geležtė ir 0,6 cm storio nugarėle.

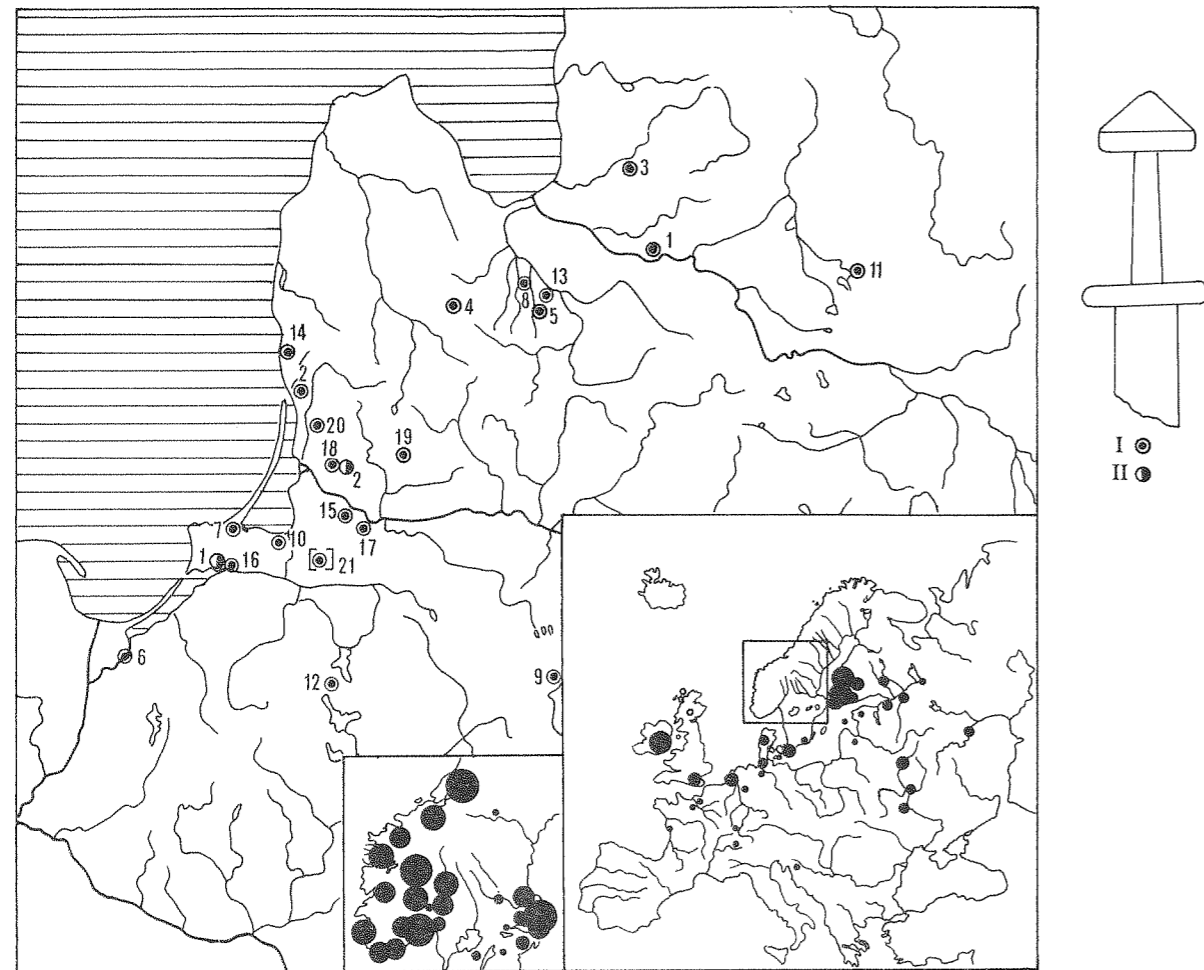
Daugiausia kalavijų rasta Kaup (Wiskiauten) pilkapyne (24 pav.). B. fon Miūlenas mini 6 ten aptiktus H tipo kalavijus, iš kurių vienas yra su ULFBERHT įrašu geležtėje (Mühlen B., 1975, p. 36, 124, 126–128, 133, lent. 8:1, 26 viršuje ir 26 apačioje*, 28, 34:1, 39:1). 3 kalavijai aptikti Ludzos Uodukalnio, Ludzos raj., kapinyne. Du iš jų rasti atsitiktinai ir vienas buvo kape Nr. 53 kartu su žalvarine įvijine apyranke, dažnai pasitaikančia turtinguose

24 pav. Kaup (Wiskiauten) pilkapyne kapo be numerio inventorių (pagal B. fon Miūleną, 1975).

IX–X a. Žiemgalos vyrų kapuose. Šis kapas datuotinas X amžiumi. 1 toks kalavijas, kaip jau minėta, rastas Mežuotnės pi-

*Atrodo, kad B. fon Miūlenas 26-oje lentelėje du kartus pavaizdavo tą patį kalaviją.

25 pav. H ir I tipų kalavijų žemėlapis:

I — H tipas.

1) Aizkrauklės Lejasbitenai, Stučkos raj., 2) Anduliai, Kretingos raj., 3) Araišiai, Cėsių raj., 4) Bėnės Kajukruogas, Duobėlės raj., 5) Ciemaldė, Jelgavos raj., 6) Elbliongas, Lenkijos Respublika, 7) Kaup (Wiskiauten, Kr. Fischhausen), Zelenogradsko raj., 8) Kruonvircava, Jelgavos raj., 9) Liškiava, Varėnos raj., 10) Löbertshof (Kr. Labiau), Polesko raj., 11) Ludzos Uodukalnis, Ludzos raj., 12) Luknainas, Mrongovo pavietas, 13) Mežuotnė, Bauskės raj., 14) Palanga, 15) Rževskojė (Linkuhnen, Kr. Niederung), Sovetsko raj., 16) Sovchoznojė (Gr. Friedrichsberg, Stadt Königsberg), Kaliningradas, 17) Sovetskas (Tilsit), 18) Stragnai (Skėriai), Klaipėdos raj., 19) Upyna, Šilalės raj., 20) Vėžaičiai, Šilutės raj., 21) Radimo vieta nežinoma.

II — I tipas.

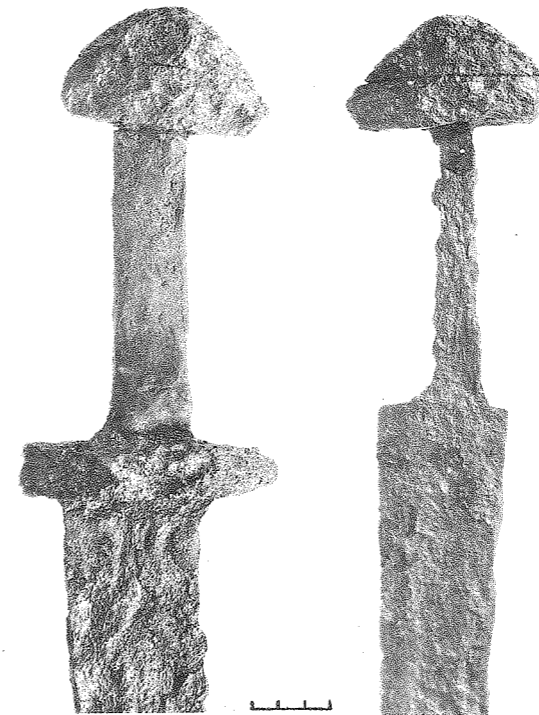
1) Sovchoznojė (Gr. Friedrichsberg, Stadt Königsberg), Kaliningradas, 2) Stragnai (Skėriai), Klaipėdos raj.

liakalnio išorinėje pylimo pusėje, 10 sluoksnyje, kuris skiriamas IX a. (Ginters V., 1939, p.38–39, pav. 23, 24; Brīvkalne E., 1960, p. 68, 71, pav. 8).

H tipo kalavijai yra nuo 63 iki 96 cm ilgio, geležtės nuo 4,5 iki 6 cm pločio. Vienašmenių kalavijų nugarėlės iki 1 cm storio. Šių kalavijų Ciemaldėje rasta atsitikti-

nai (Boy K., 1896, p. 3, lent. I:1). Vienašmenių H tipo kalavijų žinoma iš Palangos kapinyno kapų Nr. 49 ir 342, Stragnų (LNM, AR 38:2518) ir Vėžaičių, (abu Šilutės raj.) (26 pav.). Dar vienas vienašmenis kalavijas rastas 1908 m. Luknaino, Mrongovo pavieto, kapinyne (Kossinna G., 1929, p.103–104, pav. 4). Jis 83,6 cm ilgio geležte, 12,5

cm ilgio rankena, su masyviais viršutiniu ir apatiniu rankenos skersiniais, inkrustuotais variu, sidabru ir auksu (Gaerte W., 1926, p. 317, lent. 3: a, b). Dėl šio kalavijo

26 pav. Vienašmeniai H tipo kalavijai iš Palangos kapo Nr. 49 ir atsitiktinis iš Stragnų (Skėrių), Klaipėdos raj.

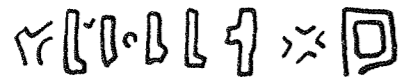
datavimo archeologai nesutaria. Vokiečių mokslininkas Vilhelmas Gertė jį skiria X a. (Gaerte W., 1926, p. 317), o kitas vokiečių archeologas Gustavas Kosina linkęs manyti, kad tai IX a. vidurio gaminytis (Kossinna G., 1929, p. 104). Lenkų archeologė Vanda Sarnovska, palaikydama G. Kossinos nuomonę, minėto kalavijo datavimą kiek koreguoja: skiria jį IX a. antrajai pusei (Sarnowska W., 1955, p. 301). Man atrodo, kad šis kalavijas negali būti ankstyvesnis nei IX a. vidurio. Kitas vienašmenis H tipo kalavijas rastas Palangos griautiniame kape Nr. 49. Jis yra 63 cm ilgio, 4,5 cm pločio ir 0,5 cm storio geležtės nugarėle. Aptiktas medinėse makštyse. Kartu rasta daug dirbinių: žalvarinė vytinė antkaklė

kilpiniais galais, žalvarinė pasaginė segė daugiakampėmis buoželėmis, juostinė apyrankė, 17 stiklinių ir 2 gintariniai karoliai, šukų pavidalo gintarinis kabutis, 2 ietigaliai su žiedinėmis įvijomis ant kotų, 2 geriamųjų ragų apkaustai, pjautuvėlis, peiliukas, pentinas ir 2 diržų sagtys.

Kiti kalavijai yra dviašmenėmis geležtėmis. Pavyzdžiui, Aizkrauklės Lejasbitenų, Stučkos raj., kapinyno kape Nr. 341 aptiktasis yra 96 cm ilgio, iš jų 15,5 cm sudarė rankena. Viršutinis rankenos skersinis, prie kurio pritvirtinta buoželė, yra tiesus, 7 cm ilgio ir kartu su buožele 4 cm aukščio. Apatinis rankenos skersinis taip pat tiesus, 10,5 cm ilgio ir 2,5 cm pločio. Buoželė ir abu skersiniai padengti vario plokštelėmis, ornamentuotomis smulkiomis įkartelėmis. Geležtė prie rankenos 6 cm, ties viduriu — 5,5 cm pločio. Atitinkamo pločio ir griovelis (1,8–2 cm). Kitą kapo inventorių sudarė: „kario“ apyrankė, 2 žalvariniai įvijiniai žiedai, trapecijos formos žalvariniai kabučiai ir įvijos, ietigalis karklo lapo pavidalo plunksna. A. Anteiņas šį kalaviją datuoja IX a. (Антейн А. К., 1973, p. 55, 62). Jolanta Daiga „kario“ apyrankę skiria IX–X a. ribai (Daiga J., 1974, p. 194), o tyrinėjimų autorius Vladislavas Urtanas mano, kad Aizkrauklės Lejasbitenų kapinyno kapas Nr. 341 gali būti X a. pradžios (Urtāns V., 1977, p. 18–19).

Tarp H tipo kalavijų du yra su įrašais ULFBERHT. Tai dviašmeniai kalavijai iš Mežuotnės piliakalnio ir Kaup (Wiskiauten) pilkapio be numerio (Nr. 3) (?) (Mühlen B., 1975, p. 132, lent. 32). Michaelis Miuleris-Vilė, remdamasis P. Paulseno darbu (Paulsen P., 1953), greičiausiai tą patį ginklą kilidina iš pilkapio Nr. 3 (Müller-Wille M., 1970, p. 86). Dar vienas dviašmenis H tipo kalavijas su įrašu ULFBERHT rastas Latvijoje lyvių Vampeniešių, Rygos raj., kapinyno kape Nr. 40 (Антейн А. К., 1973, p. 61). Elbliongo kalavijo geležtės įrašas išliko ne vi-

sas, įskaitomos tik raidės IB (Кулаков B. И., 1990, p. 29). Liškiavoje, Varėnos raj., aptiktas kalavijas yra su neryškiu ornamentu, kurį sudaro vienoje pusėje esančios

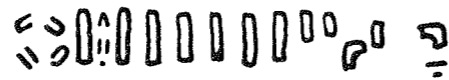
27 pav. Liškiavos, Varėnos raj., kalavijo geležtės įrašas.

vertikalios linijos, įremintos neaiškiomis figūromis, kitame geležtės šone išliko raidžių ir įstrižo kryžiaus fragmentų (27 pav.). Galimas daiktas, H tipo kalavijų su įrašais pasitaikė ir daugiau, pavyzdžiui, iš buv. Rytų Prūsijos teritorijos, tačiau dėl to, kad jie žinomi tik iš literatūros (Mühlen B., 1975), patikrinti ir patvirtinti arba paneigti šių spėlionių negalima. Iš raštuoto (Damasko) plieno pagamintas kalavijas atsitiktinai aptiktas ir Bėnės Kajukruogo, Duobelės raj., kapinyne. Prie jo rastas E tipo ietigalis su skliautiniu ornamentu ant įmovos, atrodo, buvo iš to paties suardyto kapo.

H tipo kalavijų su įrašais Europoje aptinkama daugiausia ir statistiškai tai galima paaiškinti jų gausumu. Pavyzdžiui, Norvegijoje iš Vakarų Europos importuotų H tipo kalavijų su įrašu ULFBERHT rasta daugiausia (Müller-Wille M., 1970, p. 65–91; Solberg B., 1991, pav. 2). T, X, S ir V tipų kalavijų su tuo pačiu įrašu aptikta kiek mažiau, Z, R, Y — dar mažiau, o kitų tipų kalavijų su analogiškais įrašais, importuotų, sakysim, į Norvegiją iš Vakarų Europos, žinoma vienas kitas (Solberg B., 1991, pav. 2).

Baltų žemėse šio tipo kalavijams datuoti duomenų duoda ne tik kapų radiniai, bet ir geležčių įrašai. Antai įrašas ULFBERHT, visuotinai pripažintas frankų žemių Pareinėje arba Šiaurės Prancūzijoje ginklakalių ženklu, leidžia tokius kalavijus skirti iš esmės X amžiui. Tokiam datavimui neprieštarauja ir kapų medžiaga. Pavyzdžiui, Kaup (Wis-kiauten) viename pilkapyje aptikto kapo in-

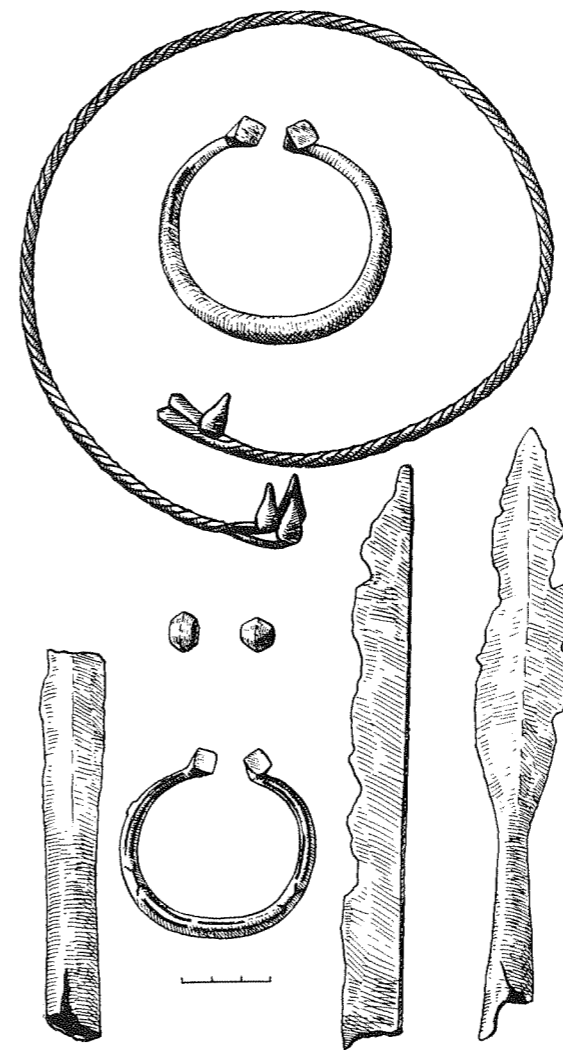
ventoriuje buvo H tipo kalavijas, 2 pentinai, diržo sagtis, balno kilpa, skambalas, dveji žaslai, kibiro rankenos lankelis (?) ir pasaginė segė keturkampėmis buoželėmis

(Mühlen B., 1975, lent. 34). Upynos, Šilalės raj., kapinyne kape Nr. 96 drauge su 96 cm ilgio H tipo dviašmeniu kalaviju, buvusiu medinėse makštyse su žalvariniu makštų galo apkaustu (Kazakevičius V., 1992a, p. 94), rasta: žalvarinė vytinė antkaklė kūginiais galais, 2 pasaginės segės keturkampėmis buoželėmis, 2 gintariniai karoliai, 2 ietigaliai, žalvarinė sagtelė, diržo liekanų su žalvariniu kabučiu, peilis, žirgo galva ir jo vytinė antkaklė (28 pav.). Remiantis dirbiniais, kapas datuotinas X amžiumi.

Ankstyviausiais H tipo kalavijais baltų žemėse reikėtų laikyti Luknaino, Mron-govo pavieta, ir Andulių, Klaipėdos raj., kapo Nr. 61 kalavijus. Andulių kalaviją G. Kosina pagal kapo inventorių datuoja IX a. pirmąja puse (Kossinna G., 1929, p. 104). Tad H tipo kalavijus baltų teritorijoje vartojo IX–X amžiuje. Daugiau duomenų, kad šio tipo kalavijų baltų žemėse atsirado tuo pačiu metu kaip ir Skandinavijoje, neturime. Remiantis J. Peterseno tyrinėjimais, Norvegijoje jie pasirodė ir paplito 800–950 metais. Kiek pasenusiais to paties autoriaus duomenimis, Norvegijoje aptikta 213 H tipo kalavijų (Petersen J., 1919, p. 89). Pagal naujesnę anglų ginklų tyrinėtojo E. Oukšoto informaciją Norvegijoje dabar priskaičiuojama daugiau kaip 330 H tipo kalavijų (Oakeshott E., 1960, p. 135). J. Peterseno manymu, tai skandinaviškos kilmės ginklai. Šiai nuomonei pritarė ir V. Gertė. Pavyzdžiui, vien tik tai garsiajame Birkos nekropolyje,

Švedijoje, rasta 17 H tipo kalavijų (Thålin-Bergman L., 1986, p. 14, lent. 2:1). Ap-skritai Švedijos ankstyvojo vikingų laikotarpio archeologijos paminkluose vyrauja

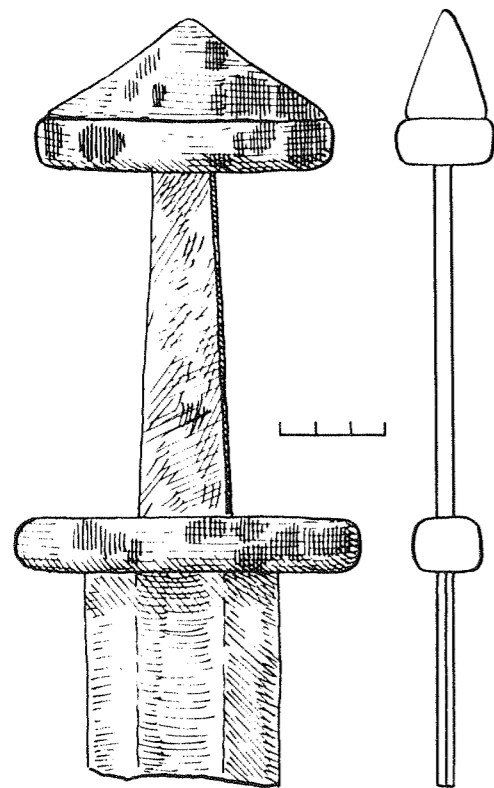
28 pav. Upynos, Šilalės raj., kapinyne kapo Nr. 96 inventorius.

šio tipo kalavijai (Arbman H., 1937, p. 222). Ten jie datuojami tuo pačiu laikotarpiu kaip ir Norvegijoje (Arbman H., 1940, lent. 2). Suomijoje tokių kalavijų rasta daugiau kaip 75 (Kivikoski E., 1973, p. 112, lent. 94:831) ir jie skiriami vikingų laikotarpio

pradžiai (Salmo H., 1938, p. 118). Suabe-jota nuomone, jog H tipo kalavijai yra skandinaviškos kilmės; mat paaiškėjo, kad jų gana gausiai aptinkama ir kitur Euro-poje. Estijoje rasti 8 kalavijai, datuojami VIII–IX a. (Mandel M., 1991, p. 103). Vo-kietijoje, remiantis naujausiais A. Geibigo tyrinėjimais, 15 H tipo kalavijų skiriami į 6 variantus (Geibig A., 1991, p. 38–44). Iš H. Arbmano ir Nilso Ovės Nilsono publikacijos žinome 3 šio tipo kalavijus Prancūzijoje, atsitiktinai rastus Luaros ir Senos upėse (Arbman H., Nilsson N.-O., 1969, p. 168–171, pav. 6, 7: b, 8). Olan-dijos archeologijos paminkluose jų aptik-ta bent 11. Dalis yra mišrių tipų, pa-vyzdžiui, H/I iš Dutinchemo, Gelderlan-do provincijos, B/H — iš Antumo, Gro-ningemo provincijos, Neimegeno, Gelder-lando provincijos, Veiko bij Durstede (Wijk bij Diurstede), Utrechto provincijos (Ypey J., 1984, p. 222). Olandijos ginklų specialistas Japas Ipeis (Jaap Ypey), skir-damas B/H ir H/I tipus, atkreipė dėmesį į tas kalavijų rankenų detales, kurios yra artimesnės vienam ar kitam tipui. Taip atsirado tarpinių tipų. A. Nadolskis pas-kele 1 H tipo kalaviją, aptiktą Lenkijoje (Nadolski A., 1954, p. 35). Dar vienas 1966 m. rastas Machove, Tarnobžego pa-viete (Rauhut L., Tworek D., Ziencik H., 1968, p. 398–409). Iš prieinamos lite-ratūros susidarė vaizdas, kad tik vienas kitas H tipo kalavijas randamas Danijoje (Seitz H., 1965, pav. 65: kairėje) ir Švei-carijoje (Schneider H., 1971, p. 11; Oakes-hott E., 1960, pav. 63). Po keturis šio tipo kalavijus aptikta Slovakijoje ir Vengrijoje (Ruttkey A., 1976, p. 248; Bakkay K., 1967, p. 164). Rusijos teritorijoje žinoma 17 to-kių kalavijų. Rusų ginklų specialistas A. Kirpičnikovas juos skiria X a. antrajai pu-sei — XI a. (Кирпичников А. Н., 1966, p. 74–76). Tai vėlyviausiai datuojami H ti-po kalavijai Europoje.

I TIPAS

Šio tipo kalavijų rankenų forma labai panaši į H tipo kalavijų. Jie taip pat turi trikampę buoželę ir 2 tiesius skersinius

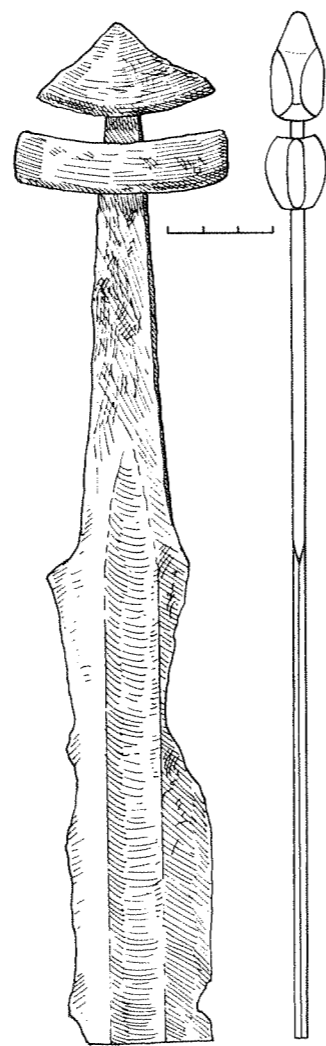
29 pav. Klasikinis I tipo kalavijas iš Mosebės (Mosebø), Norvegija (pagal J. Peterseną, 1919).

(Petersen J., 1919, p. 101–105, pav. 86, 87). Skiriasi tik tuo, kad I tipo kalavijų skersinių skersinis pjūvis yra stačiakampis, o H tipo kalavijų — nupjautas rombas (29 pav.).

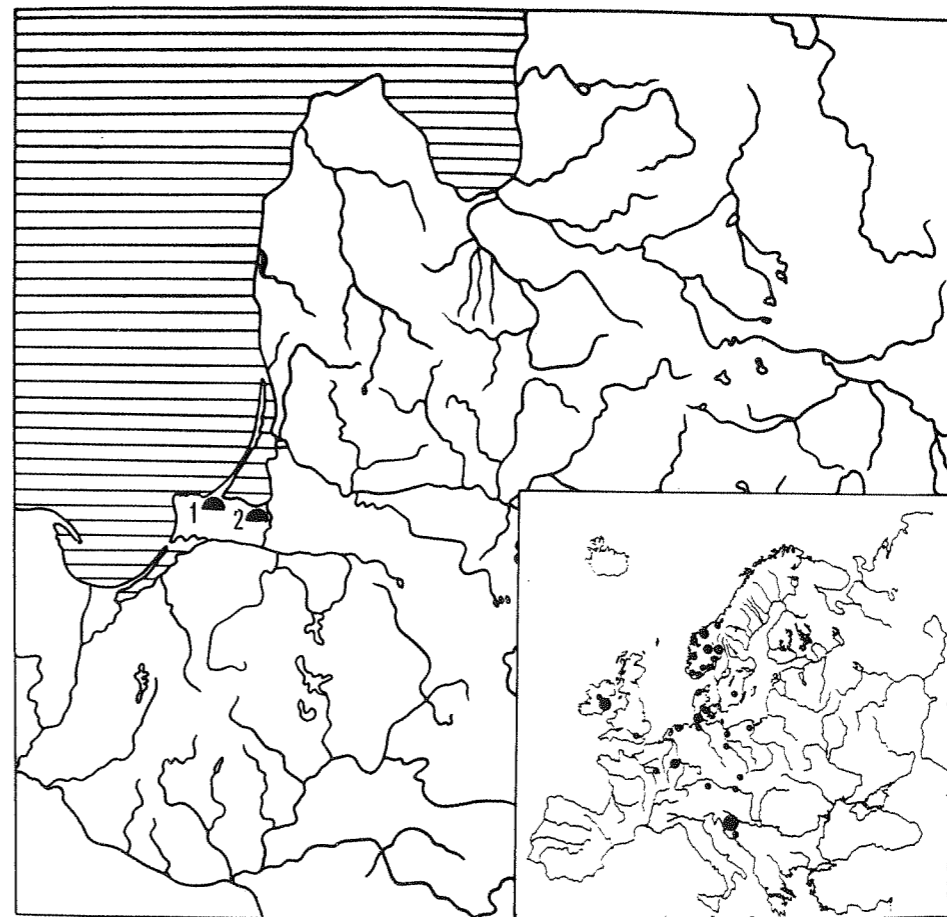
Baltų teritorijoje aptiktas vienas I tipo kalavijas (25:11 pav.). Jis žinomas iš Gross Friedrichsberg (dab. Sovchoznojė, Kaliningradas) kapo be numerio. Datuojamas IX a. pabaiga — X a. viduriu (Кулаков В. И. 1990, p. 29). Dar vieno kalavijo fragmentas su išlikusia buožele ir jos skersiniu rastas Lietuvoje, Stragnų kapinyne (LNM, AR 38:379). Buoželės forma labai primena I tipo kalavijų buoželę, tačiau skersinis

pjūvis yra ne trikampio, bet kūgio formos (30 pav.). Dėl to ši kalaviją reikėtų skirti I ypatingajam tipui.

Europoje I tipo kalavijų aptikta nedaug. Norvegijoje žinoma 16, keletas yra iš Airijos, Danijos, Švedijos, Alandų salų (Petersen J., 1919, p. 105). Suomijoje šio tipo kalavijas rastas Sauvo-Mejenaloje (Sauvo-Maenala) (Kivikoski E., 1973, p. 112, lent. 94:832). Estijos teritorijoje žinomas vienas toks kalavijas, tačiau jis nėra grynas I tipo pavyzdys ir Matis Mandelis pavadino jį I ypatinguoju (Mandel M., 1991, p. 102).

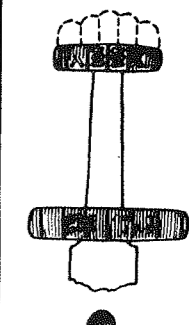

30 pav. I ypatingojo tipo kalavijo fragmentas iš Stragnų (Skėrių), Klaipėdos raj.

31 pav. K tipo kalavijų radimo vietos:

1) Kaup (Wiskiauten, Kr. Fischhausen), Zelenogradsko raj., 2) Tiuleninas (Viehof, Kr. Labiau), Polesko raj.

Rytų Europoje šių kalavijų aptinkama taip pat vienas kitas. Antai trys I tipo kalavijai rasti Lenkijoje, vienas iš jų skiriamas I potipiui (Nadolski A., 1954, p. 24, lent. 1:4, 2:1; Sarnowska W., 1955, p. 301, pav. 11, 25). Taip pat vienas šio tipo kalavijas rastas Rusijoje, Almetjevo vienkiemyje, buv. Kazanės gubernijoje. Jis 79,5 cm ilgio ir 5,5 cm pločio geležte, gerai išlikęs, datuojamas IX a. pabaiga ar X a. pradžia (Arendt W., 1933, p. 161, pav. 10).

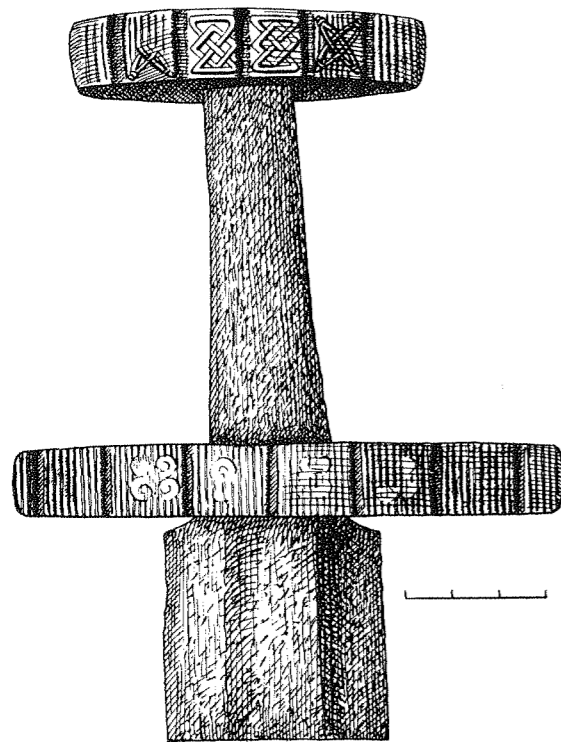
I tipo kalavijai, kaip rašo J. Petersenas, išsirituliojo iš IX a. pabaigos H tipo kalavijų ir datuojami laikotarpiu, ne ankstyvesniu kaip IX a. pabaiga — X a. vidurys (Petersen J., 1919, p. 105).

K TIPAS

Kalavijų buoželės penkių ar net septynių dalių, viršutinis skersinis atskirtas ar tik simboliškai atidalytas grioveliu. Apatinis skersinis tiesus, geležtės dviašmenės (Petersen J., 1919, p. 105–110, pav. 89–91).

Baltų žemėse iš literatūros žinomi 3 kalavijai (31 pav.). Dėl to neaiškūs jų matmenys, buoželių forma, skersinių ornamentas. Du aptikti Tiulenino (Viehof) kapinyne kapuose be numerių (Кулаков В. И., 1990, p. 29), trečiasis — Kaup (Wiskiauten) pilkapyje Nr. 151a. Labai gaila, bet šio kalavijo rankenos buoželė taip pat neišlikusi (32 pav.). Pirmųjų dviejų radimo aplinkybės neaiškios, trečia-

sis, iš Kaup (Wiskiauten), aptiktas atsitiktinai, tačiau kartu su kitomis kapo įkapėmis: su dviem E tipo ietigaliais, kurių įmovos ornamentuotos skliautiniu ornamentu, peiliu,

32 pav. K tipo kalavijas. Kaup (Wiskiauten) (pagal B. fon Miūleną, 1975).

2 segėmis — pasagine cilindriniais galais ir lankine aguoninėmis buoželėmis (Mühlen B., 1975, p. 29, 137, lent. 9:1, 36). Pagal šį komplektą B. fon Miūlenas kalaviją datuoja laikotarpiu, ne ankstyvesniu kaip 900 m. (Mühlen B., 1975, p. 30).

Artimiausia analogija yra kalavijas iš lyvių teritorijos Latvijoje, Turaidos, Rygos raj. (Ebert M., 1913, p. 554, pav. 41; Petersen J., 1919, p. 110).

J. Petersenas, aptardamas šiuos kalavijas, rašo, kad Vakarų Europoje juos pradėjo kalti IX a. viduryje; Šiaurės Europą pasiekė to paties amžiaus pabaigoje. Norvegijoje žinoma 13 K tipo kalavijų (Petersen J., 1919, p. 110). Keletas aptikta Prancūzi-

joje ir Belgijoje (Müller-Wille M., 1978, p. 77). Vienas kitas pasitaikė Lenkijoje (Žak J., 1960, p. 302) ir Anglijoje (Wheeler R. E. M., 1927, p. 35). Lenkijoje datuojami IX a. (Nadolski A., 1954, p. 24, 35, lent. II: 2, 3; Sarnowska W., 1955, p. 301, 302, pav. 9), Anglijoje — 850–950 m. (Wheeler R. E. M., 1927, p. 35). Šeši žinomi Vokietijoje (Geibig A., 1991, p. 44–47, 187). Neturime duomenų, ar tokių kalavijų rasta Švedijoje.

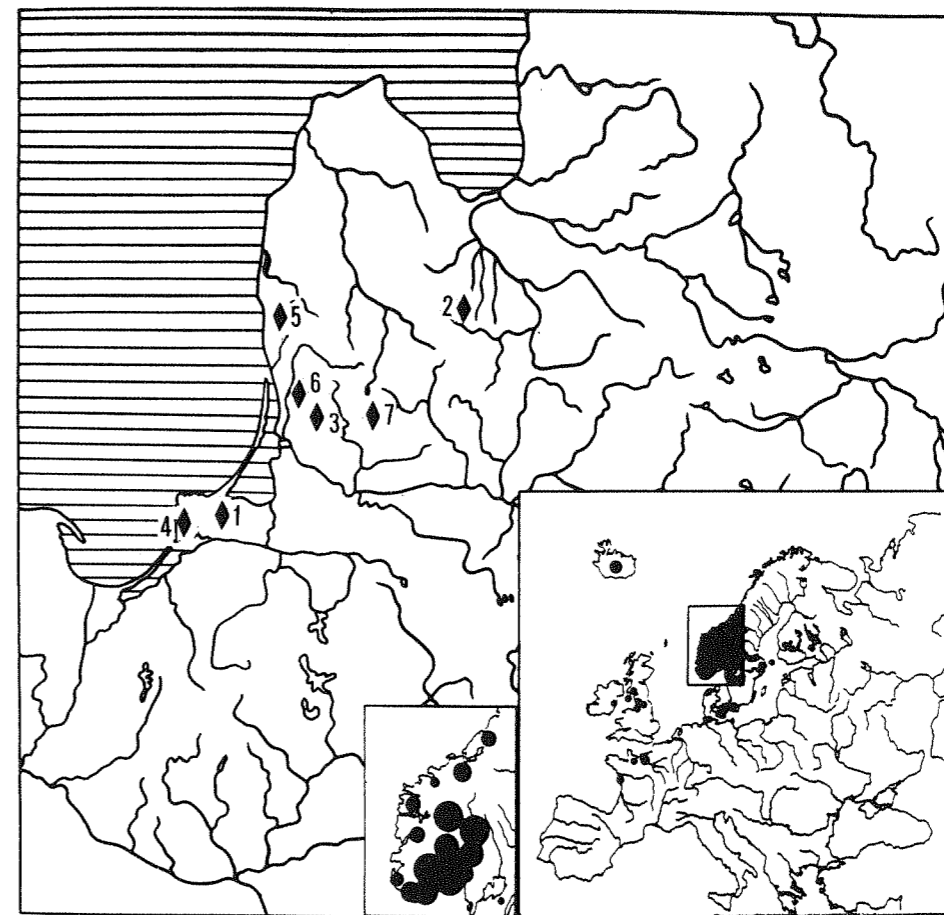
Taigi K tipo kalavijai baltų genčių ginkluotei buvo nebūdingi ir apie 900 m. pateko iš Vakarų Europos ar Skandinavijos.

M TIPAS

Pagrindinis šio tipo kalavijų bruožas — jie be buoželių, su dviem tiesiais ir masyviais skersiniais, vienašmenėmis ir dviašmenėmis geležtėmis (Petersen J., 1919, p. 117–121, pav. 89, 99). Baltų žemėse šio tipo kalavijai daugiausia yra vienašmenėmis geležtėmis.

M tipo kalavijai yra nuo 63 iki 81,5 cm ilgio, geležtės nuo 4,2 iki 4,5 cm pločio, nugarėlės iki 0,8 cm storio (34 pav.). Baltų teritorijoje dabar rasta 9 tokie kalavijai (33 pav.): 7 — Lietuvoje ir 2 iš buv. Rytų Prūsijos: Kaup (Wiskiauten) ir Fischhausen (dab. Primorskas) (abu Zelenogradsko raj., Kaliningrado sritis) (Кулаков B. И., 1990, p. 29).

M tipo kalavijus sunku atskirti nuo kitų tipų kalavijų, ypač nuo B ir H, kai jų rankenų buoželės neišlikusios. Ryškus pavyzdys yra kalavijas, rastas Kenigsberge (dab. Kaliningradas) prie Aukštutinio tilto. Jei gu publikacijos autorius Gerhardas Nymanas būtų neparąšęs apie viršutiniame skersinyje esančias skylutes buoželei tvirtinti, šį kalaviją lengva skirti M tipui (Niemann G., 1938, p. 89–91, pav. 1, 2). Pats kalavijas iki dabar neišlikęs. Taip pat negalima

33 pav. M tipo kalavijų radimo vietos:

1) Kaup (Wiskiauten, Kr. Fischhausen), Zelenogradsko raj., 2) Lieporai, Joniško raj., 3) Nikėlai, Šilutės raj., 4) Primorskas (Fischhausen), Zelenogradsko raj., 5) Pryšmančiai, Kretingos raj., 6) Stragnai (Skėriai), Klaipėdos raj., 7) Upyna, Šilalės raj.

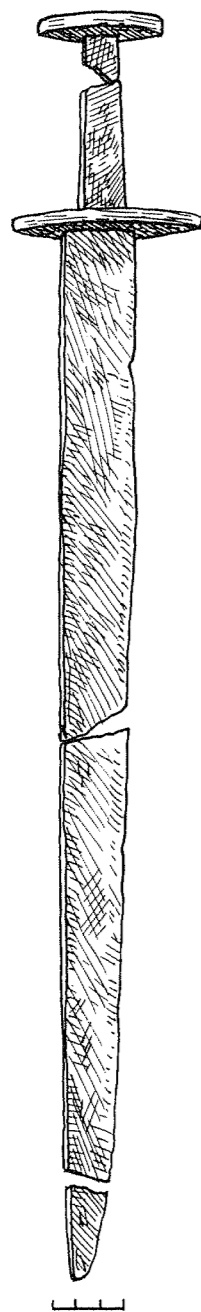
atskirti ir tada, kai išlikęs tik apatinis rankenos skersinis. Daug tokių neaiškių kalavijų fragmentų yra iš Stragnų kapinyno (ŠKM, 2714, 6714, be inventoriaus numerio, LNM, AR 38:2554). Labai galimas daiktas, ir šie kalavijai skirtini M tipui.

R. Volkaitė-Kulikauskienė mini tris M tipo kalavijus iš Stragnų. Du rasti Pryšmančių, Kretingos raj., kapinyno kapuose Nr. 56 ir 61 (Nagevičius V., 1935, p. 46–47, 50, pav. 46, 47 puslapyje). Pirmajame buvo 80 cm ilgio kalavijas (35 pav.), pjautuvas, lankinė segė ir pasaginė segė daugiakampėmis buoželėmis, 3 masyvios apyrankės, įvijinis žiedas, peilis, žąslai, diržas.

Kapas datuojamas X amžiumi. Vienas geriausiai išlikusių šio tipo kalavijų yra iš Uynos kapinyno kapo Nr. 54. Jis 63 cm ilgio, 4,2 cm pločio geležte ir 0,5 cm storio nugarėle. Viršutinis rankenos skersinis yra 4 cm, apatinis — 6,5 cm ilgio (34 pav.). Tiksliau šio kapo datuoti negalima, nes jis buvo suardytas, be dalies inventoriaus.

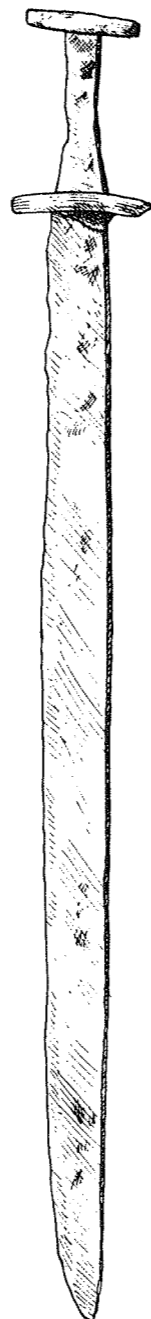
M tipo kalavijai Europoje buvo paplitę gana plačiai. Jie ypač būdingi Šiaurės Europai. Vien tik Norvegijoje J. Petersenas suskaičiavo 198: iš jų 166 dviašmeniai, 30 vienašmenių ir 2 neaiškūs. Datuojami IX a. (Petersen J., 1919, p. 117–118, 121). Naujaisiais Mikaelio Jakobsono tyrinėjimų duo-

menimis, dabar Norvegijoje žinomi jau 409 M tipo kalavijai (Jakobsson M., 1992, p. 210, žem. p. 222). Jų aptikta Anglijoje (Wheeler R. E. M., 1927, p. 32, pav. 16:3, 4), Vokietijoje (Geibig A., 1991, lent. 105), Švedijoje, Danijoje (Jakobsson M., 1992, p. 211). 4 to-

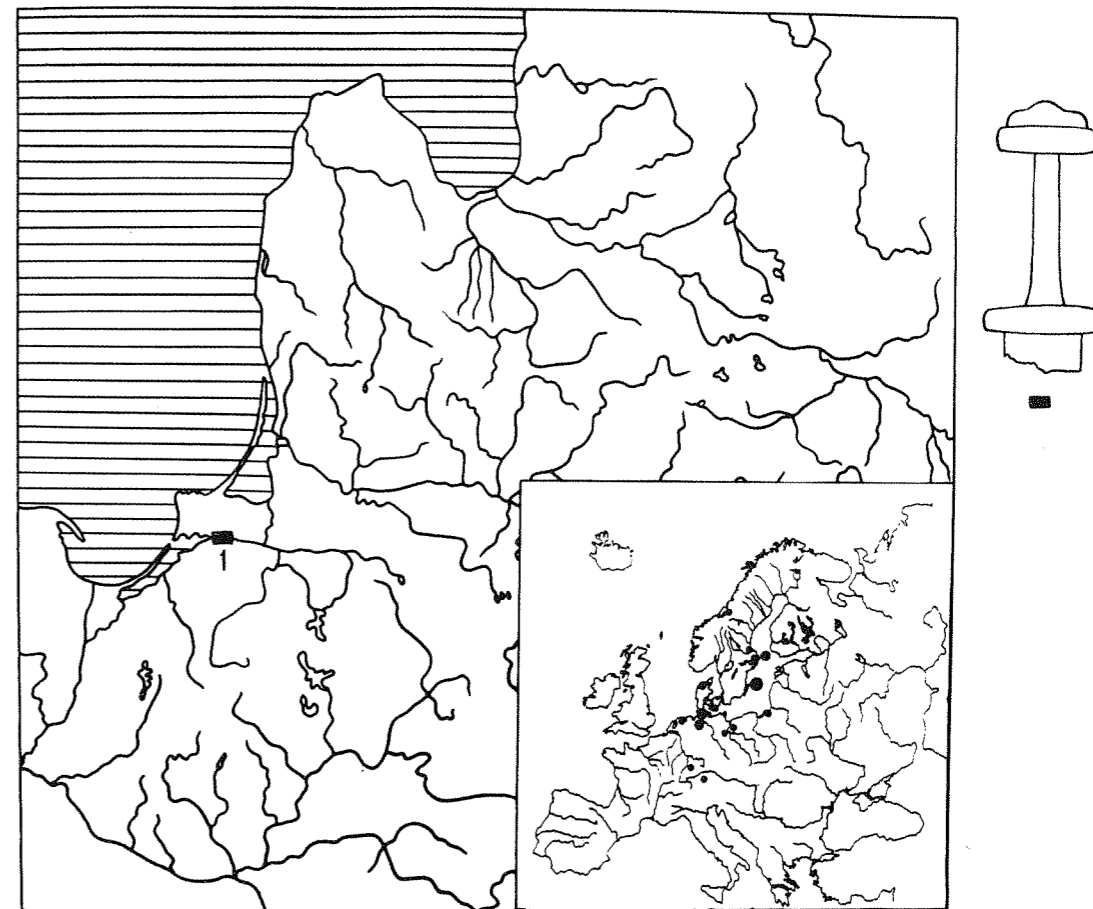

34 pav. M tipo kalavijas iš Upynos, Šilalės raj., kapinyno kapo Nr. 54.

kie kalavijai pasitaikė net Islandijoje (Petersen J., 1919, p. 121; Jakobsson M., 1992, p. 211). Ne išimtis ir Prancūzija: 3 kalavijus paskelbė M. Miuleris-Vilė (Müller-Wille M., 1978, p. 78), dar vieną pridėjo M. Jakobsonas (Jakobsson M., 1992, p. 211). Suomijoje

35 pav. M tipo kalavijas iš Pryšmančių, Kretingos raj., kapinyno kapo Nr. 56.

36 pav. Manheimo tipo kalavijų paplitimas: Kaliningradas (Königsberg).

je Euros kapinyne rastas kalavijas buvo raštuoto (Damasko) plieno geležte su įrašu ULFBERHT (Kivikoski E., 1973, p. 113, lent. 95:833; Антейн А. К., 1973, p. 61). Lenkijoje žinomi 2 M tipo kalavijai ir datuojami IX a. (Nadolski A., 1954, p. 24, lent. 2:4). Jų aptikta Čekijoje ir Moravijoje (Žak J., 1960, p. 304). Rytų slavų teritorijoje šių kalavijų nevartojo, Rusijoje jų nepasitaikė (Кирпичников А. Н., 1966).

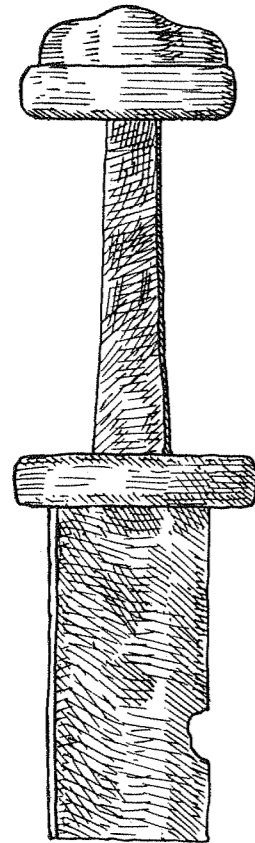
M tipo kalavijai kilę iš Skandinavijos, tačiau baltų žemėse juos kalė vietos ginklakaliai. Tai patvirtina vienašmenės geležtės, nelabai būdingos Vakarų Europos šio tipo kalavijams, be to, jie aptikti makštyse, kurios, be jokios abejonės, skirtinos vietos ga-

miniams. Pavyzdžiui, Nikėlų, Šilutės raj., kape Nr. 2 aptiktas 81,5 cm ilgio kalavijas buvo makštyse. Jų galas sutvirtintas — apvyniotas virvute. R. Volkaitės-Kulikauskienės mąnymu, šis tipas yra vienašmeniu kalavijų be rankenos skersiniu, paplitusių baltų žemėse nuo V iki X a., tolesnė raida (Volkaitė-Kulikauskienė R., 1964, p. 206).

MANHEIMO TIPAS

1939 m. Herbertas Jankūnas straipsnyje apie vieną Karolingų laikotarpio kalaviją į mokslinę apyvartą įvedė naują — Man-

heimo kalavijų tipą (Jankuhn H., 1939). Tai kalavijai su vienos dalies suplota ovalia buožele, kurios vidurinė dalis neišsiskiria arba labai menkai išsiskiria. Skersiniai neilgi

37 pav. Manheimo tipo kalavijas, rastas Kenigsberge (Kaliningradas).

ir tiesūs. Geležtės vienašmenės ir dviašmenės (Jankuhn H., 1939, p. 155–168, lent. I).

Baltų žemėse žinomas vienas šio tipo kalavijas. Jis ištrauktas iš Priegliaus upės, Kenigsberge, priešais Knaiphofa salą (Jankuhn H., 1939, p. 158, lent. 1:5; Mühlen B., 1975, p. 30, lent. 7:1; Кулаков В. И., 1990, p. 29). Duomenų apie jo matmenis neturime, žinome, kad vienašmenis (36, 37 pav.).

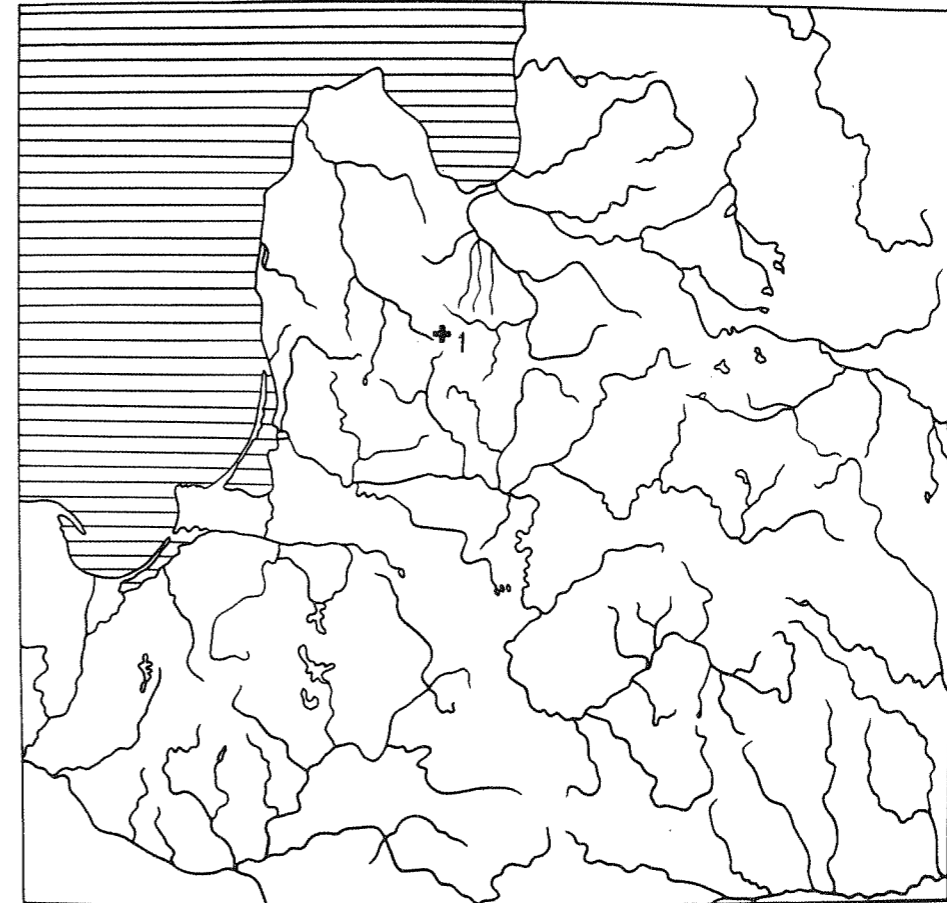
Manheimo tipo kalavijų Vakarų Europoje nėra gausu. H. Jankūno duomenimis, jų žinota 18. Naujausiais M. Jakobsono skai-

čiavimais, dabar Europoje yra 24 šie kalavijai (Jakobsson M., 1992, p. 211). Daugiausia paplitę frankų teritorijoje Reino ir Oldenburgo apylinkėse, t.y. Vokietijos vakaruose, ir Švedijos Gotlando saloje (Jankuhn H., 1939, p. 155–168, pav. 2; Mühlen B., 1975, p. 30; Jakobsson M., 1992, p. 211, žem. p. 222). Vokietijoje iš viso rasta 10 šių kalavijų, Gotlande — 5 (Jakobsson M., 1992, p. 211). Po vieną aptikta Norvegijoje (Petersen J., 1919, p. 63–65, pav. 55 a–c), Olandijoje (Müller-Wille M., 1978, p. 76), Estijoje (Mandel M., 1991, p. 102), Lenkijoje (Sarnowska W., 1955, p. 300, pav. 8) ir Danijoje (Jakobsson M., 1992, p. 211). Ant kalavijo geležtės iš Estijos, Palukiulos vietovės, pastebėta neaiškaus įrašo liekanų (Антейн А. К., 1973, p. 58, 59, pav. 75:e). Suomijoje rasti 2 Manheimo tipo kalavijai (Kivikoski E., 1973, p. 76, lent. 75:520; Jakobsson M., 1992, p. 211). Kalavijas iš Kaliningrado datuojamas IX a. pirmąja puse (Mühlen B., 1975, p. 30) ir turėjo būti atgabentas iš frankų teritorijos Pareinės apylinkių.

P TIPAS

Šiems kalavijams būdinga ilga ir trumpų aukštyn lenkta buoželė, primenanti skersinį, ir tiesūs arba kiek žemyn lenkti apatiniai skersiniai. Geležtės dviašmenės (Petersen J., 1919, p. 134–140, pav. 109).

Baltų teritorijoje žinomas vienas atsitiktinai aptiktas kalavijas iš Aleksandrijos, Šiaulių (38, 39 pav.). Jo buoželė lanku į viršų lenktais galais primena viršutinį rankenos skersinį. Apatinio skersinio apatinė dalis išlenkta, išilginis pjūvis šaudyklės pavidalo. Kalavijas dviašmenis, išlikęs ne visas. Fragmentas 53,5 cm ilgio, rankena tarp skersinio ir buoželės 12 cm ilgio, geležtė 4 cm pločio. Buoželė tiesia linija 6,5 cm, apatinis skersinis 9,5 cm ilgio.

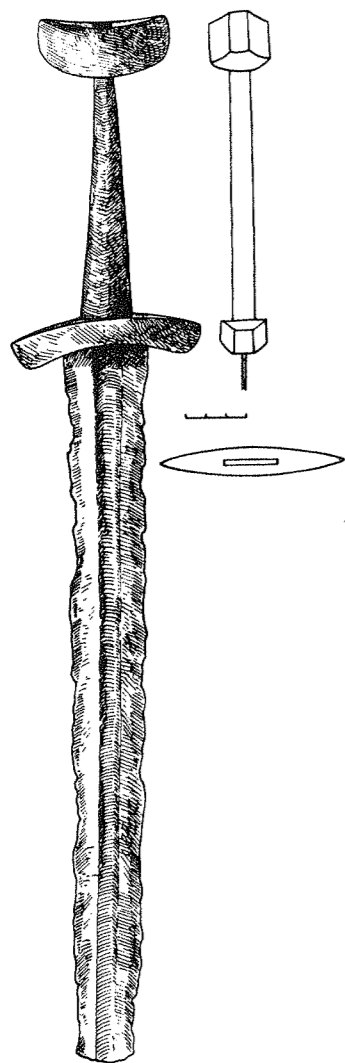
38 pav. P tipo kalavijų paplitimas:

1) Aleksandrija, Šiaulių raj.

J. Peterseno knygoje panašūs kalavijai skiriami P ir Q tipams (Petersen J., 1919, p. 134–140, pav. 109–112). Aleksandrijos kalavijas pagal skersinį artimesnis P tipui. Datuoti sunku dėl to, kad jis rastas atsitiktinai. R. Volkaitė-Kulikauskienė šį kalaviją skiria vietiniam a tipui ir datuoja XI–XII amžiumi. Remiasi tuo, kad apatinis skersinis lenktas žemyn, geležtė dviašmenė (Volkaitė-Kulikauskienė R., 1964, p. 220). Tokį datavimą reikia koreguoti. Analogiškas kalavijo skersinis pritvirtintas prie X tipo kalavijo rankenos iš Žasino kapyno kapo Nr. 12. Šiame kape buvo audeklinės kepuraitės liekanų su žalvarinėmis

pintomis vielutėmis papuoštu kraštu, įvijinė antkaklė kilpiniais galais, 2 žalvarinės pasaginės segės keturkampėmis galvutėmis ir 4 juostinės apyrankės, iš kurių viena zoomorfiniais galais, žalvarinėmis stačiakampėmis plokštelėmis puoštą odinį diržą su azūrine ornamentuota sagtimi ir skirstikliu, prie kurio buvo prikabinamas kalavijas, įvijinis žiedas, 2 ietigaliai ir kovos peilis, pentinas, žirgo galva, kamanos su geležiniais žaslais, masyvi žalvarinė vyta įvijinė žirgo antkaklė (Vaitkuskienė L., 1978, p. 26, pav. 1). Šie daiktai neabejotinai leidžia tvirtinti, kad kalavijas yra X–XI a. ribos. Analogiško nėra ne tik

Lietuvoje, bet ir kitose baltų teritorijose. Europoje tokių kalavijų pasitaiko retai. Antai Norvegijoje žinomi 7 P tipo kalavijai (Petersen J., 1919, p. 134–135, pav. 109),

39 pav. P tipo kalavijas, atsitiktinai rastas Aleksandrijoje, Šiaulių raj.

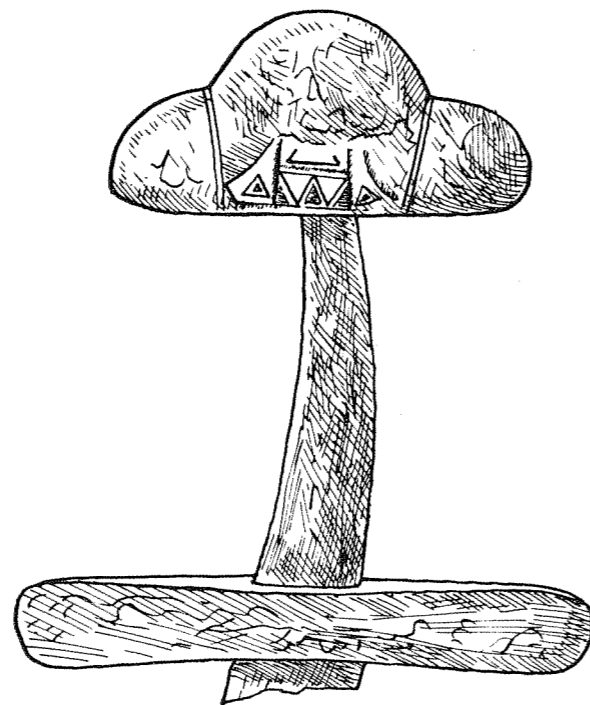
Didžiojoje Britanijoje — 1 (Jakobsson M., 1992, p. 211). Datuojami IX–X amžiumi.

Aleksandrijos kalavijas datuotinas pagal Žasino kalavijo skersinį, greičiausiai jį apie 1000 m. nukalė vietos kalviai.

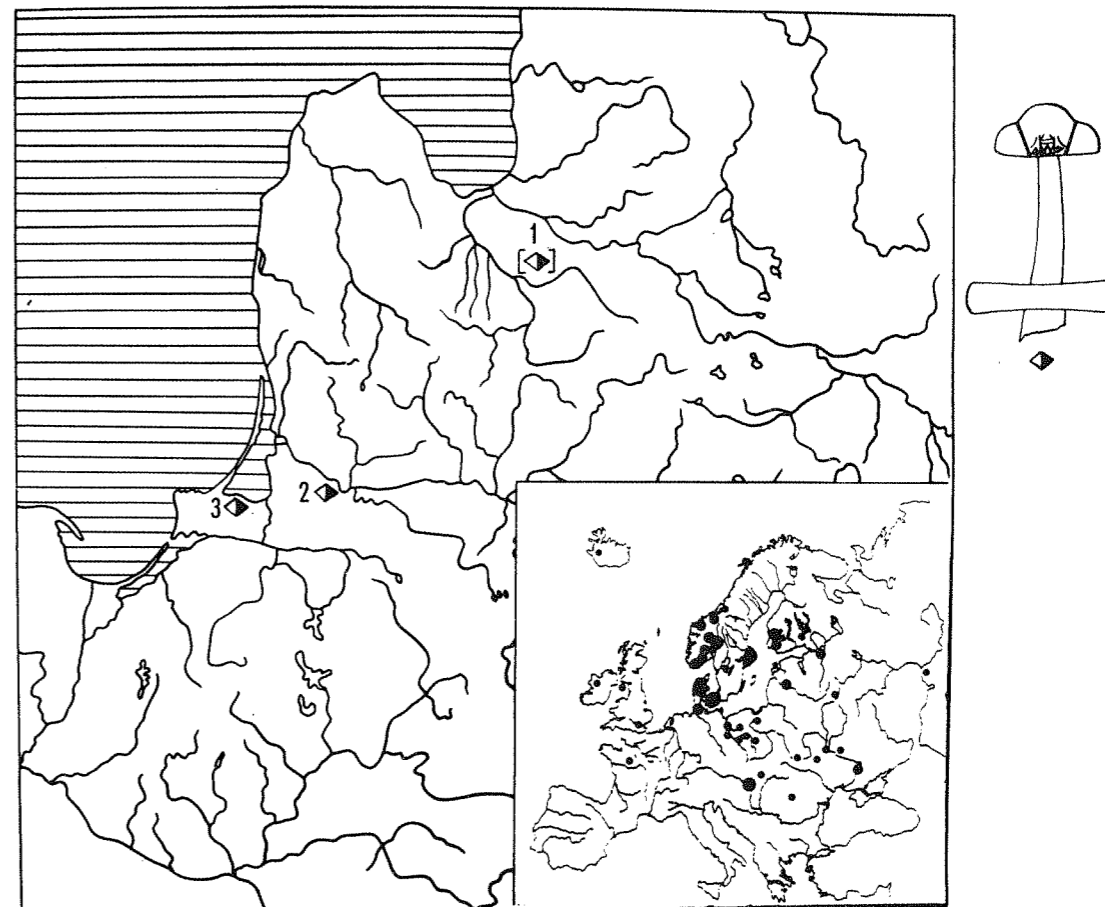
S TIPAS

Šių kalavijų požymiai yra: trijų arba rečiau penkių dalių rankenos buoželė, kurios vidurinė dalis yra daug didesnė ir platesnė. Abu skersiniai platėjančiais galais (Petersen J., 1919, p.142–149, pav. 114–116). Tai retas kalavijų tipas baltų žemėse. Dabar žinomi 3 kalavijai (41 pav.).

Linkuhnen (Rževskojė) kapinyno kape Nr. 62 aptikta S tipo kalavijo rankena su sidabrine plokštele (Mühlen B., 1975, p. 32, 142, lent. 9:3) (40 pav.). Antrasis kalavijas taip pat iš Rytų Prūsijos, Postnicken, Kr. Fischhausen (dab. Zalivnojė, Gurjevsko raj.), kapinyno. B. fon Miūlenas, paskelbęs šį kalaviją, nenurodo, ar jis rastas atsitiktinai ar buvo drauge su kitu kapo inventoriumi. V. Kulakovas taip pat nieko apie jį daugiau nerašo. Trečiasis kalavijas, iš nežinomos radimo vietos Latvijoje, M. Miulerio-Vilės duomenimis, neišlikęs (Müller-Wille M., 1973, p. 83).

40 pav. S tipo kalavijo rankena iš Rževskojė (Linkuhnen, Kr. Niederung), Sovetsko raj., kapinyno kape Nr. 62.

41 pav. S tipo kalavijų radimo vietos:

1) Latvija, tikslesnė radimo vieta nežinoma, 2) Rževskojė (Linkuhnen, Kr. Niederung), Sovetsko raj., 3) Zalivnojė (Postnicken, Kr. Labiau), Gurjevsko raj.

Europoje S tipo kalavijai paplitę gana plačiai. Dabar turimais duomenimis, žinomi 77 (Müller-Wille M., 1973, p. 79–85, pav. 20). Kaimyninėse su baltais teritorijose šio tipo kalavijų reta. Artimiausios analogijos baltų kapuose rastiems S tipo kalavijams yra kalavijai iš lyvių kapinynų Latvijoje. Antai toks kalavijas rastas Salaspilio Laukskuolos, Rygos raj., kapinyno degintiniame kape Nr. 482. Jo įkapių komplekte buvo G tipo ietigalis sidabru inkrustuota įmova. Dar vienas S tipo kalavijas aptiktas Krimuldos Talenio, Rygos raj., pilkapyno pilkapyje Nr. 2. Jo buoželė papuošta pinta sidabrine vielute, skersiniai

padengti sidabro plokštele, turtingai ornamentuota pintiniu juostiniu ornamentu. Kape taip pat buvo M tipo ietigalis ir diržas lyros pavidalo sagtimi (Tõnisson E., 1974, p. 41, 98, pav. 5). Estijoje aptiktas vos vienas sveikas kalavijas, kurio tikslesnė radimo vieta nežinoma, kalavijo buoželė Linamėjės kapinyne ir buoželė bei skersinis Maidlos ir Kūdės kapinyuose. Sveikas kalavijas datuojamas X a. – XI a. pradžia (Mandel M., 1991, p. 115). Suomijoje rastos 6 kalavijų dalys (Leppäaho J., 1964, lent.9:4; Kivikoski E., 1973, p. 113, lent. 95:835, 97:845; Müller-Wille M., 1973, p. 82–83). Dar vienas gerai išlikęs S tipo ka-

lavijas aptiktas Luistario kapinyne kape Nr. 17 (Lehtosalo-Hilander P.-L., 1982, p. 15–16, pav. 3). Lenkijoje aptikti 7 tokie kalavijai (Nadolski A., 1954, p. 35, pav. 1; Sarnowska W., 1955, p. 302–303, pav. 18, 23, 35; Müller-Wille M., 1973, p. 85). Vienas iš jų mišrus: buoželė a, skersinis — S tipo (Müller-Wille M., 1973, p. 85). V. Sarnowska šiuos kalavijus skiria X a. antrajai pusei (Sarnowska W., 1955, p. 304). 1966 m. duomenimis, senosios Rusijos teritorijoje aptikta 10 S tipo kalavijų. Datuojami X a. — XI a. pirmąja puse (Кирпичников А. Н., 1966, p. 27–28, pav. 4:1,2). 6 kalavijai rasti Vengrijoje (Bakkay K., 1967, p. 164–165; Müller-Wille M., 1973, p. 84). Tris iš jų dar 1933 m. paskelbė P. Paulsenas. Tai kalavijas iš Budapešto, rastas Dunojuje nuo Budos pusės. Jis inkrustuotas variu, sidabru ir geltonu metalu (auksu?) (Paulsen P., 1933, p. 35, lent. IX:1). Antrasis ir trečiasis kalavijai aptikti kapinyuose (Paulsen P., 1933, p. 35, lent. XI:a, b, XI:1). Publikacijos autorius skiria juos X–XI a. (Paulsen P., 1933, p. 37). Po vieną S tipo kalaviją rasta Anglijoje, Prancūzijoje, Islandijoje ir Rumunijoje, du žinomi iš Vokietijos (Müller-Wille M., 1973, p. 79, 80, 84, 85; Geibig A., 1991, p. 52–54, lent. 154). Švedijoje ir Olandijoje aptikta po 6, Danijoje — 8 kalavijai (Müller-Wille M., 1973, p. 81, 82; Ypey J., 1984, p. 222). Norvegijoje J. Petersenas aprašė 22 S tipo kalavijus ir datavo juos X a. (Petersen J., 1919, p. 144). Vokiečių archeologo M. Miulerio-Vilės 1973 m. duomenimis, Norvegijoje buvo žinomi jau 26 S tipo kalavijai (Müller-Wille M., 1973, p. 80–81). Labai gražių šio tipo kalavijų rasta Rusijoje (Raudonikas W. J., 1930, pav. 43; Кирпичников А. Н., 1966, pav. 4:1, 2).

Prie 77 žinomų Vakarų Europos kalavijų pridėjus Rytų Pabaltijyje — Kaliningrado srityje, Lietuvoje, Latvijoje ir Estijoje — aptiktuosius, susidaro 87 S tipo ka-

lavijų ir atskirų jų dalių kolekcija. Vikingų laikotarpio (IX a. — XI a. pirmoji pusė) ginklų tyrinėtojai vieningai tvirtina, kad šio tipo kalavijai yra Karolingų kilmės, tačiau neatmeta galimybės, jog dalį jų įvairiose šalyse galėjo nukalti vietos ginklakaliai (Кирпичников А. Н., 1966, p. 28).

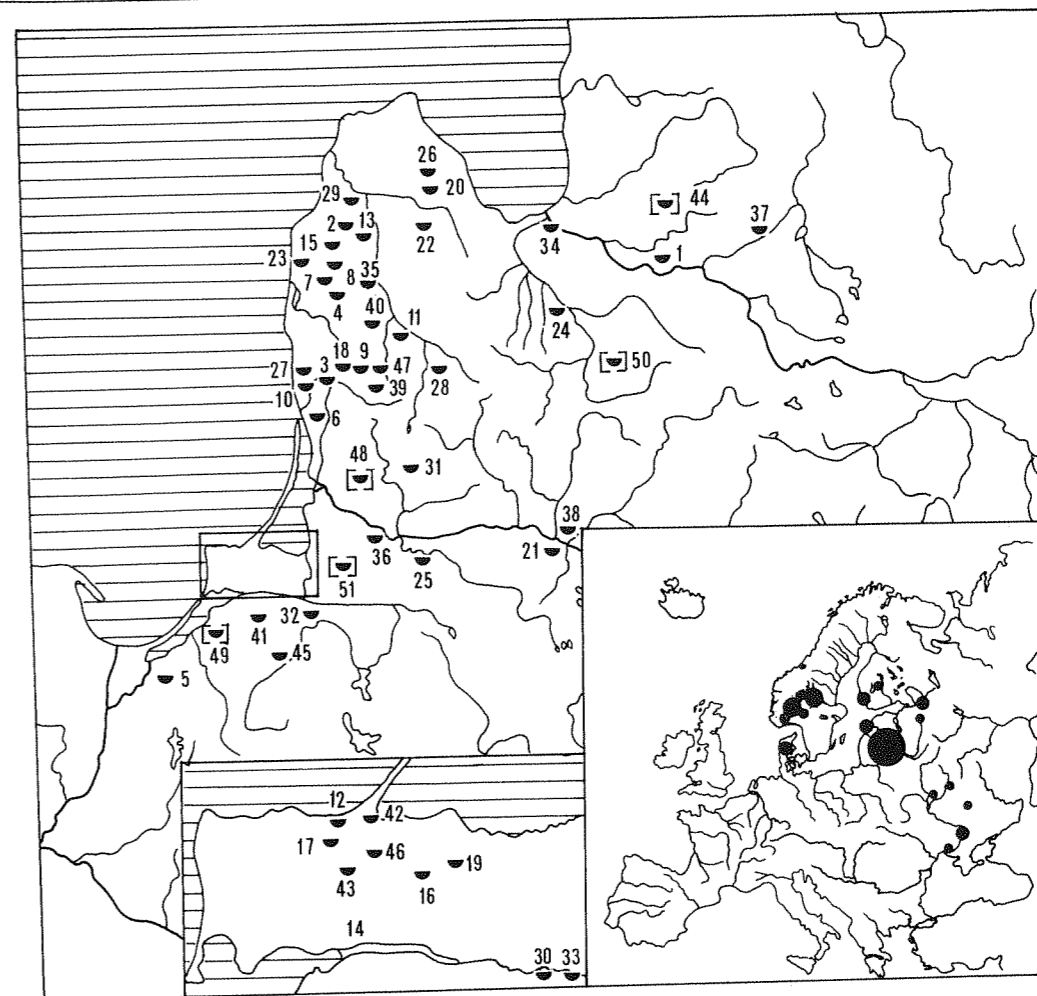
S tipo kalavijai baltų žemėse taip pat datuoti X amžiumi.

T TIPAS

Tai ginklai, kurių požymiai panašūs į S tipo kalavijų. Jiems būdingos trijų dalių buoželės ir, skirtingai nuo S tipo, tiesūs arba šiek tiek žemyn lenkti skersiniai (42 pav.). Tyrinėtojai T tipo kalavijus ski-

42 pav. T tipo kalavijas iš Laivių, Kretingos raj., kapinyne kape Nr. 222.

43 pav. T tipo kalavijų paplitimas:

1) Aizkrauklė, Stučkos raj., 2) Alsungos Kantikiai, Kuldygos raj., 3) Anduliai, Kretingos raj., 4) Asytės Graveniekai, Liepojos raj., 5) Avaikai (Awecken, Kr. Pr. Holland), Paslenko paviatas, 6) Bandužiai, Klaipėda, 7) Durbės Dyriai, Liepojos raj., 8) Dzervės Grabstės Zundai, Liepojos raj., 9) Gintališkė, Plungės raj., 10) Girkaliai, Klaipėdos raj., 11) Griežė, Mažeikių raj., 12) Irzekapinis-Klincovka, Zelenogradsko raj., 13) Ivandė, Kuldygos raj., 14) Kaliningradas (Moditten, Mažeikių raj., 12) Irzekapinis-Klincovka, Zelenogradsko raj., 13) Ivandė, Kuldygos raj., 14) Kaliningradas (Moditten, Königsberg Stadt), 15) Kazdanga, Liepojos raj., 16) Kosmodemjanskojė (Molsehnenn, Kr. Königsberg), Gurjevsko raj., 17) Kovrovas (Dollkeim, Kr. Fischhausen), Zelenogradsko raj., 18) Laiviai, Kretingos raj., 19) Langendorf, Kr. Heiligenbeil, 20) Lybagų Sarajai, Talsų raj., 21) Marvelė, Kaunas, 22) Matkulė, Tukumo raj., 23) Medzės Strautiniai, Liepojos raj., 24) Mežuotnė, Bauskės raj., 25) Nemanas (Ragnit), 26) Nurmuižos Dzilėjos, Talsų raj., 27) Palanga, 28) Pavirvytė-Gudai, Akmenės raj., 29) Piltenės Pasilciemis, Ventspilio raj., 30) Poliana (Sielacken, Kr. Wehlau), Gvardeisko raj., 31) Požerė, Šilalės raj., 32) Progresas (Auglitten, Kr. Bartenstein), Pravdinsko raj., 33) Rečnojė (Magotten, Kr. Wehlau), Gvardeisko raj., 34) Ryga, 35) Rudbaržų Lėnės, Kuldygos raj., 36) Rževskojė (Linkuhnen, Kr. Niederrung), Sovetsko raj., 37) Saikavos Kapukalnai, Maduonos raj., 38) Sargėnai, Kaunas, 39) Siraičiai, Telšių raj., 40) Skėriai, Mažeikių raj., 41) Slavianovka (Romitten, Kr. Pr.-Eylau), Bagrationovsko raj., 42) Sosnovka (Bledau, Kr. Fischhausen), Zelenogradsko raj., 43) Vetrovas (Ekritten, Kr. Königsberg), Zelenogradsko raj., 44) Vidžemė, tikslesnė radimo vieta nežinoma, 45) Vorynai (Worienen, Kr. Pr.-Eylau), Ilavos Gurovo paviatas, 46) Zaicevas (Trentitten, Kr. Fischhausen), Zelenogradsko raj., 47) Žemaičių Kalvarija, Telšių raj., 48–51) Radimo vietos nežinomos.

ria į potipius (Petersen J., 1919, p. 150, 151, pav. 119–121). B. fon Miūlenas rašo apie Rytų Pabaltijyje aptinkamą T kala-

vijų tipą (Mühlen B., 1975, p. 32–35). Lenkų archeologas Janas Žakas įžiūri net 4 T tipo kalavijų potipius (Žak J., 1960,

p. 315–316). A. Kirpičnikovas irgi skiria dvi šio tipo kalavijų atmainas (T ir T1) (Кирпичников А.Н., 1966, p. 28–30). Pasitaiko ir pereinamųjų tarp S ir T, T ir Z tipų formų kalavijų.

T tipo kalavijai vieni iš labiausiai paplitusių baltų žemėse. Dabar žinomi 67 kalavijai ir jų rankenų dalių (43 pav.). Latvijoje aptikti 26 šio tipo kalavijai, Lietuvoje — 21 kalavijas ir jų dalių, Kaliningrado srityje 16. Dar 4 pasitaikė Lenkijos Respublikoje: po vieną iš Vorynų* (buv. Worienen, Kr. Pr.-Eylau) (dab. Woryny, pow. Górowo Iławieckie) ir Avaikų, kitų dviejų tikslinės radimo vietos nežinomos. Saugomi Archeologijos muziejuje Varšuvoje (Die Balten, 1987, p. 171), Varmijos ir Mozūrijos muziejuje Olštine.

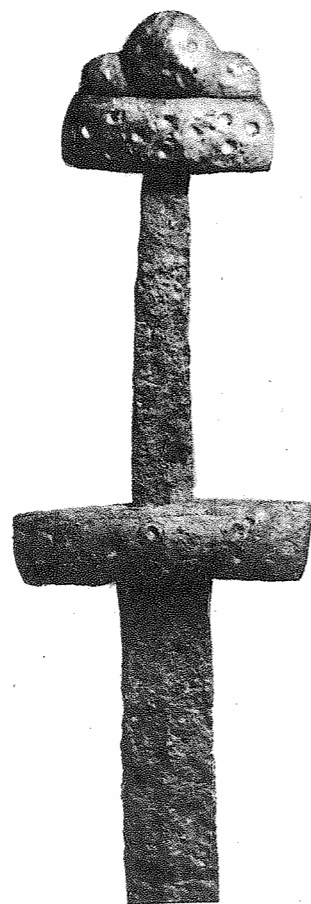
T tipo kalavijai yra vienašmeniai ir dviašmeniai, nuo 77,6 iki 100 cm ilgio, nuo 3,3 iki 5,2 cm pločio geležtėmis bei iki 0,8 cm storio nugarėlėmis. Vienašmenių kalavijų aptikta tik Lietuvoje. Tai Gintališkės, Plungės raj., kapinyno kape Nr. 2 rastasis. Jis 91,5 cm ilgio, 3,6 cm pločio ir 0,5 cm storio nugarėle. Apatinis skersinis 8,5 cm ilgio ir 2,1 cm pločio. Viršutinis skersinis yra 5,1 cm ilgio ir 2,4 cm pločio. Skersiniai ir buoželė ornamentuoti kuršiams labai būdingu duobučių ornamentu (44 pav.). Kiti du kalavijai yra iš Pavirvytės-Gudu, Akmenės raj., kapinyno kapų Nr. 111 ir 145 (Vaškevičiūtė I., 1989, p. 60) (45 pav.). Kiti kalavijai dviašmeniai.

Daugiausia T tipo kalavijų aptikta tame pačiame Piltenės Pasilciemio kapinyne. Jų rasta 5 egzemplioriai. Gintališkės kapinyne pasitaikė 3 sveiki T tipo kalavijai: kapuose Nr. 2, 8 ir vienas atsitiktinai, taip pat keletas rankenų dalių (ŽAM, 22448, 22633). Vienas T tipo kalavijas aptiktas Dollkeim, Kr.

*V.Kulakovas Worienen skiria dab. Pesčianojė, Gvardeisko raj., bet V. Šimėno manymu tai dab. Woryny (pow. Górowo Iławieckie) Olštino vaivadijoje.

Fischhausen (dab. Kovrovo, Zelenogradsko raj.), kapinyne (Mühlen B., 1975, lent. 11:2).

Daug T tipo kalavijų geležčių yra su įrašais (2 lentelė). Vien tik Latvijoje jų ap-

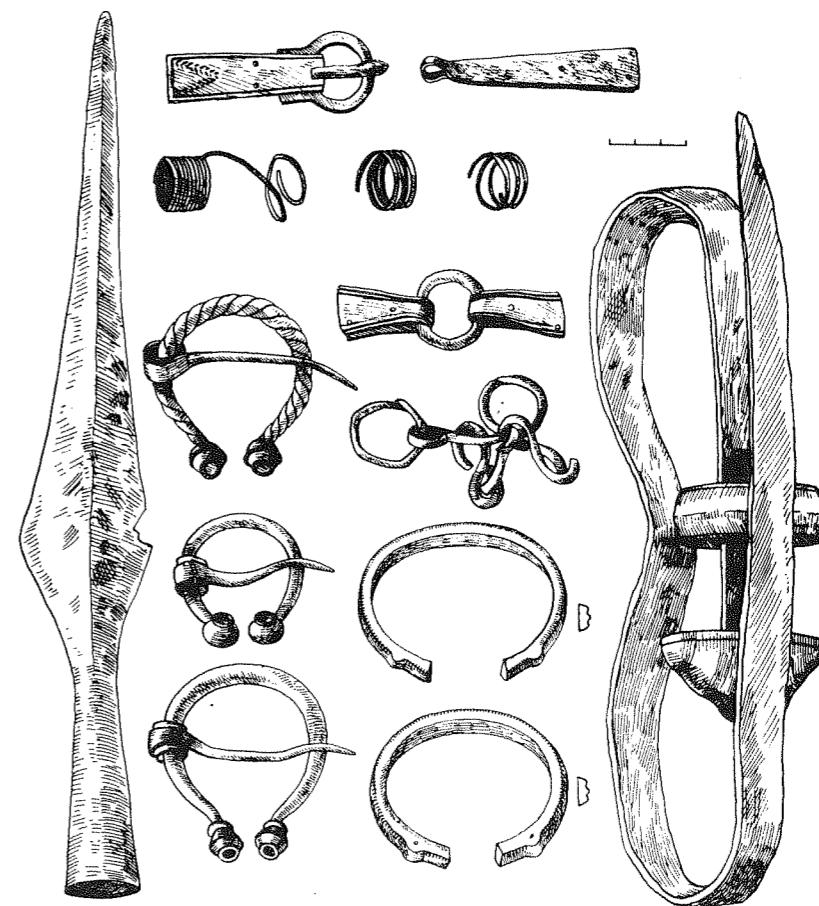

44 pav. T tipo kalavijas iš Gintališkės, Plungės raj., kapo Nr. 2.

tikta 11. Vieno kalavijo iš Aizkrauklės Lejasbitenų (Domo muziejus Rygoje) (toliau DM, 2956) įrašas ULFBERHT inkrustuotas raštuotu (Damasko) plieniu. 5 kalavijų geležčių įrašai padaryti geležimi. Tai 2 kalavijai iš Piltenės Pasilciemio, Ventspilio raj., 2 iš Ivandės (Lielyvandės), Kuldygos raj., ir vienas iš Nurmuižos Dzilėjos, Talsų raj., kapinynų. 5 su spalvotųjų metalų įrašais: po vieną iš Piltenės Pasilciemio, Kazdangos, Liepojos raj., Rygos, Talsų Vilumuižos ežero

ir Vidžemės be tikslios radimo vietos. Visi datuoti X a. antrąja puse — XII amžiumi. ULFBERHT įrašo raidės ERT išliko ant kalavijo geležtės fragmento, rasto Linkuhnen

bai tikėtina, kaip rašo Birgeris Nermanas, kad prie senesnės kalavijo geležtės buvo primontuota naujesnė vietinės gamybos rankena (Nerman B., 1929, p. 81).

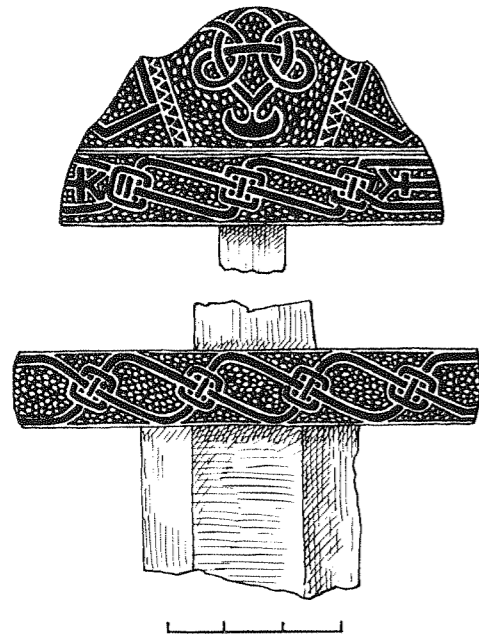

45 pav. Pavirvytės-Gudu, Akmenės raj., kapo Nr. 145 radiniai.

(Rževskojė) kapinyno kape Nr. 53. Šio kalavijo rankenos sidabru inkrustuotas ornamentas yra tikras taikomosios dailės šedevras (Engel C., 1931, pav. 3:c; Mühlen B., 1975, p. 33, lent. 10:1) (46 pav.). B. fon Miūlenas šį kalaviją skiria T pogrupiui ir datuoja XI a. — XII a. pradžia (Mühlen B., 1975, p. 33). Volfgangas la Bomas jį datuoja XI a. (La Baume W., 1941, p. 24–25, pav. 2). Mano nuomone, įrašas ULFBERHT leistų šio kalavijo datavimą patikslinti iki laikotarpio, ne vėlyvesnio kaip XI a. pradžia. La-

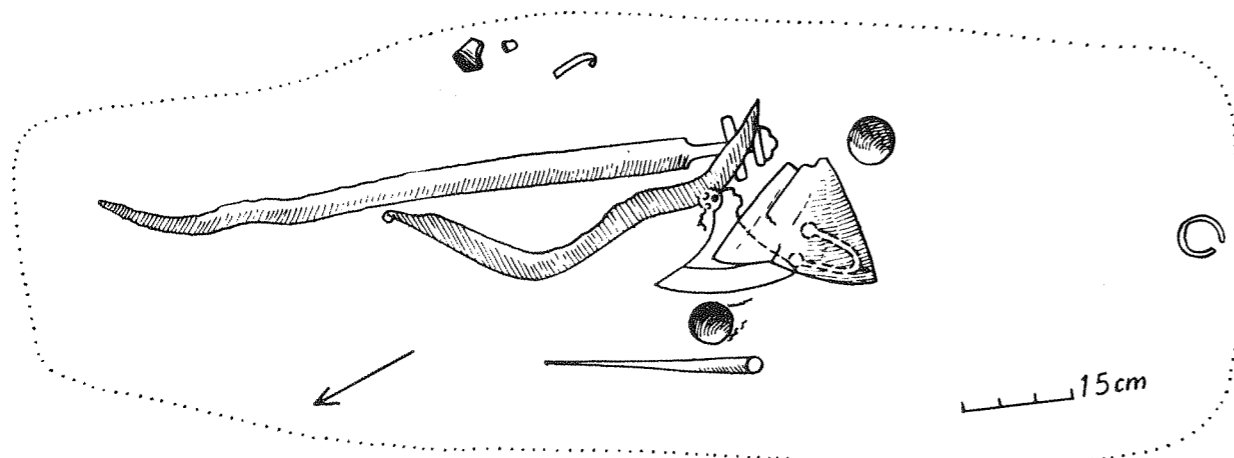
Vienas iš geriausiai išlikusių T tipo kalavijų Latvijos Kurzemėje yra iš Nurmuižos Dzilėjos kapinyno. Jo dviašmenė geležtė 4,5 cm pločio. Rankenos skersinis ornamentuotas būdingu duobučių ornamentu, inkrustuotas sidabru. Be to, šio kalavijo geležtėje yra įrašas, aprėmintas kryželiais. Metalografas Donatas Drboglavas interpretuoja jį kaip O(MNIPOTENS) (Visagalis) ir, remdamasis paleografija, skiria X a. pabaigai — XI a. pradžiai (Дрбоглав Д. А., 1984, p. 112). Retų ginklų turtingas Durbės

Dyrių, Liepojos raj., kapinyno III ugniavietės kapas, kuriame buvo kalavijas, M tipo kovos kirvis, raštuoto (Damasko) plieno ietigalis ir šalmas (47 pav.). Raštuoto (Damas-

46 pav. T tipo kalavijo rankena iš Rževskojės (Linhnen, Kr. Niederung), Sovetsko raj., kapo Nr. 53 (pagal K. Engelį, 1935).

ko) plieno kalavijas buvo Laivių kapinyno degintiniame kape Nr. 222 (48 pav.). Jis 94 cm ilgio, 4,2 cm pločio geležte. Ranke-

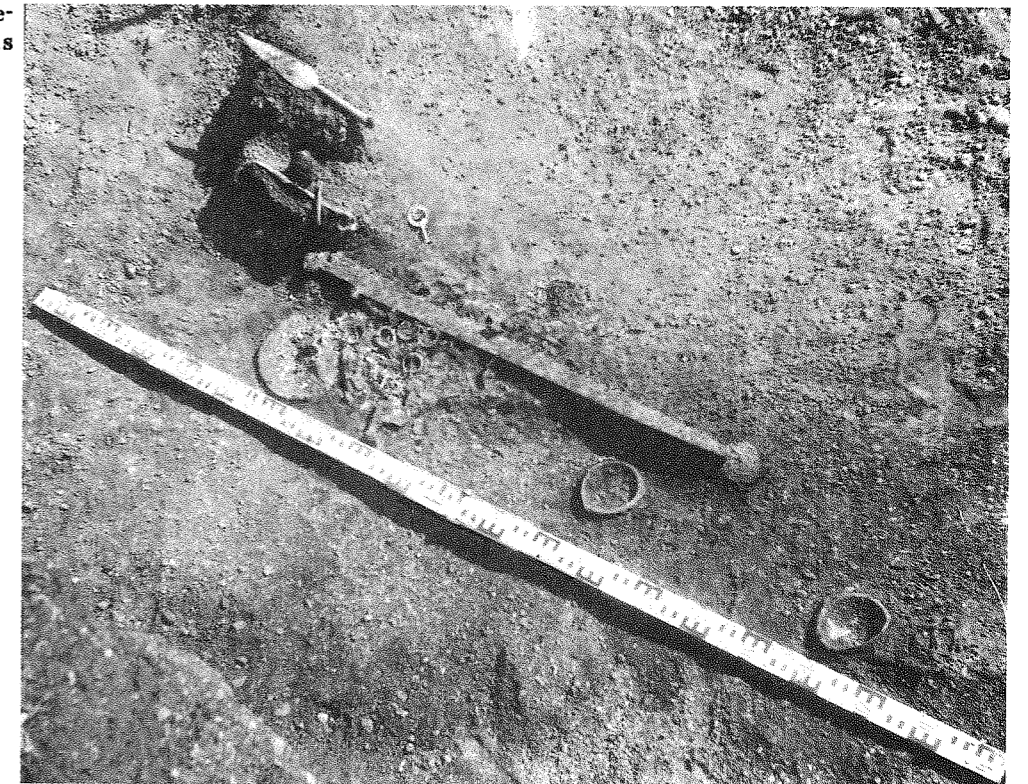
47 pav. Durbės Dyrių, Liepojos raj., III ugniavietės kapo planas (pagal P. Stepinį (P. Stepinš), 1967).

na 10 cm, skersiniai 5,4 ir 6,1 cm ilgio. Kapas turtingas įkapių. Jame aptikta: žalvarinės antkaklės dalis, 6 pasaginės segės daugiakampėmis buoželėmis ir storėjančiais galais, miniatiūriniai kirvelis, kapliukas, žąslai ir verpstelis, žalvarinių diržo apkaustėlių, gintarinių karolių, peilis, pjautuvas, skiltuvas, raktas, 2 balno kilpos, žąslai, geležinė sagtis, geležinis pentinas, plačiaašmenis kirvis vėduokliniais ašmenimis ir 2 ietigaliai — įtveriamasis ir įmovinis (49, 51 pav.). Kalavijas buvo padėtas ant sudegintų kaulų ir kitų dirbinių viršaus (50 pav.). Kapas datuojamas XI a. (Volkaitė-Kulikauskienė R., 1964, p. 210).

T tipo kalavijai plačiausiai buvo paplitę ne tik baltų genčių žemėse, bet ir visame Rytų Pabaltijyje. Dar 1929 m. B. Nermanas, aptardamas importinius kalavijus, priskaičiavo jų 34 ir dvejojo dėl skandinaviškos kilmės (Nerman B., 1929, p. 82). Iki šiol, kaip matyti, jų labai padaugėjo.

T tipui skirtinas kalavijas iš lyvių kapinyno Krimuldos Liepenių, Rygos raj., II grupės 4 pilkapio. Jis 97,5 cm ilgio, 5,5 cm pločio geležte. Rankena 17 cm, apatinis skersinis — 12,5 cm ilgio, 2,8–3 cm pločio ir 3 cm storio. Makštų galą puošė išpūdingas sidabrinis 20,6 cm ilgio apkaustas. Remiantis kitais kapo dirbiniais,

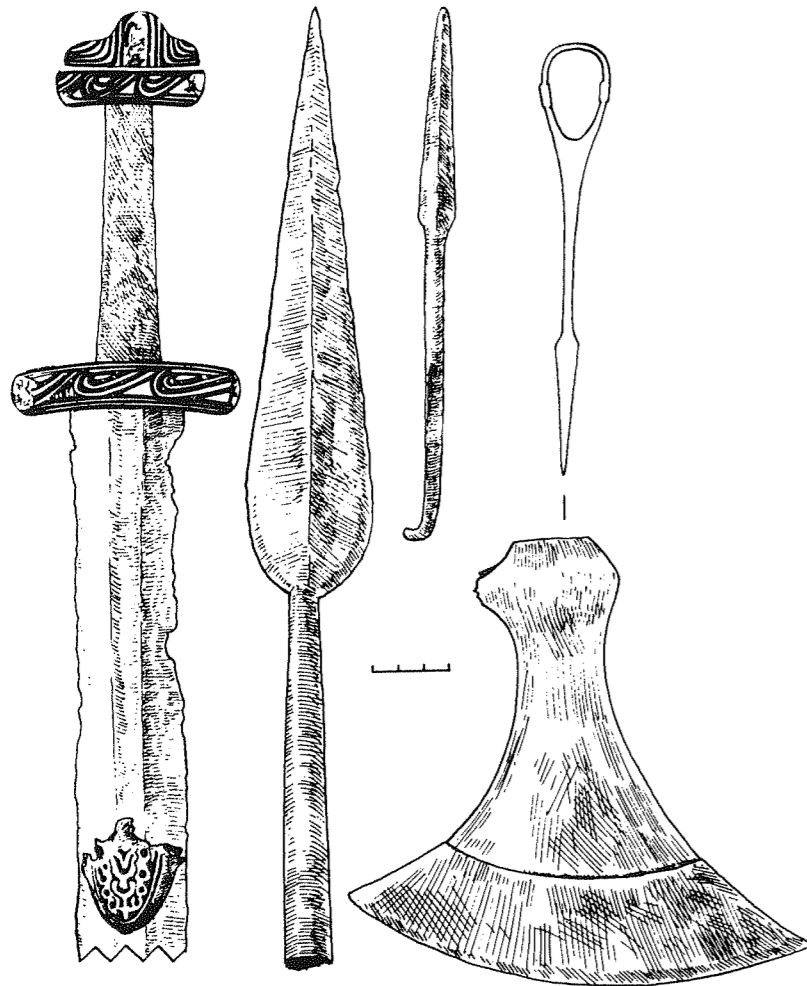
48 pav. Laivių, Kretingos raj., kapas Nr. 222.

kalavijas datuojamas XI a. antrąja puse–XII a. (Мургуевич Э. С., 1965, p. 50–51). Estų archeologas, ginklų specialistas M. Mandelis mano, kad T tipo kalavijų gamybos centrai dar nenustatyti, tačiau neatmeta prielaidos, jog juos galėjo kalti ir Estijoje. Čia aptikti 6 šie kalavijai ir keliolika rankenų dalių. Ant kai kurių geležčių yra įrašas ULFBERHT. Estijoje rasti T tipo kalavijai datuojami X a.–XII a. pradžia (Mandel M., 1991, p. 118). A. Nadolskis ir V. Sarnovska aprašo 4 T tipo kalavijus Lenkijoje ir aptaria mano jau minėtą kalaviją iš Avaikų. Datuoja juos X a. viduriu–XI a. pirmąja puse (Nadolski A., 1954, p. 25; Sarnovska W., 1955, p. 304–305). Rusijoje žinomi 9 T tipo kalavijai. A. Kirpičnikovas skiria juos į 2 potipius ir datuoja X a. bei mano, kad gamybos centrai buvo Skandinavijoje. Aprašydamas kalaviją, rastą prie Dnepro slenkščių, remiasi geležtės

įrašu ULFBERHT, pabrėžia jo rankenos duobučių ornamentą ir teisingai nurodo vakarietišką geležtės kilmę (Кирпичников А. Н., 1966, p. 28). Duobučių ornamentas ypač būdingas ir Kuršo kalavijų rankenoms, todėl neatmestina prielaida, kad jo rankena galėjo būti pagaminta ir kuršių žemėse. Skandinavijos šalyse T tipo kalavijų randama vienas kitas. Pavyzdžiui, labai turtingoje kalavijų Norvegijoje žinomi tik 6 tokie kalavijai, kuriuos J. Petersenas skiria X a. antrajai pusei–XI a. pradžiai (Petersen J., 1919, p. 150–153). Švedijoje ir Suomijoje tuo metu jų nebuvo aptikta, nors B. Nermanas mini vieną tarsi T tipo kalaviją iš Švedijos, iš nežinomos radimo vietos (Nerman B., 1929, p. 82, pav. 71). Jis, mano nuomone, labiau primena S tipo kalavijus, nors jo penkių dalių rankenos buoželės profilio nematyti, tačiau akivaizdu, kad vidurinė dalis daug platesnė ir

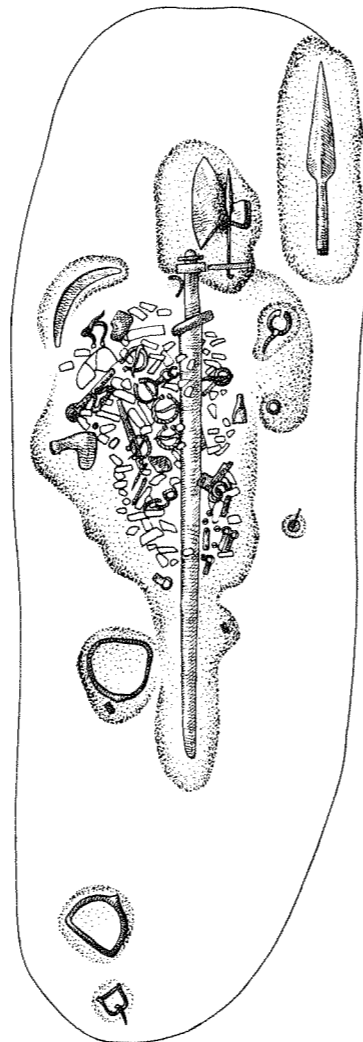
būdinga S tipo kalavijų rankenų buoželėms. Paskutinių M. Jakobsono tyrinėjimų duomenimis, Švedijoje T tipo kalavijas rastas Siodermanlande, Suomijoje aptik-

49 pav. Laidių, Kretingos raj., kapinyno kape Nr. 222 rasti ginklai.

ti 4 (Jakobsson M., 1992, p. 213, žem. p. 226; Tomanterä L., 1972, p. 19, pav. 1, 2; Cleve N., 1978, lent. 5:93, 19:298, 20:311). Vidurio Europoje tokios formos kalavijų irgi nežinoma (Ruttikay A., 1976). Vienintelis aptiktas Vengrijoje ir skiriamas istoriniam asmeniui — šventajam Ištvanui (Bakkay K., 1967, p. 164).

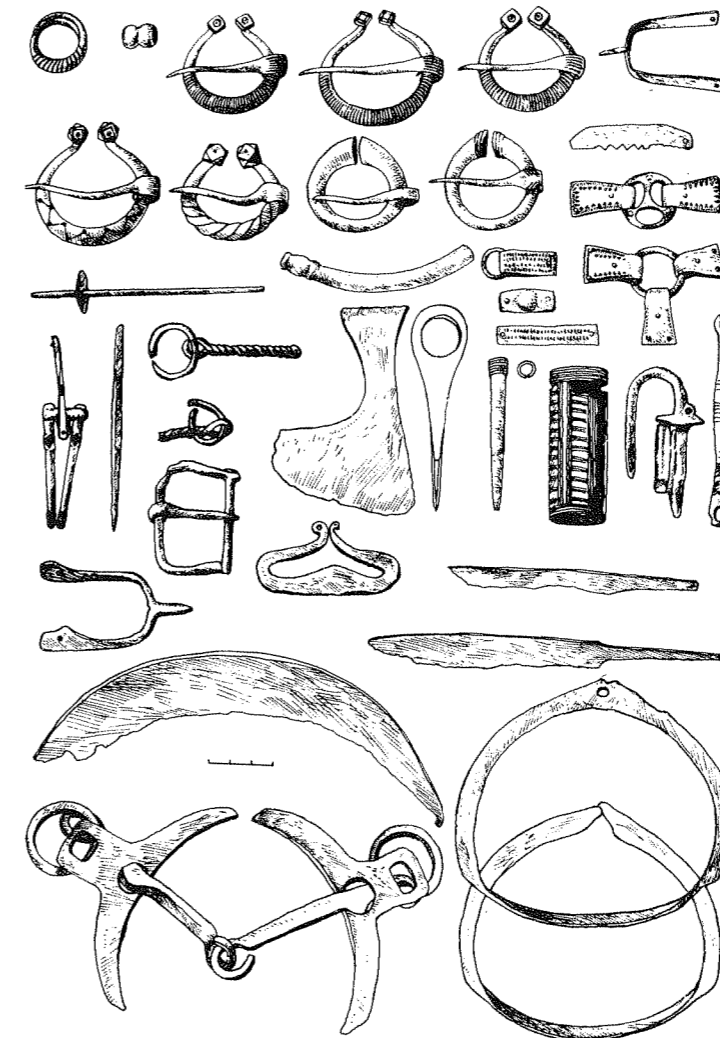
Pasitaiko ir mišrios T/Z ir Z/T formos kalavijų. Ryškus tokio hibrido pavyzdys yra kalavijas, atsitiktinai aptiktas Rėzeknėje (52 pav.). Apatinis rankenos sker-

50 pav. Laidių, Kretingos raj., kape Nr. 222 planas.

sinis primena T tipą, o viršutinis skersinis ir buoželė — Z kalavijų tipą. Palangos kape Nr. 285 aptikta kalavijo rankena ir vienašmenės geležtės fragmentas (Volkaitė-Kulikauskienė R., 1964, p. 212–213, pav. 14; 1970, lent. XXXIII:1, 2; Kazakevičius V., 1992, p. 177, pav. 5; 1992b, pav. 3). Rankena žalvarinė, lieta,

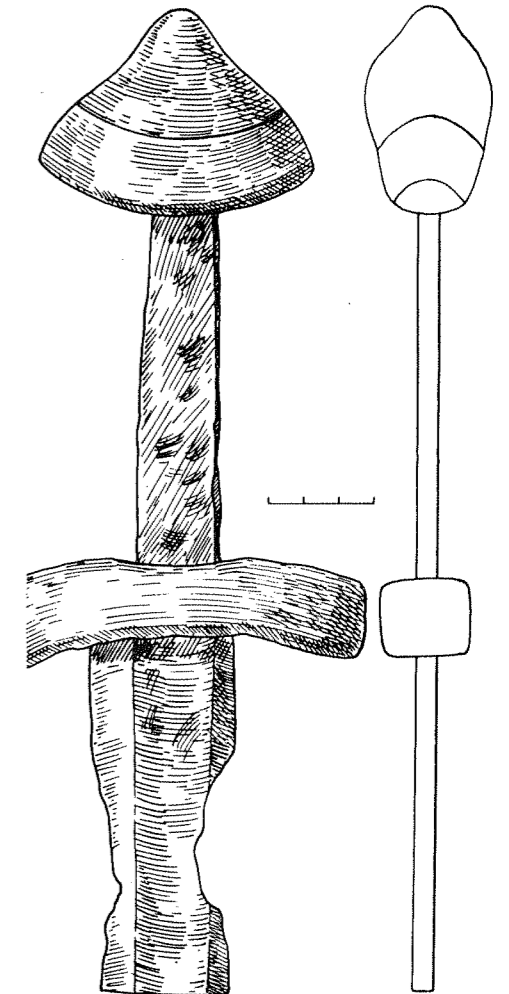
gausiai ornamentuota, 16,5 cm ilgio, su 6,9x4,8x3,2 cm dydžio buožele, kuri vieniša su viršutiniu skersiniu. Buoželė grioveliais ryškiai padalyta į 3 dalis. Apatinis

51 pav. Laidių, Kretingos raj., kapinyno kape Nr. 222 įkaps: papuošalai, darbo ir prekybos įrankiai, žirgo ir raitelio aprangos reikmenys.

skersinis 10,4 cm ilgio bei 2 cm pločio, truputį palenktas žemyn (53 pav.). Kitas kape inventorius labai negausus — tik sunykusi žalvarinė apyrankė ir keramikos šukė. Tad tiksliau datuoti sunku. R. Volkaitė-Kulikauskienė šį kalaviją skiria XI a. ir laiko jį įvežtu iš Kijevo Rusios (Volkaitė-Kulikauskienė R., 1964, p. 213). Ka-

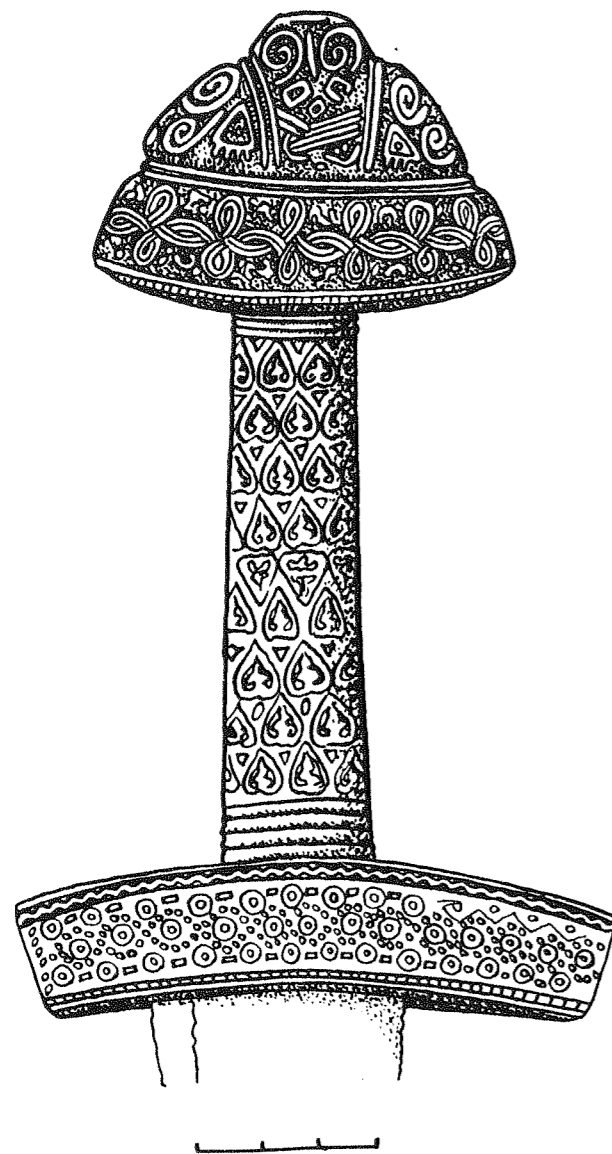
lavijas labai panašia rankena ir analogiškais ornamentu motyvais rastas Kijeve (54 pav.). Buoželė, panaši į Palangos kalavijo rankenos buoželę, atsitiktinai pa-

52 pav. Mišraus Z/T tipo kalavijas iš Rėzeknės.

sitaikė Pavirvytės-Gudų kapinyno teritorijoje, o mišraus tipo geležinis rankenos skersinis taip pat rastas atsitiktinai Gintališkės kapinyne (ŽAM, 22633). Dar vieno kalavijo balto metalo rankenos apatinio skersinio fragmentas, skirtinas mišriam T/Z tipui, atsitiktinai rastas Visėtiškių, Anykščių raj., pilkapyje Nr. 12 (55

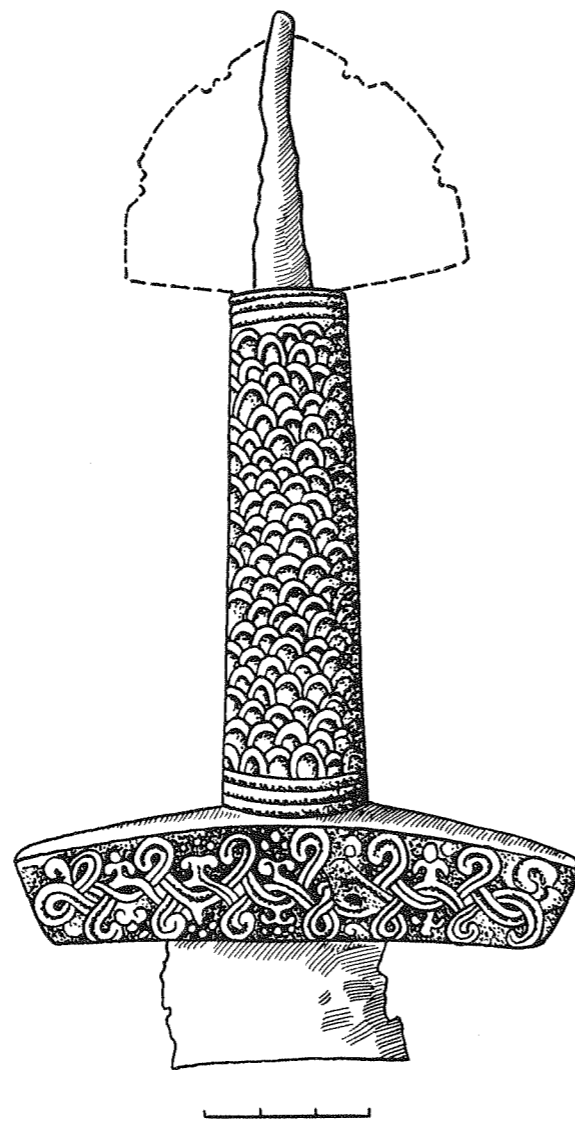
pav.) (Kazakevičius V., 1992, p. 175–179; 1992b, p. 133–137). Įdomu tai, kad šio skersinio ornamento pintas motyvas analogiškas Palangos kape Nr. 285 rasto

53 pav. Atkurtos kalavijo rankenos piešinys. Palanga, kapas Nr. 285.

kalavijo rankenos viršutinio skersinio ornamentui. Taip puoštas ir kito kalavijo apatinio skersinio fragmentas, aptiktas Kungs Husbiuje, Švedijoje (56 pav.)

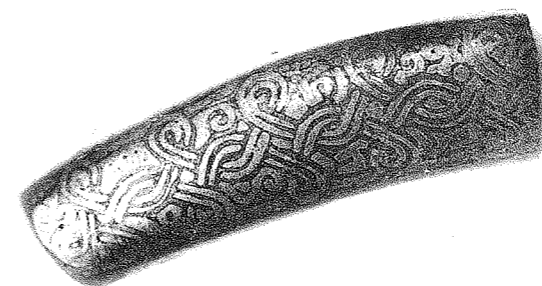
(Kazakevičius V., 1992, p. 177, pav. 6; 1992b, pav. 5). Panašius kalavijus tyrinėtojai skiria skirtingiems tipams. Pavyzdžiui, J. Žakas analogiškus kalavijus skiria T

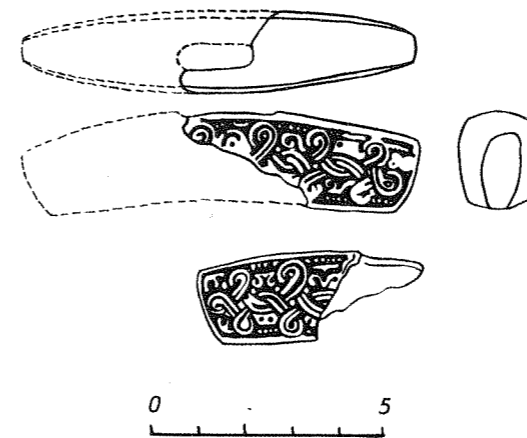
54 pav. Kalavijas iš Kijevo, Ukraina (pagal A. Kirpičnikovą, 1966).

tipui (Žak J., 1960, p. 338), o A. Kirpičnikovas aptaria juos kartu su Z tipo kalavijais (Кирпичников А. Н., 1961, p. 191–192). Šio mišraus tipo kalavijų chronolo-

gija nesiskiria nuo „klasikinės“ T tipo kalavijų chronologijos, t.y. jie datuojami IX–XII amžiumi.

55 pav. Kalavijo rankenos skersinio fragmentas, puoštas Palangos kalavijo analogiško ornamento motyvu, iš Visėtiškių, Anykščių raj., pilkapio Nr. 12.

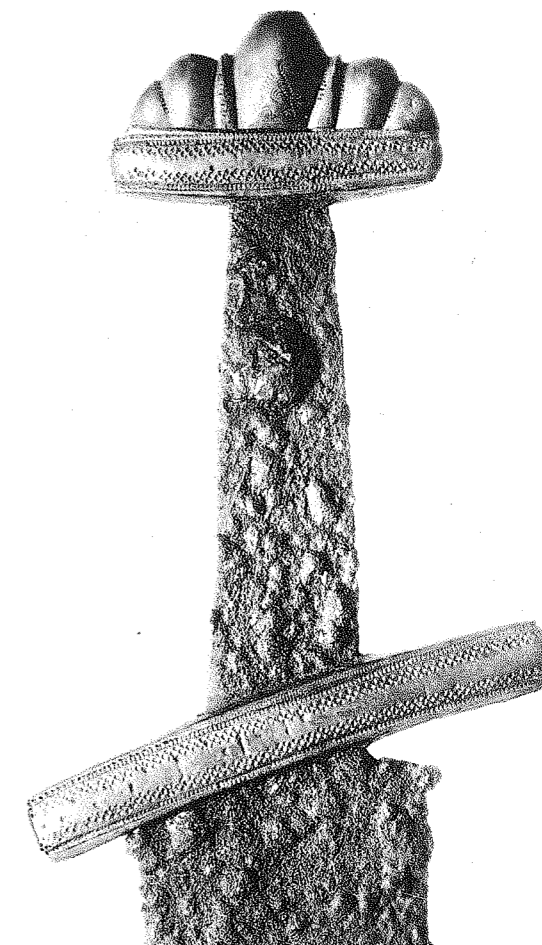

56 pav. Kalavijo rankenos skersinio dalis iš Kungs Husbiaus, Švedija.

T1 (KURŠIŲ) TIPAS

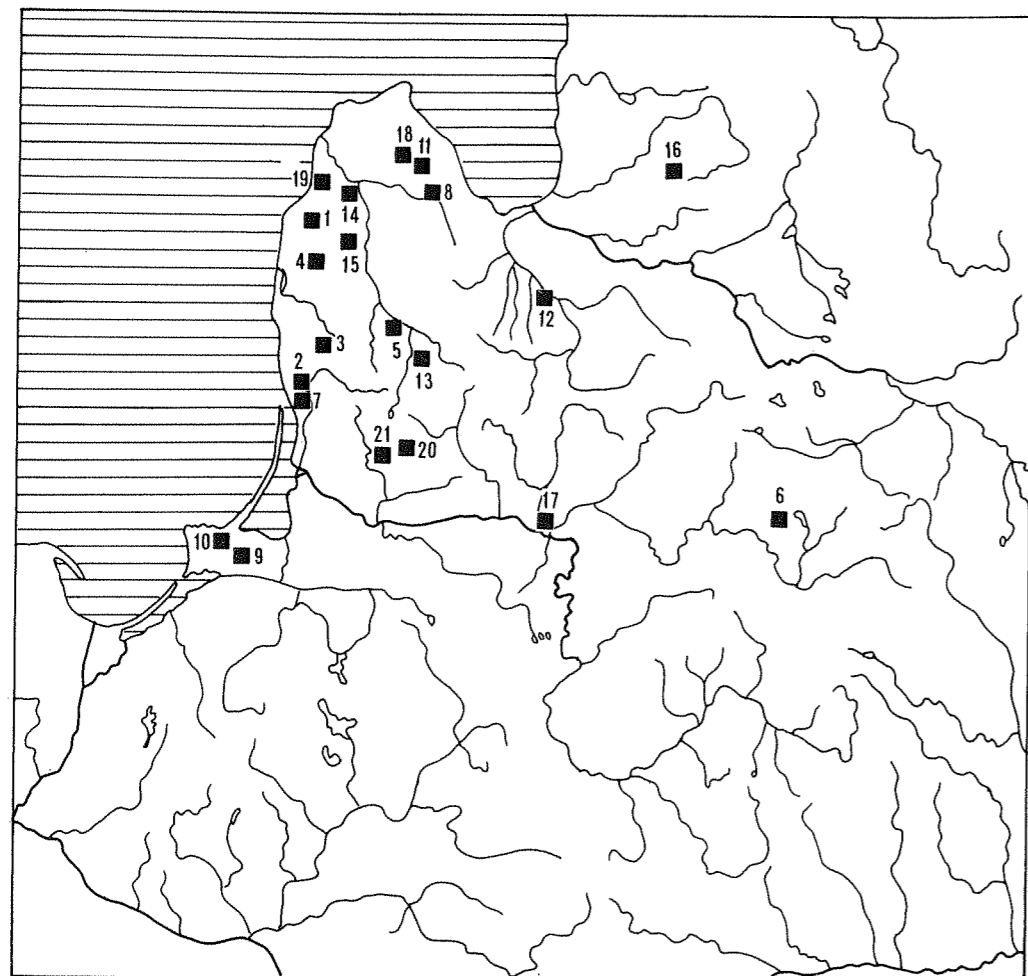
Kalavijams būdingos penkių ar net septynių dalių buoželės ir abu siauri, tiesūs arba truputį žemyn lenkti žalvariniai skersiniai (57 pav.). Kalavijai 96–99,5 cm ilgio, dviašmenėmis geležtėmis, kurios yra nuo 4 iki 5,7 cm pločio ir siauresnės už „klasikinių“ kalavijų geležtes. Jie lengvesni, siaurais grioveliais (59 pav.). Dabar turimais duome-

nimis, aptikta 40 tokių kalavijų ir jų dalių, daugiausia rankenų buoželių. Latvijoje rasta 18, Lietuvoje — 17 kalavijų, 3 žinomi iš buv. Rytų Prūsijos ir 2 aptikti Baltarusijoje

57 pav. T1 (kuršių) tipo kalavijo rankena iš Apuolės, Skuodo raj.

(58 pav.). Daugiausia pasitaikė Latvijoje, Kurše. Dar 1936 m. T1 (kuršių) tipo kalavijus apibūdino įžymus latvių archeologas Eduardas Šturmas (Šturms E., 1936, p. 109–112, pav. 3–5). Tokių kalavijų rasta Alsungos Kalninių, Kuldygos raj., Durbės Dyrių, Liepojos raj., Raunos Strantės, Valkos raj., Užavos Silmalciemio, Ventspilio raj., Lybagų Sarajų, Talsų raj., Kandavos, Tukumo raj., Piltėnės Pasilciemio ir Rankių Kapenieku,

58 pav. T1 (kuršių) tipo kalavijų paplitimas baltų žemėse:

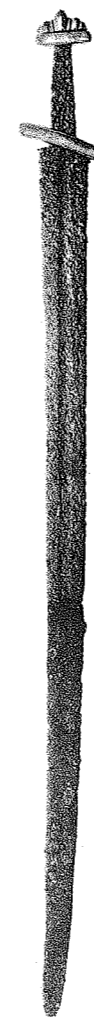
1) Alsungos Kalniniai, Kuldygos raj., 2) Anduliai, Kretingos raj., 3) Apulė, Skuodo raj., 4) Durbės Dyriai, Liepojos raj., 5) Griežė, Mažeikių raj., 6) Gurkovičiai, Vileikos apylinkės, Baltarusija, 7) Janiškiiai, Klaipėdos raj., 8) Kandava, Tukumos raj., 9) Kleinheide, Gurjevskas, 10) Kovrovas (Dollkeim, Kr. Fischhausen), Zelenogradsko raj., 11) Lybagų Sarajai, Talsų raj., 12) Mežuotnė, Bauskės raj., 13) Pavirvytė-Gudai, Akmenės raj., 14) Piltenės Pasilciemis, Ventspilio raj., 15) Rankių Kapenieki, Kuldygos raj., 16) Raunos Strantė, Valkos raj., 17) Sargėnai, Kaunas, 18) Talsų Vilkumuižos, Talsų raj., 19) Užavos Silmalciemis (Krauzės), Ventspilio raj., 20) Varsėdžiai II, Šilalės raj., 21) Žašinas, Šilalės raj.

Kuldygos raj., kapinyuose bei Vilkumuižos, Talsų raj., ežere ir Mežuotnės piliakalnyje. Lietuvoje dabar žinoma 14 tokių ginklų. Tai kalavijai iš Andulių, Kretingos raj., kapo Nr. 18 ir atsitiktinis iš Apulės, Skuodo raj., iš Janiškių, Klaipėdos raj., Sargėnų, Kaune, 2 iš Pavirvytės-Gudų bei Žašino. Dvi šio tipo kalavijų penkių dalių buoželės rastos Griežės, Mažeikių raj. kapinyne. Pastaraisiais metais aptikus ir pradėjus tyrinėti Varsėdžių II, Šilalės

raj., kapinyną, šio tipo kalavijų kolekcija papildė dar 2 kalavijais ir 4 rankenų buoželėmis (Dakanis B., Škimelis A., 1994, p. 147, pav. 14).

Du T1 (kuršių) tipo kalavijai, aptikti Dollkeim, Kr. Fischhausen (dab. Kovrovo, Zelenogradsko raj.), kapinyne, yra su penkių dalių buoželėmis (Mühlen B., 1975, lent. 13:1,2). Juos B. fon Miūlenas skiria kuršių tipui. Baltarusijoje tokių kalavijų rasta Gurkovičiuo-

se, Vileikos apylinkėse (60 pav.). Vienas iš jų sveikas, antrojo išliko buoželė bei apatinis rankenos skersinis. Saugomi Lietuvos nacionaliniame muziejuje Vilniuje.

59 pav. Apulės, Skuodo raj., kapinyne atsitiktinai rastas kalavijas.

Išsamiau panagrinėsiu Pavirvytės-Gudų kalaviją. Jis labai gerai išlikęs, 92 cm ilgio, su 4,7 cm pločio dviašmene geležte ir 9 cm ilgio bei 1,5 cm pločio apatiniu rankenos skersiniu. Skersinis ornamentuotas šioms kalavijams itin būdingu ornamentu — kryžiu-kais apskritime. Buoželė ir viršutinis skersinis neišlikę. Kalavijo geležtė su įrašu. Vienoje pusėje jis susideda iš ramentinio kryžiaus, kurio spindulių viršūnės baigiasi mažomis V

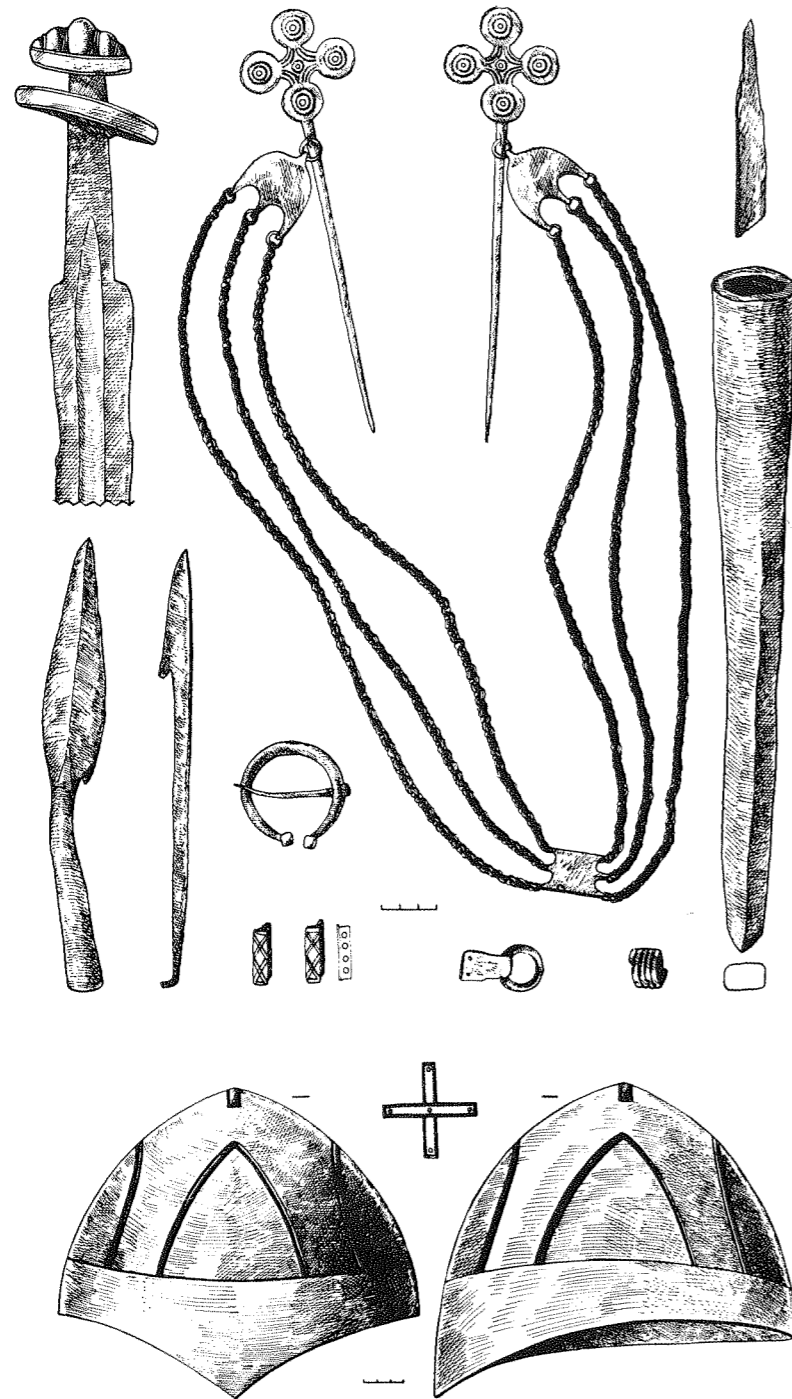
raidės pavidalo kepurėlėmis. Nuo kryžiaus smaigalio link išgraviruotos lotyniškos raidės HGEROHRSDERN. Įrašas nesibaigia N raide, bet toliau neįskaitomas. Kitoje geležtės

60 pav. Kalavijas iš Gurkovičių, Vileikos apylinkių, Baltarusija.

pusėje išgraviruotas toks pat kryžius ir labai neryškus įrašas. Įžiūrimos tik raidės HNRG ir kai kurių kitų pėdsakai (Lisanka A., 1975, p. 186–187, pav. 29). Šio kalavijo įrašą tyrinėjęs D. Drboglavas perskaitė jį taip: N(omine) re(demptoris) n(ostris) a(lphe) o(mege). N(omine) r(egis) s(alvatoris). N(omine) d(ei) e(terni) r(egis), t(er) n(omine). (Vardan mūsų Išganytojo, pradžios ir pabaigos. Vardan karaliaus išgelbėtojo. Vardan triskart amžinojo

Dievo) /HERENAOHRSHD\ERTN (Дрбоглав Д. А., 1984, p. 77–78). Remdamasis kalavijo geležtės įrašo paleografija, autorius kalaviją datuoja XII a. pabaiga–XIII a.

61 pav. Pavirvytės-Gudų, Akmenės raj., kapinyno kapo Nr. 65 inventoriųs.

pradžią (Дрбоглав Д. А., 1984, p. 128). Drauge su kalaviju į muziejų patekę keletas kitų dirbinių — žalvarinė pasaginė segė pastorintais galais, įtveriamasis žeberklinis ir juos-

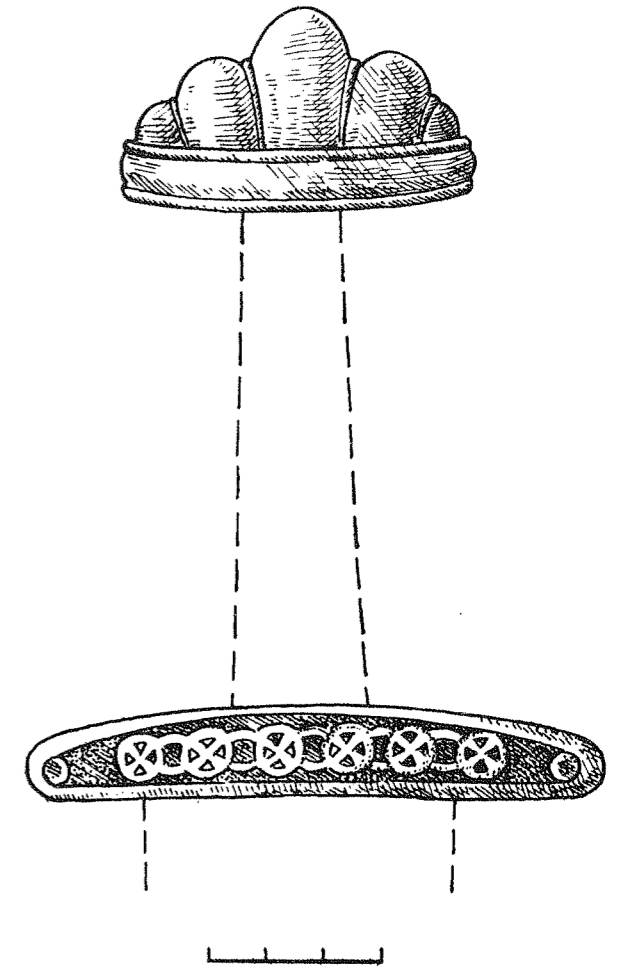
tinis ietigaliai, 2 ietigaliai siauromis rombinio skersinio pjūvio plunksnomis, plačiaaašmenis pentinis kirvis tokiam datavimui neprieštarauja. Kalaviją paskelbęs Albertas Lisanka skiria jį X–XII a. (Lisanka A., 1975, p. 187). Mano nuomone, šis ginklas ne ankstyvesnis nei XII amžiaus. Tai rodo ir jo geležtės įrašas. Pavirvytės-Gudų kalavijo geležtė, be jokios abejonės, yra importinė ir atgabenta iš Vakarų Europos. O rankena pagaminta ir uždėta vietoje.

Antrasis dviašmenis kalavijas tame pačiame Pavirvytės-Gudų kapinyno degintiniame kape Nr. 65 rastas drauge su šalmu, ietigaliu, žeberklu, vedega, pasagine sege daugiakampėmis buoželėmis, 2 kryžiniais smeigtukais, peiliuku ir žalvarine grandinėle (61 pav.). Datuotinas XI amžiumi.

62 pav. Kalavijas, atsitiktinai rastas Žąsine, Šilalės raj.

Unikalus kalavijas su žalvarine septynių dalių buožele ir tiesiu viršutiniu bei žemyn lenktu apatiniu rankenos skersiniu, ornamentuotu kuršiams būdingais apskritimais,

63 pav. Kalavijo rankenos dalys iš Žemaičių Kalvarijos, Telšių raj.

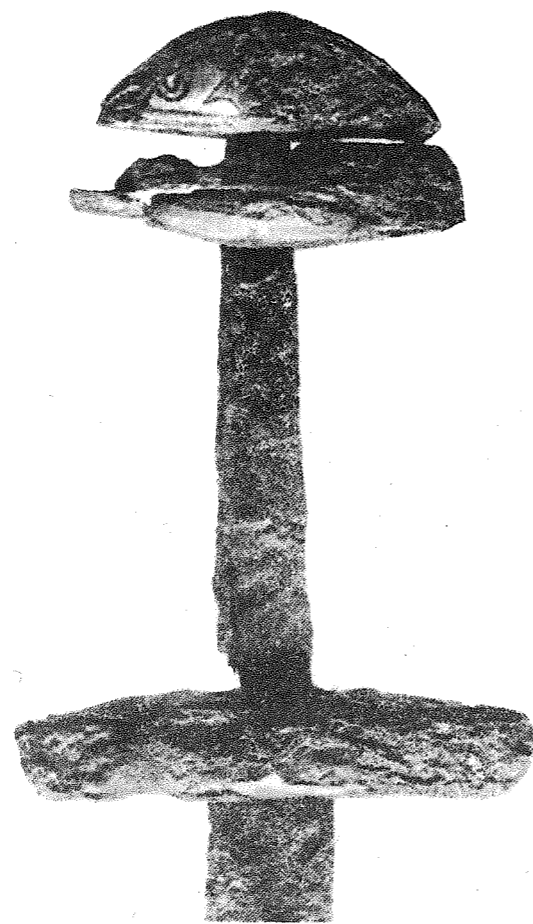
atsitiktinai rastas Žąsine (62 pav.). Apatinio skersinio galai riesti aukštyn ir primena paukščių galvutes su akelėmis — kiaurymėmis (Vaitkunsienė L., 1981, lent. LXXIII). Analogiškų ir labai panašių kalavijų skersinių dalių aptikta tiek Lietuvoje (63 pav.), tiek ir Latvijoje, Kurše, pavyzdžiui, Rankių Kapeniekų kapinyne atsitiktinai (Šturms E., 1936, pav. 7:f). Artimas jam yra skersinio frag-

mentas iš Ivandės (Lielyvandės). Labiau skiriasi skersinio dalis iš Kazdangos bei 1895 m. Vladimiro Sizovo per kasinėjimus rasto gerai išlikusio kalavijo rankenos skersinis iš Piltinės Pasilciemio kapinyno. Pastarojo penkių dalių buoželės vidurinė dalis šonuose papuošta dviem aštuoniukės pavidalo pynutėmis, viršutinis skersinis tiesus, su būdingu ornamentu — įstrižais kryžiuokais apskritimuose. Apatinio skersinio profilis primena nupjautą piramidę, kurios pagrindo galuose yra stilizuotų paukščiukų galvutės su akytėmis — kiaurymėmis. Ornamentas savitas. Jame galima išvelgti svetimų pintinio ornamentų mėgdžiojimą įterpiant jau aprašytą kuršišką motyvą. Tai rodo, kaip rašo E. Šturmas, vietinę šio ginklo kilmę (Šturmas E., 1936, p. 114).

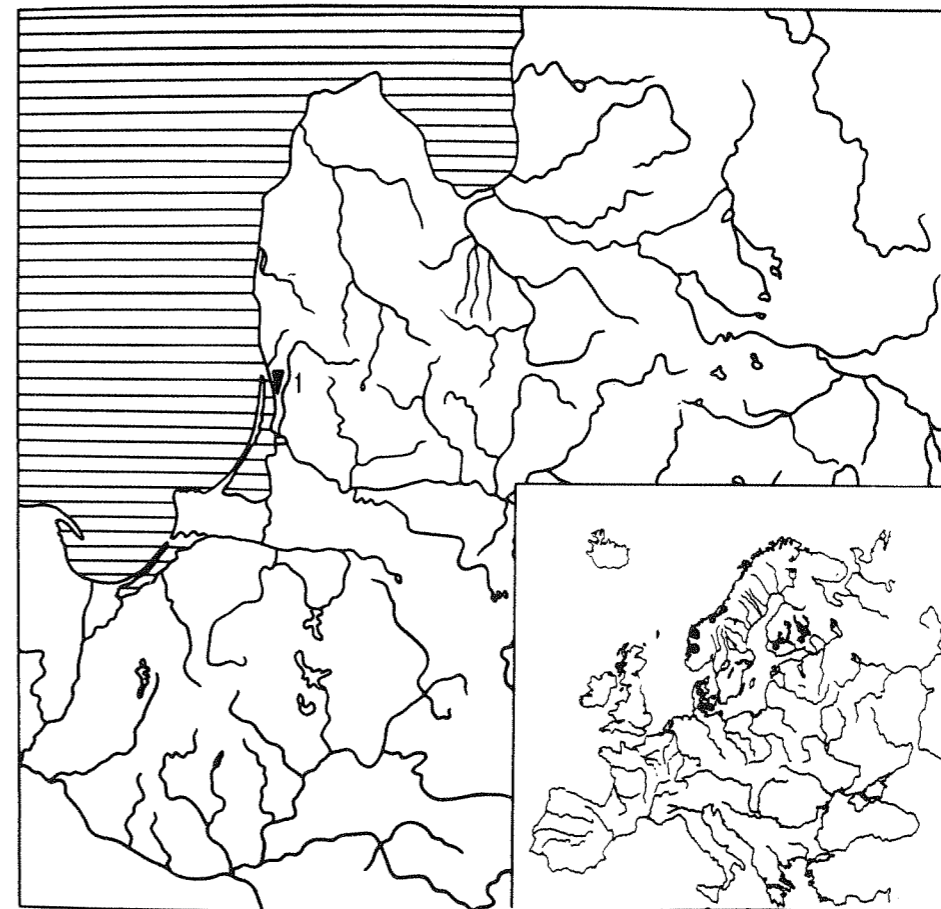
Šio tipo kalavijų ne baltų gyventojų teritorijoje rasta nedaug. Artimiausia analogija yra iš lyvių kapinyno Krimuldoje, Rygos raj. Jo apatinio skersinio galuose yra kiaurymės su dviem įvertais žiedais, kurių paskirtis ne visai aiški (RK, 1896, p. 77, lent. 24:2). T1 (kuršių) tipo kalavijas buvo ištrauktas iš Odros upės tarp Goclovo ir Ščecino Lenkijoje (Sarnowska W., 1955, p. 318, pav. 37, 38). Autorė teisingai pastebi, kad tai Rytų Pabaltijo kilmės ginklas. Dar vienas toks kalavijas, žinomas iš Verbičnos Ukrainoje, galėjęs patekti į Podolę vandens keliu — Dnepru iki Kijevo (Sarnowska W., 1955, p. 318—319). Rusų tyrinėtojas A. Kirpičnikovas analogiškus kalavijus iš Rusijos skiria atskiram I (pirmam) tipui ir datuoja XI—XIII a. (Кирпичников А. Н., 1966, p. 53, 84, lent. XXII:1, XXV:2). Jis mini kalaviją ir iš Gurkovičių. Kiti šio tipo kalavijai aptikti irgi netoli nuo baltų gyventų žemių: Naugarduke, Gardino sr., Baltarusijoje, Manuilove, Leningrado sr., Gorodiščės ir Verbičnos piliakalniuose, Chmelnickio raj., Ukrainoje, buv. Poltavos gubernijoje, ir Krilose, Stanislavskajos raj., Ukrainoje (Кирпичников А. Н., 1966, p. 84). Tiek nedaug ana-

logiškų kalavijų ne baltų žemėse dar kartą įtikinamai rodo, kad juos gamino vietoje.

Tad reikia pripažinti, kad T tipo kalavijai yra Baltijos jūros rytinės dalies, greičiausiai baltų ginklakalių darbo vaisius. Tai dar kartą netiesiogiai patvirtina šių kalavijų paplitimo Europoje žemėlapis, kuriame ryškiai matyti kiekybinė mūsų teritorijoje esančių kalavijų persvara (Jakobsen M., 1992, žem. p. 226). Jiems gaminti kartais vartotos importinės geležtės su įrašais. Pagal kapuose rastą inventorių baltų teritorijoje aptiktus T ir T1 (kuršių) tipo kalavijus reikia datuoti X—XIII a. pradžia. Šių kalavijų raida aiškiai atspindi baltų ginklakalių meistriškumą, nenuilstamas paieškas tobulinant vietos ginklus.

64 pav. U tipo kalavijas, atsitiktinai aptiktas Bandužiuose, Klaipėda (pagal R. Volkaitę-Kulikauskienę, 1964).

65 pav. U tipo kalavijų radimo vieta:

1) Bandužiai, Klaipėda.

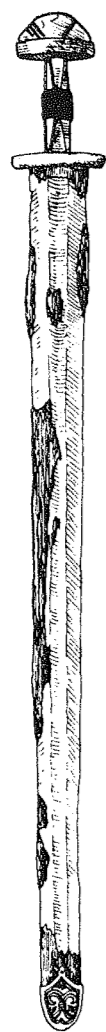
U TIPAS

Šio tipo kalavijams būdinga neaukšta pusiau apskrita buoželė, primenanti ankstyvųjų Manheimo tipo kalavijų buoželės, ir išlenktas skersinis, panašus į X tipo ankstyvųjų kalavijų skersinius (Petersen J., 1919, p. 123—124, pav. 122). U tipui skiriamas Bandužiuose, Klaipėdoje, atsitiktinai rastas kalavijas vienašmene 2,9 cm pločio geležte, puošnia rankena (64, 65 pav.). Buoželė ir viršutinis skersinis gražinti sidabru, ornamentuoti lenktų linijų motyvu. Buoželė pusiau ovali, viršutinis ran-

kenos skersinis truputį lenktas aukštyn, apatinis — šiek tiek žemyn, 9,3 cm ilgio (Vaitkunsienė L., 1981, lent. LXXI).

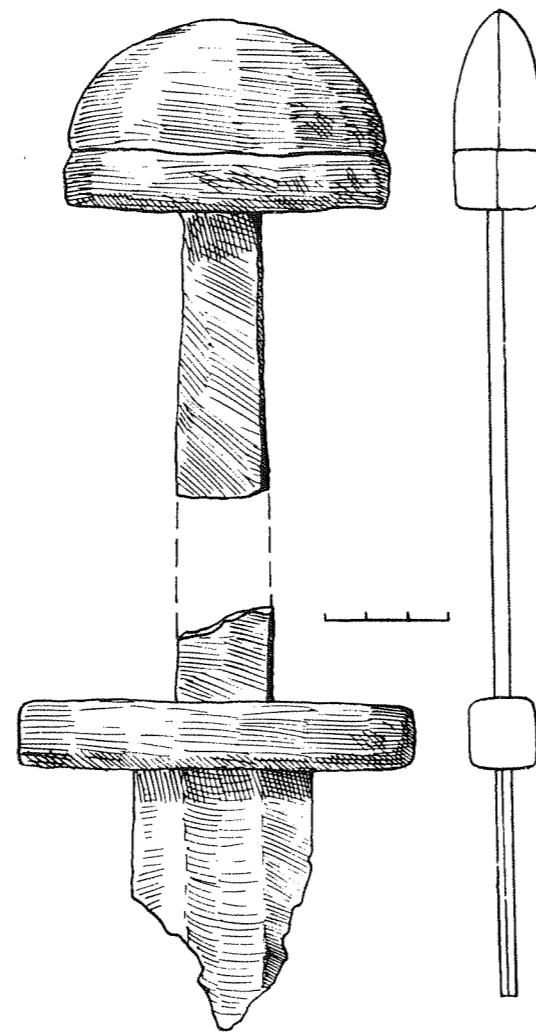
Europoje šių kalavijų reta. Norvegijoje pasitaikė tik 8 ir datuojami X a. (Petersen J., 1919, p. 153—156). Pavienių rasta ir kitose Šiaurės Europos valstybėse. Antai Danijoje X a. datuojamas kalavijas aptiktas Runholto, Tiseto (Revnholt, Tiset) apylinkių, kapinyne (Brønsted J., 1936, p. 116). Suomijoje rastą U tipo kalaviją paskelbė J. Petersenas (Petersen J., 1919, p. 154). Vakarų slavų teritorijoje Lenkijoje žinomas vienas „negrynos“ formos U tipo kalavijas iš

Vanselovo, datuojamas X a. viduriu (Žak J., 1960, p. 322). Vidurio Europos gyventojai taip pat vartojo šiuos kalavijus. Antai slovaku ginklų tyrinėtojas Aleksandras Rutkajus nurodo, kad Slovakijoje toks kalavijas aptiktas Bolešove, 4 žinomi iš Karpatų kalnų regione ištirtų vengrų kapų (Ruttkey A., 1976, p. 251). Rytų Europoje, Rusijos teritorijoje, kalaviją iš Ručjų A. Kirpičnikovas skyrė U ypatingam tipui ir pagal analogijas iš Norvegijos datavo X a. viduriu (Кирпичников А. Н., 1966, p. 32–33). Šiam potipiui skiriamas ir Bandužių kalavijas (Volkaitė-Kulikauskienė R., 1970, p. 199).

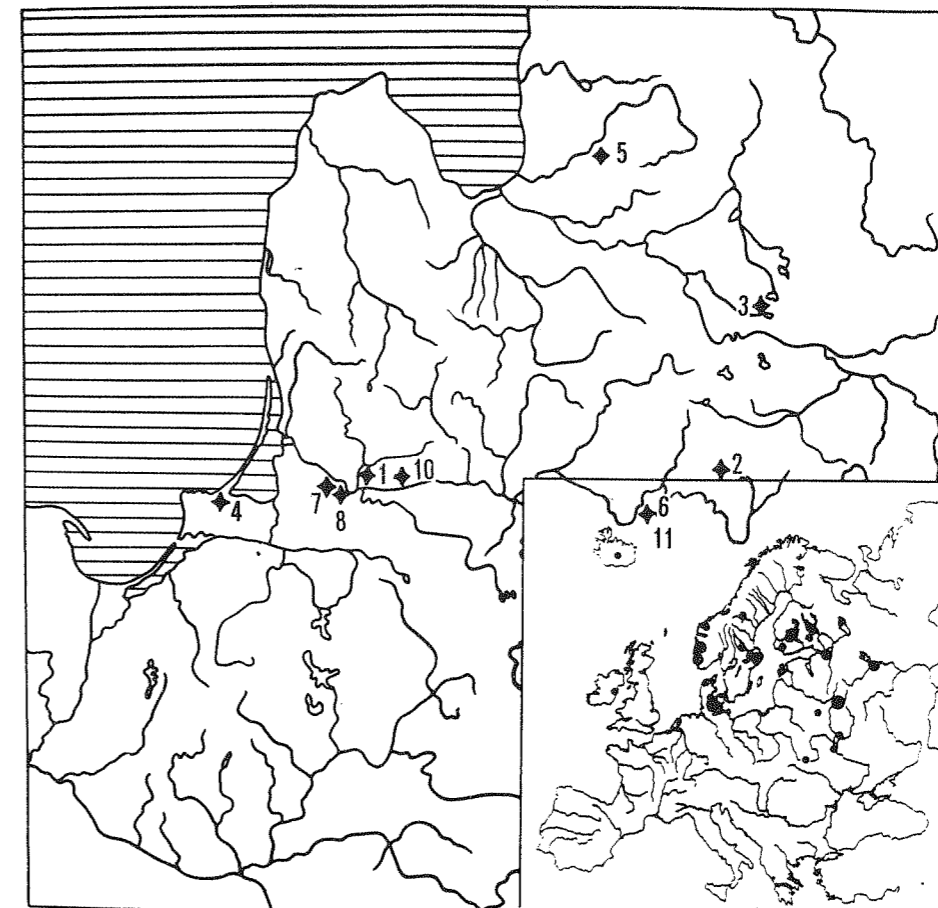

66 pav. V tipo kalavijas iš Priekulių Giugerių, Cėsių raj., kapinyno kapo Nr. 30.

Bandužių kalavijui datuoti reikia remtis analogijomis, pagal kurias jis turėtų būti ne ankstyvesnis kaip X a. antrosios pusės vietos ginklakalių nukaltas ginklas. Tokios pat nuomonės laikosi ir R. Volkaitė-Kulikauskienė (Volkaitė-Kulikauskienė R., 1970, p. 199). J. Žakas, kalbėdamas apie U tipo kalavijus, mano, kad tai frankų gamybos ginklas, patekęs į Baltijos regioną per Haitabų X a. antrojoje pusėje (Žak J., 1960, p. 322).

67 pav. V tipo kalavijo rankena iš Gurbovičių, Vileikos apylinkių, Baltarusija.

68 pav. V tipo kalavijų radimo vietas:

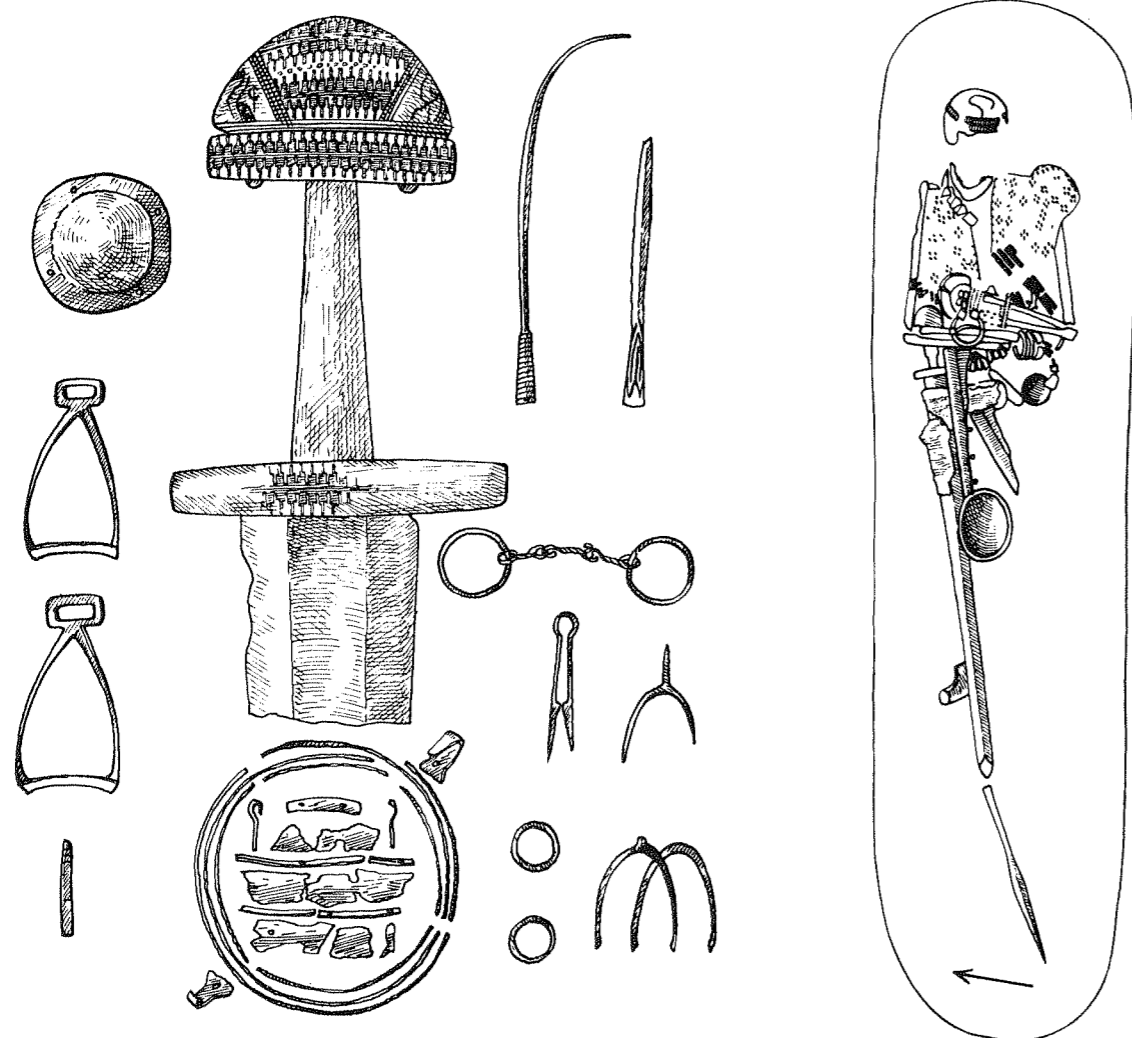
1) Dauglaukis, Tauragės raj., 2) Gurbovičiai, Vileikos apylinkės, Baltarusija, 3) Kapinių Kristapėnai, Preilių raj., 4) Kaup (Wiskiauten, Kr. Fischhausen), Zelenogradsko raj., 5) Priekulių Giugeriai, Cėsių raj., 6) Rokantiškės, Vilnius, 7) Rževskojė (Linkuhnen, Kr. Niederung), Sovetsko raj., 8) Sovetskas (Tilsit), 9) Suvorovas (Zophen, Kr. Wehlau), Gvardeisko raj., 10) Viešvilė, Jurbarko raj., 11) Žvirbliai, Vilnius.

V TIPAS

Šiems kalavijams būdinga pusapvalė buoželė, tiesūs skersiniai ir dviašmenė geležtė (Petersen J., 1919, p. 154–156, lent. III) (66 pav.). Baltų teritorijoje rasta 13 V tipo kalavijų (68 pav.): 2 žinomi iš Latvijos, 4 — iš Lietuvos, 6 aptikti Kaliningrado srityje ir vieno kalavijo rankenos buoželė su skersiniu rasta Gurbovičiuose, Vileikos apylinkėse, Baltarusijoje, visai prie Lietuvos (67 pav.).

Daugiausia šio tipo kalavijų aptikta Kaup (Wiskiauten) pilkapyne. B. fon Miūlenas paskelbė 3 kalavijus iš pilkapių be numerių ir datavo X a. pirmąją pusę (Mühlen B., 1975, p. 36, 144, lent. 27, 30, 31). Greičiausiai vienas iš jų aptiktas 1897 m. tyrinėtame pilkapyje Nr. 11 (La Baume W., 1941, p. 23–24, pav. 1) (69 pav.). Dar vieną šio pilkapyne pilkapyje Nr. 2 aptiktą kalaviją aprašė Vladimiras Kulakovas (Кулаков В. И., 1988, pav. 2:6; 1989, p. 88, 92–93). Klasikinis V tipo kalavijas atsitiktinai ras-

tas Viešvilėje, Jurbarko raj. Išliko 57 cm ilgio fragmentas 5,3 cm pločio geležte, labai artimas J. Peterseno skelbtajam iš Torblo, Norvegijoje (Petersen J., 1919, lent. III).

69 pav. Kaup (Wiskiauten) pilkapiu Nr. 11 įkapės (pagal B. fon Miüleną 1975).

R. Volkaitė-Kulikauskienė V tipui Lietuvoje skiria Žvirblių, Vilniuje, pilkapyje Nr. 27 aptiktą kalaviją (Volkaitė-Kulikauskienė R., 1964, p. 214). Tyrinėjimų medžiaga saugoma Varšuvos archeologijos muziejuje, tačiau dalis jos per Antrąjį pasaulinį karą dingio, taip pat ir kalavijas. Todėl apie jį žinoma tik iš labai menko paminėjimo ir

nedidelio piešinio enciklopedinėje literatūroje (EP, 1930, p. 425, lent. 100:20). Antrasis V tipo kalavijas rastas Rokantiškėse, Vilniuje. Jis 99,5 cm ilgio, 5,3 cm

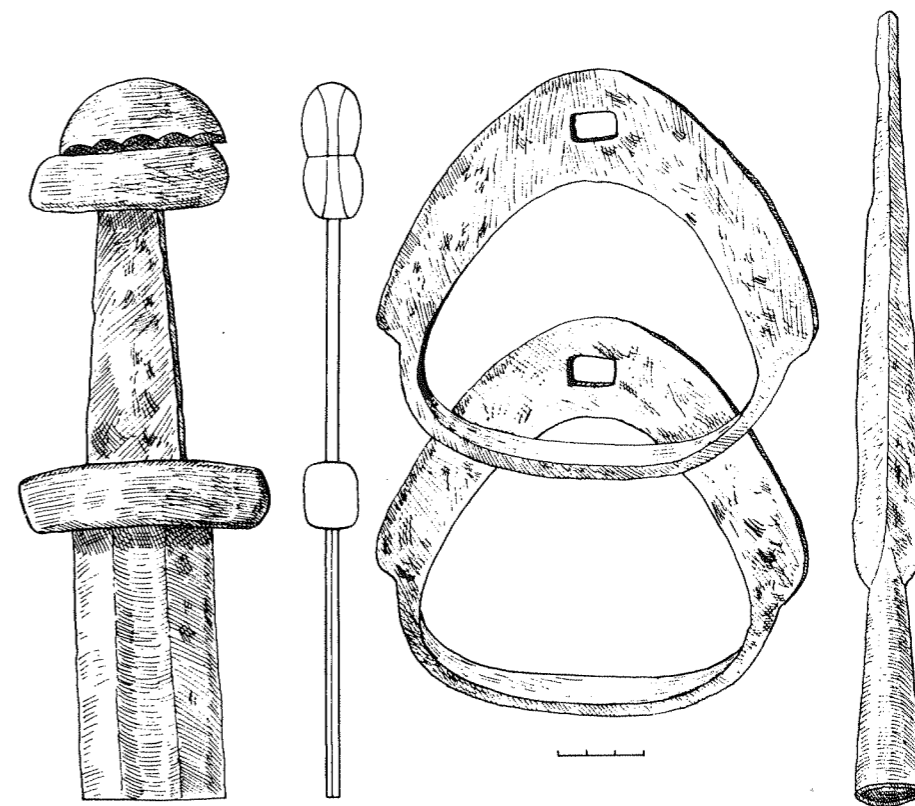
70 pav. Priekulių Giugerių, Cėsių raj., kapo Nr. 30 planas (pagal Z. Apalą ir A. Zariną 1991).

pločio dviašmene geležte ir sulenktas ritualiniais tikslais. Buoželė ir skersiniai sidabruoti. Rokantiškių pilkapiu medžiagą paskelbusi Kristina Musianovič skiria jį X tipui ir datuoja X a. (Musianowicz K., 1968, p. 345).

V tipo kalavijams reikia skirti ir kalaviją, aptiktą 1990 m. tyrinėjant senojo ge-

ležies amžiaus kapinyną Dauglaukyje. Tyrinėjimų autorius archeologas E. Jovaiša mano, kad tai kapas (Nr. 77), ir datuoja jį 950–1100 m. (Jovaiša E., 1992, p. 96). Mano nuo-

V tipo kalavijų aptikta turtinguose kapuose Latvijoje. Vienas iš jų rastas Giugerių, Cėsių raj., kapinyno kape Nr. 30. Jis dviašmenis, 100 cm ilgio, 6 cm pločio ge-

71 pav. Dauglaukio, Tauragės raj., lobis (?).

mone tai ne kapas, o lobis. Kompaktiškoje grupėje rastos 2 balno kilpos ir ietigalis (71 pav.). Kalavijas 82,5 cm ilgio, dviašmene 5 cm pločio geležte. Buoželė pusiau apskrita, puošta sidabru. Sidabravimo pėdsakų išlikę jos pakraštyje dvigubos laužytos linijos pavidalu. Viršutinis rankenos skersinis 6,8 cm ilgio ir 1,9 cm pločio, apatinis — 8,3 cm ilgio ir 2,3 cm pločio. Dėl lobiai chronologijos reikia pritarti E. Jovaišos nuomonei ir datuoti jį 950–1100 metais.

Jau minėtuose Gurkovičiuose rasta V tipo kalavijo buoželė su rankenos viršutiniu skersiniu taip pat turėtų būti X amžiaus.

ležte su žalvariniu makštų galo apkaustu, ornamentuotu palmetėmis (66 pav.). Kapas labai turtingas. Jame aptikti 44 radiniai (70 pav.). Ginklų komplektą sudarė plačiašmenis kirvis, kovos peilis ir 2 E tipo ietigaliai. Latvių archeologai Janis Apalas, Zigrīda Apala ir Ana Zarinia laiko jį pirklio kapu ir datuoja XI a. (Apala Z., Zarinia A., 1991, p. 25; Apals J., Apala Z., 1994, p. 93–110). Antrasis kalavijas buvo Kristapėnų, Preilių raj., kapinyno kape Nr. 280. Jis taip pat dviašmenis, 93 cm ilgio, 5,4 cm pločio geležte ir žalvariniu makštų galo apkaustu. Kapo inventorių sudarė: pa-

saginė segė atvyniotais galais, 2 žalvarinės apyrankės, 2 žiedai, siauraašmenis pentinis kirvis, žąslai ir ietigalis rombo formos plunksna. Datuojamas apie 1000 m. (Kuniga I., 1988, p. 90).

Šio tipo kalavijų rankenos — tikri tai komosios dailės šedevrai. Pavyzdžiui, kalavijo iš Linkuhnen (Rževskojė) kapinyno kapo Nr. 25 rankena inkrustuota bronzą (Engel C., 1931, p. 321, pav. 3:b), o iš Kaup (Wiskiauten) pilkapio Nr. 11 — sidabru ir bronzą (Heydeck J., 1900, lent. IX:4; La Baume W., 1941, pav. 1; Mühlen B., 1975, lent. 31) (69 pav.).

Taigi V tipo kalavijus baltų žemėse vartojo X a. antrojoje — XI a. pirmojoje pusėje.

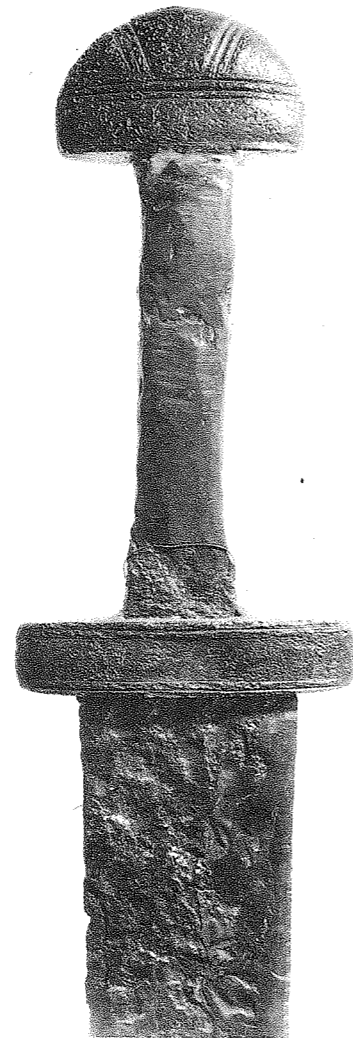
V tipo kalavijų aptinkama visoje Europoje. Norvegijoje rasti šeši ir datuojami X a. pirmąja puse (Petersen J., 1919, p. 154–156). Suomijoje žinomi 3 kalavijai (Kivikoski E., 1973, p. 113, lent. 95:836). Du tokie kalavijai ir vienas tarpinės V/W formos aptikti griautiniuose X a. vidurio bei antrosios pusės kapuose Danijoje (Brønsted J., 1936, p. 149, 167, 183, pav. 66a, 77a, 93, 94). Estijoje pasitaikė 5 šio tipo kalavijai. M. Mandelis jų vartojimo laiką apibrėžia X a. antrąja — XI a. pirmąja puse (Mandel M., 1991, p. 118). Prancūzijoje rastas 1 toks kalavijas (Arbman H., Nilsson N.-O., 1969, p. 165–166, pav. 1:a, 2:c; Müller-Wille M., 1978, p. 78). Vokietijoje, Šlėzvigo-Holšteino žemėje, žinomi 2 tokie kalavijai iš Ziūderbarupo ir Belio (Müller-Wille M., 1977, p. 43, pav. 5:11, 6:1, 18:1, 2a–c). Rusijoje šie kalavijai yra vieni iš dažniausiai aptinkamų. A. Kirpičnikovas aprašo 14 V tipo kalavijų ir datuoja juos X a. (Кирпичников А.Н., 1966, p. 31). Ypač gerai to tipo kalavijas išlikęs Gnezdovo kape Dn–4 (Avdusin D. A., Pushkina T. A., 1988, p. 26, pav. 5:2).

Šie kalavijai į baltų žemes pateko iš Vakarų Europos ginklų dirbtuvių.

W TIPAS

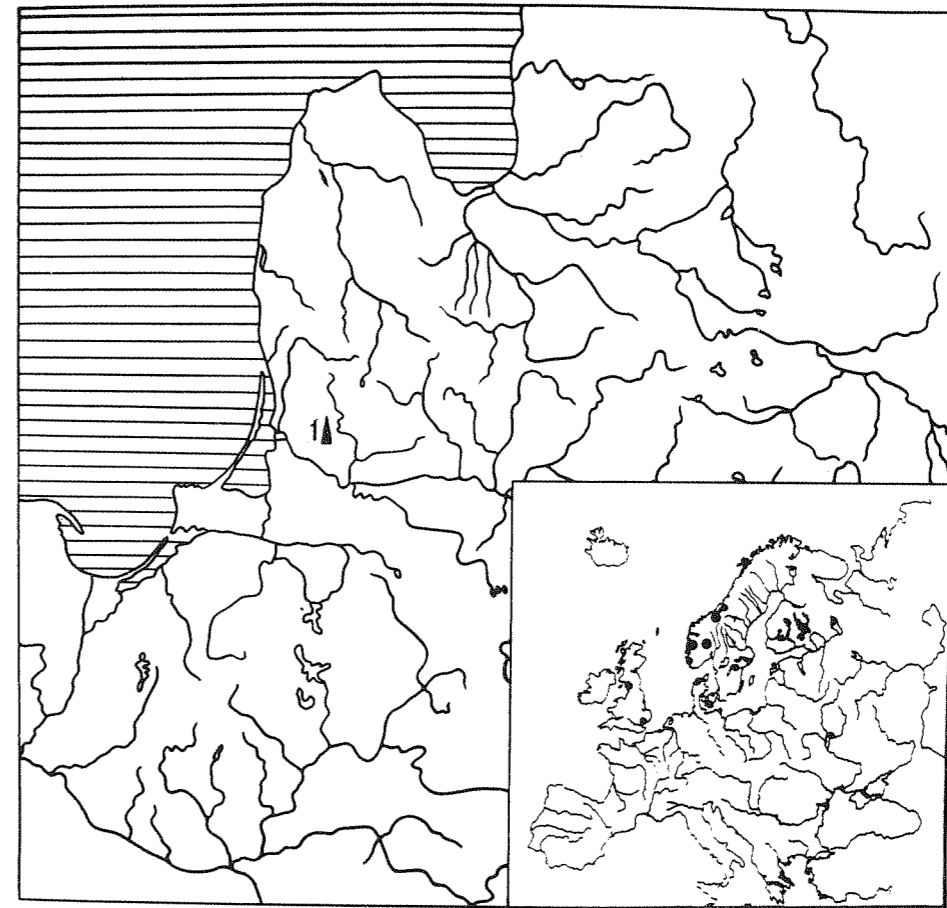
Kalavijams būdinga pusiau apvali buoželė, kurioje viršutinis skersinis neatskirtas. Apatinis rankenos skersinis siauras. Rankenos buoželė ir skersiniai žalvariniai (Petersen J., 1919, p. 156–158, pav. 123).

Baltų žemėse toks kalavijas rastas Bikavėnų griautiniame kape Nr. 86. Jis

72 pav. W tipo kalavijas iš Bikavėnų, Šilutės raj., kapinyno kapo Nr. 86.

dviašmenis, 93 cm ilgio ir 5 cm pločio geležte. Rankena medinė, 10,5 cm ilgio. Skersinis tiesus, 8,5 cm ilgio ir 1,8 cm storio

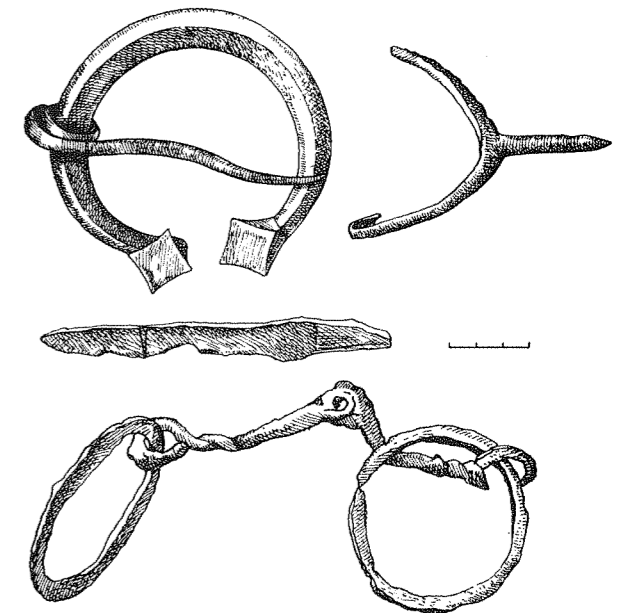

73 pav. W tipo kalavijų paplitimas:

1) Bikavėnai, Šilutės raj.

(72, 73 pav.). Kapo dirbinių komplektą sudarė žalvarinė pasaginė segė keturkampėmis buoželėmis, 3 sunykę įvijiniai žiedai, grandinėls fragmentas, peiliukas, geležinis kryžiaus pavidalo apkaustas greičiausiai nuo batų aulo, geležinis pentinas, žirgo galva su žąslais (74, 75 pav.). Pagal pasaginę segę keturkampėmis buoželėmis šis kapas datotinas X amžiumi.

8 W tipo kalavijus, aptiktus Norvegijoje, J. Petersenas skiria X a. pirmajai pusei (Petersen J., 1919, p. 156–158, pav. 123). To paties laikotarpio yra kalavijas iš Got-

74 pav. Bikavėnų, Šilutės raj., kapo Nr. 86 inventorius.

75 pav. Bikavėnų, Šilutės raj., kapo Nr. 86 kalavijas *in situ*.

lando rytinės dalies Švedijoje (Petersen J., 1919, p. 157). Vieno W tipo kalavijo rankenos buoželė ir skersinis žinomas iš Šlėzvigo, Vokietijoje (La Baume W., 1954, p. 83–86, pav. 1). Tikslesnė šio kalavijo liekanų radimo vieta ir aplinkybės nežinomos. Manoma, jog aptiktas arba pelkėje, arba vandenyje, nes neapsitraukęs žalios spalvos pa-

tina (La Baume P., 1954, p. 83). Datuojamas X a. pirmąja puse (La Baume P., 1954, p. 85–86). Rusijoje rastas vienas šio tipo kalavijas. A. Kirpičnikovas skiria jį X a. (Кирпичников А. Н., 1961, p. 197; 1966, p. 33). Vienintelis W tipo kalavijas iš buv. Jugoslavijos aptiktas Novi Bečejuje, Vovodinoje. Jo radimo aplinkybės, kaip ir ka-

lavijo iš Šlėzvigo, neaiškios. Manoma, jog buvo kape. Datuojamas 900 m. (Vinski Z., 1983, p. 16, 64, lent. II:1).

Reikia manyti, kad Bikavėnų kalavijas nukaltas ne vietoje, o X a. atvežtas greičiausiai iš Vakarų Europos.

X TIPAS

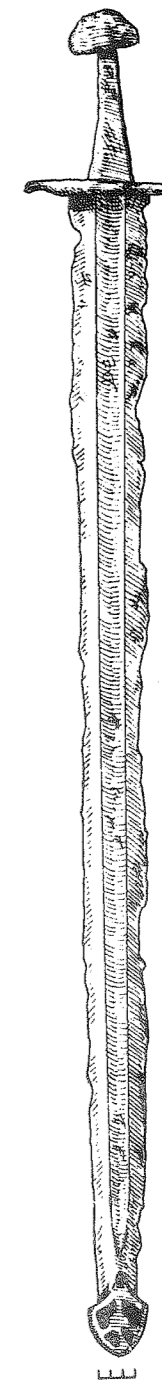
Šio tipo kalavijai tarsi pratęsia V ir W tipų kalavijų raidą. Jų požymiai: pusiau apvali buoželė, nukalta iš vieno gabalo, be viršutinio skersinio, ilgas ir siauras, tiesus ar kiek žemyn lenktas apatinis skersinis (Petersen J., 1919, p. 158–167, pav. 124–127).

Kalavijai nuo 80,5 iki 107 cm ilgio, geležtės dviašmenės, nuo 3,5 iki 6 cm pločio (76 pav.).

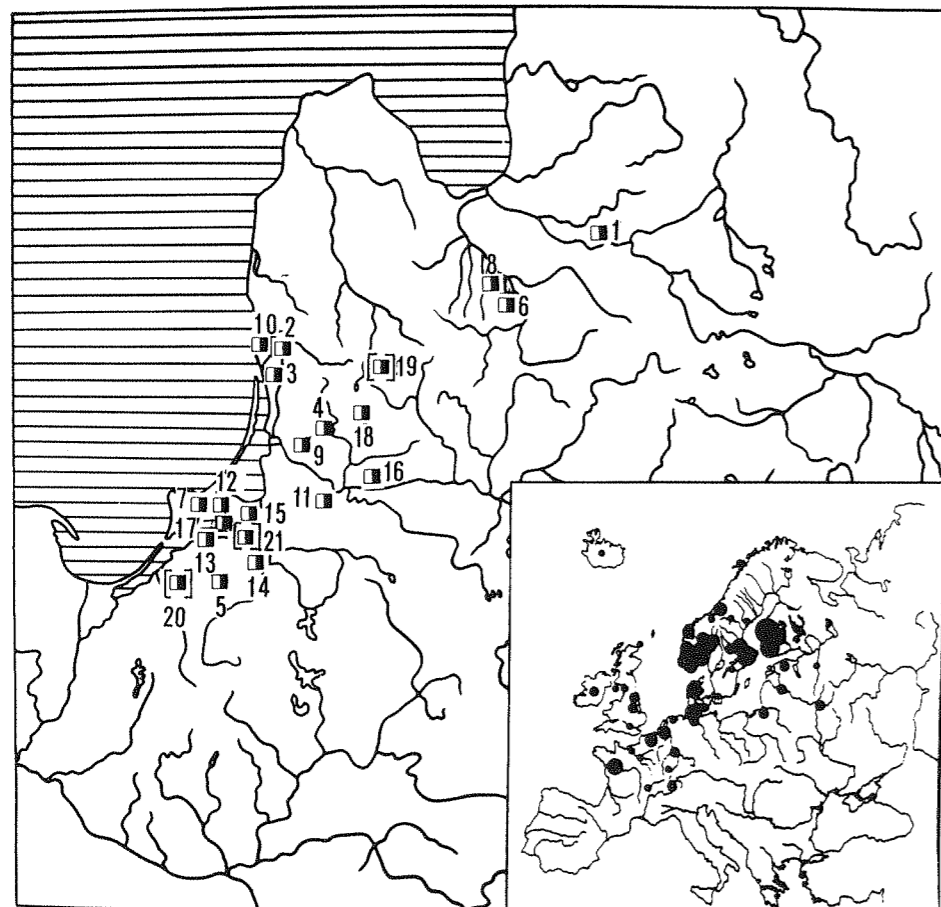
Baltų teritorijoje X tipo kalavijų gana gausu. Dabar turimais duomenimis, Lietuvoje, Kaliningrado srityje ir Latvijoje aptikta 32 šio tipo kalavijai (77 pav.). Lietuvoje žinoma 13, Latvijoje — 3, Kaliningrado srityje — 14. Dar 2 yra iš buv. Rytų Prūsijos teritorijos Damerau, Kr. Bartenstein (dab. Dombrova, Lenkijos Respublika), kapo be numerio (78 pav.) ir iš nežinomos tikslesnės vietovės Elbliongo apylinkėse.

X tipo kalavijams skirtinas Aizkrauklės kalavijas. Jis dviašmenis, nulaužta, 4,8 cm pločio geležtė. Buoželė 3,5 cm aukščio, simboliu grioveliu atidalyta nuo viršutinio skersinio, kuris yra tiesus, 8,2 cm ilgio ir 2 cm pločio. Apatinis skersinis 10,8 cm ilgio ir 2,2 cm pločio. Remiantis pirmuoju kalavijo aprašymu (RK, 1896, p. 71), rankena buvo papuošta sidabru. Geležtė su raštuoto plieno įrašu, kurį A. Anteinas iššifravo taip: EEEBRHT (Anteinas A., 1964, p. 73, 74, pav. 2:9; 1966, p. 123; 1976, p. 49, pav. 61; Антейн А. К., 1973, p. 47, 62, pav. 52; LA, 1974, p. 268, lent. 77:11) (80 pav.). X tipui

taip pat priklauso atsitiktinai Islycės Viesurių (Zieduonskuolos), Bauskės raj., kapi-nyne rastas kalavijas. Geležinė kalavijo buoželė, skirtina tam pačiam tipui, rasta ir Mežuotnės piliakalnyje.

76 pav. X tipo kalavijas iš Žasino, Šilalės raj., kapo Nr. 59.

77 pav. X tipo kalavijų paplitimas:

1) Aizkrauklė, Stučkos raj., 2) Anduliai, Kretingos raj., 3) Bandužiai, Klaipėda, 4) Bikavėnai, Šilutės raj., 5) Dombrova (Damerau, Kr. Bartenstein), Olštino pavietas, 6) Islycės Viesturiai, Bauskės raj., 7) Kaup (Wiskiauten, Kr. Fischhausen), Zelenogradsko raj., 8) Mežuotnė, Bauskės raj., 9) Paulaičiai, Šilutės raj., 10) Ramučiai, Klaipėdos raj., 11) Rževskojė (Linkuhnen, Kr. Niederung), Sovetsko raj., 12) Sosnovka (Bledau, Kr. Fischhausen), Zelenogradsko raj., 13) Sovchoznojė (Gr. Friedrichsberg, Stadt Königsberg), Kaliningradas, 14) Suvorovas (Zophen, Kr. Wehlau), Gvardeisko raj., 15) Tiuleninas (Viehof, Kr. Labiau), Polesko raj., 16) Viešvilė, Jurbarko raj., 17) Volnojė (Schulstein, Kr. Königsberg), Zelenogradsko raj., 18) Žasinas, Šilalės raj., 19–21) Radimo vietos nežinomos.

Daugiausia kalavijų baltų teritorijoje viename kapinyne pasitaikė Žasine: ten jų buvo 4 kapuose (Nr. 12, 59, 148B, 203). Kape Nr. 148B aptikti 2 kalavijai, vienas iš jų pagal būdingą tiesų ir siaurą apatinį skersinį skiriamas X tipui. Buoželė neišlikusi. Taip pat 4 kalavijai pasitaikė Kaup (Wiskiauten) pilkapyne. 2 kalavijai aptikti Lazdininkų, Kretingos raj., kapinyno degintiniuose kapuose Nr. 63 ir 64, Ramučių, Klaipėdos raj., kapuose Nr. 97 ir 153 (Hoffmann J., 1941, p. 183–185). Ant kalavijo geležtės iš Domb-

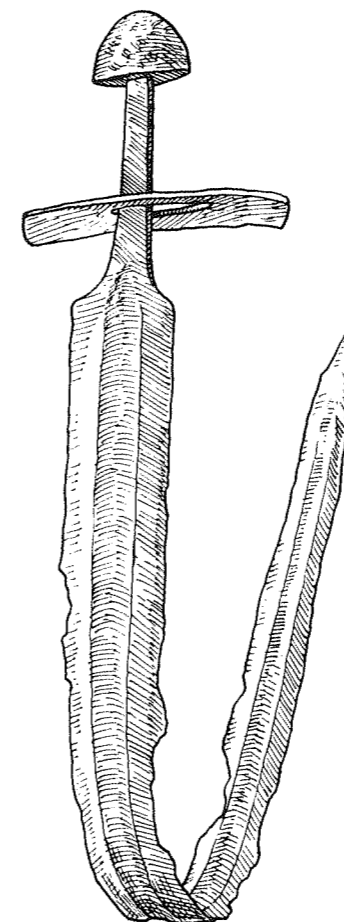
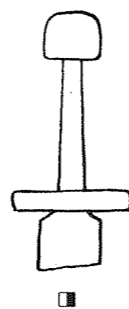
rovos (Mühlen B., 1975, p. 35, 143, lent. 22; Кулаков В. И., 1990, p. 29, 63, pav. 15:26) pastebėta įrašo liekanų, o kalavijo iš Kaup (Wiskiauten) pilkapiro Nr. 151 geležtė su įrašu ULFBERHT (Mühlen B., 1975, p. 133, lent. 43:15). Dar vienas ULFBERHT įrašas buvo ant kalavijo geležtės iš Zohpen, Kr. Wehlau (dab. Suvorovo, Gvardeisko raj.), kapinyno degintinio kapo Nr. 393. Jis datuojamas X a. antrąja puse (Mühlen B., 1975, p. 35, 142, lent. 11:4; Кулаков В. И., 1990, p. 70, pav. 15:24, lent. XIX: 9). Daug X tipo

kalavijų aptikta kapų kompleksuose su gerai datuotomis įkapėmis, todėl jų datavimas pakankamai aiškus.

Atskirai reikia paminėti atsitiktinai rastą kalaviją iš Viešvilės (79 pav.). R.

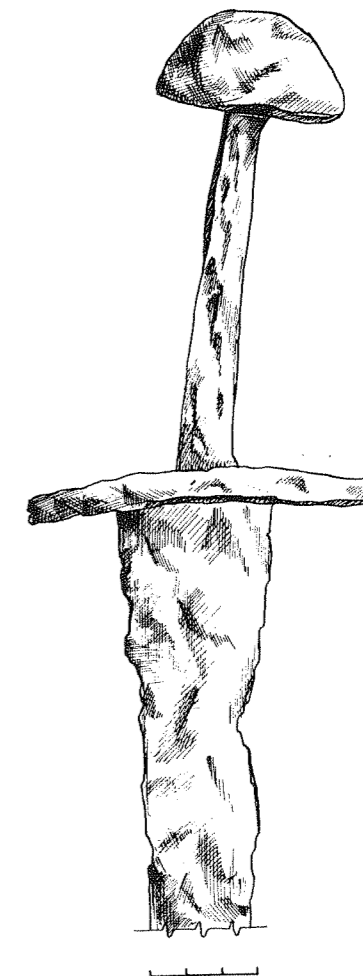
baiga (Volkaitė-Kulikauskienė R., 1964, p. 214).

X tipo kalavijų pas baltų kaimynus nėra gausu, tačiau tai viena iš labiausiai paplitusių formų Europoje (Ruttikay A., 1976, p. 250). Antai Vengrijoje (Panonijoje) iš 36 kalavijų 21 yra X tipo (Bakkay K., 1967, p. 164, 168; Arbman H., Nilsson N.-O., 1969, p. 201). Negausioje kalavijų buv. Jugosla-

78 pav. Kalavijas iš Dombrovos, Olštino pavietas (pagal L. Okulič-Kozariną, 1983).

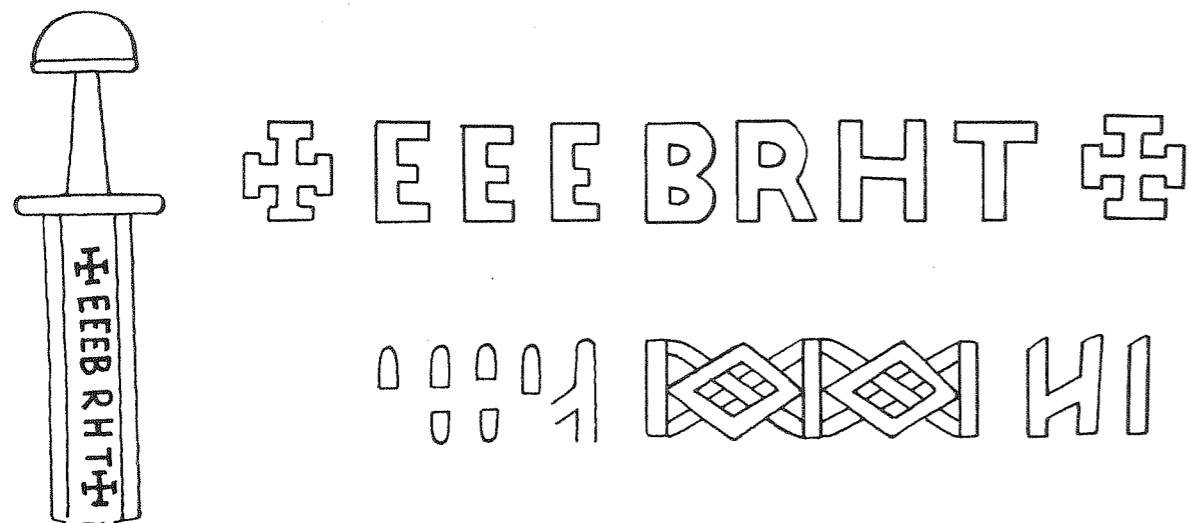
Volkaitė-Kulikauskienė skiria jį U ypatingajam tipui ir nurodo, kad rankenos viršutinis skersinis nukritęs (Volkaitė-Kulikauskienė R., 1964, p. 214). Tačiau, mano nuomone, Viešvilės kalaviją reikia skirti X tipui. Kalavijas susuktas ritualiniais tikslais, 86,7 cm ilgio, 4,7 cm pločio geležtė. Buoželė pusapvalė, 5,3 x 2,9 cm dydžio. Rankenos skersinis laivelio pavidalo, 9,8 cm ilgio. Datuojamas X a. pa-

79 pav. Viešvilės, Jurbarko raj., kalavijas.

vijoje iš 12 vikingų laikotarpio kalavijų keturi yra X tipo (Vinski Z., 1983, lent. I, II:2, 3, III:1, 2). Suomijoje Ela Kivikoski suregistravo 26 X tipo kalavijus (Kivikoski E., 1973, lent. 95:837) ir, remdamasi J. Petersenu, datavo juos X a. pradžia – vikingų laikotarpio

pabaiga, o pavienius — dar ir XII a. (Kivikoski E., 1973, p. 113). Suomų archeologės Pirkko Lysos Lehtosalo-Hilander paskutiniaus duomenimis, Suomijoje šių kalavijų skaičius

80 pav. Aizkrauklės, Stučkos raj., kalavijo geležtės įrašas EEEBRHT (pagal A. Anteina, 1964).

artėja prie 50 (Lehtosalo-Hilander P.-L., 1982, p. 13). Ugrofinų žemėse Estijoje aptikti du ir skiriami X a. antrajai pusei—XI a. pradžiai (Mandel M., 1991, p. 119). Švedijoje šių kalavijų rasta Birkos kapuose Nr. 377, 524, 823, 834 (Arbman H., 1940, lent. 4:2, 3; Thålin-Bergman L., 1986, lent. 2:1). Norvegijoje, 1919 m. duomenimis, jų žinota 49 (Petersen J., 1919, p. 162). Iš jų 10 su įrašais ULFBERHT (Solberg B., 1991, pav. 2). 13 X tipo kalavijų iš Prancūzijos mini M. Miuleris-Vilė (Müller-Wille M., 1978, p. 78—79). Olandijoje jie aptikti bent 7 (Ypey J., 1984, p. 217—222, pav. 2:3, 4:1, 2, 7:g; Braat W. C., 1960, p. 55, lent. 13:8). Vokietijoje, Šlėzvingo-Holšteino žemėje, pasitaikė 9 šio tipo kalavijai (Müller-Wille M., 1977, p. 43). Rytų slavų žemėse X tipo kalavijai nebuvo populiarūs. A. Kirpičnikovo duomenimis, senosios Rusijos teritorijoje žinomi 5 ir datuojami X a. antrąja puse—XI a. (Кирпичников А. Н., 1961, p. 188). Jis taip pat skiria IV kalavijų tipą, kuris artimas

J. Peterseno X tipui ir skiriasi tik chronologija. Pagal Vakarų Europos analogijas jie datuojami XII—XIII a. (Oakeshott E., 1960, p. 224). Tačiau Rusijoje tėra 2 šie kalavijai

(Кирпичников А. Н., 1966, p. 54). Vakarų slavų žemėse, Lenkijoje ir Slovakijoje, X tipo kalavijų rasta gana daug. Antai Lenkijoje A. Nadolskis mini 16 tokių ginklų (Nadolski A., 1954, p. 35). Slovakijoje tai gausiausia kalavijų grupė (Ruttkay K., 1976, p. 250).

Kaip matyti, X tipo kalavijai buvo plačiai paplitę, jų randama visoje Europoje (Jakobsson M., 1992, žem. p. 228). Juos ir gamino įvairiose šalyse.

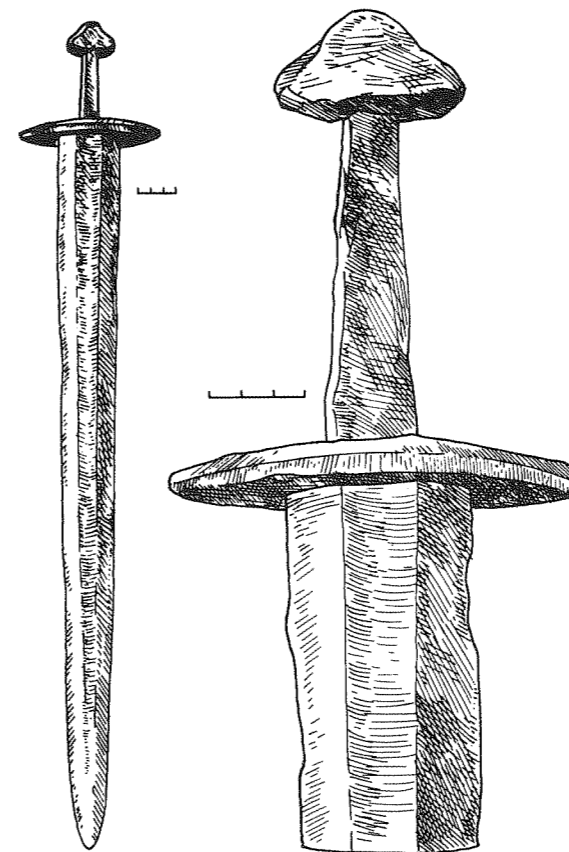
Remiantis baltų kapinynų medžiaga, galima neabejojant teigti, kad X tipo kalavijus baltų žemėse vartojo X a.—XII a. pradžioje ir kalė juos vietos ginklakaliai.

Y TIPAS

Kalavijų rankenos su balno pavidalo buoželėmis ir tiesiais ar kiek žemyn lenktais skersiniais (Petersen J., 1919, p. 167—

173, pav. 130—132). Visi šio tipo kalavijai dviašmeniai, nuo 75 iki 90 cm ilgio ir nuo 4,5 iki 6 cm pločio geležtėmis (81 pav.).

Baltų žemėse rasta 16 Y tipo kalavijų: 10 žinoma iš buv. Rytų Prūsijos teritorijos, 4 — iš Latvijos, po vieną iš Lenkijos ir Lietuvos (82 pav.). Daugiausia šių kalavijų bu-

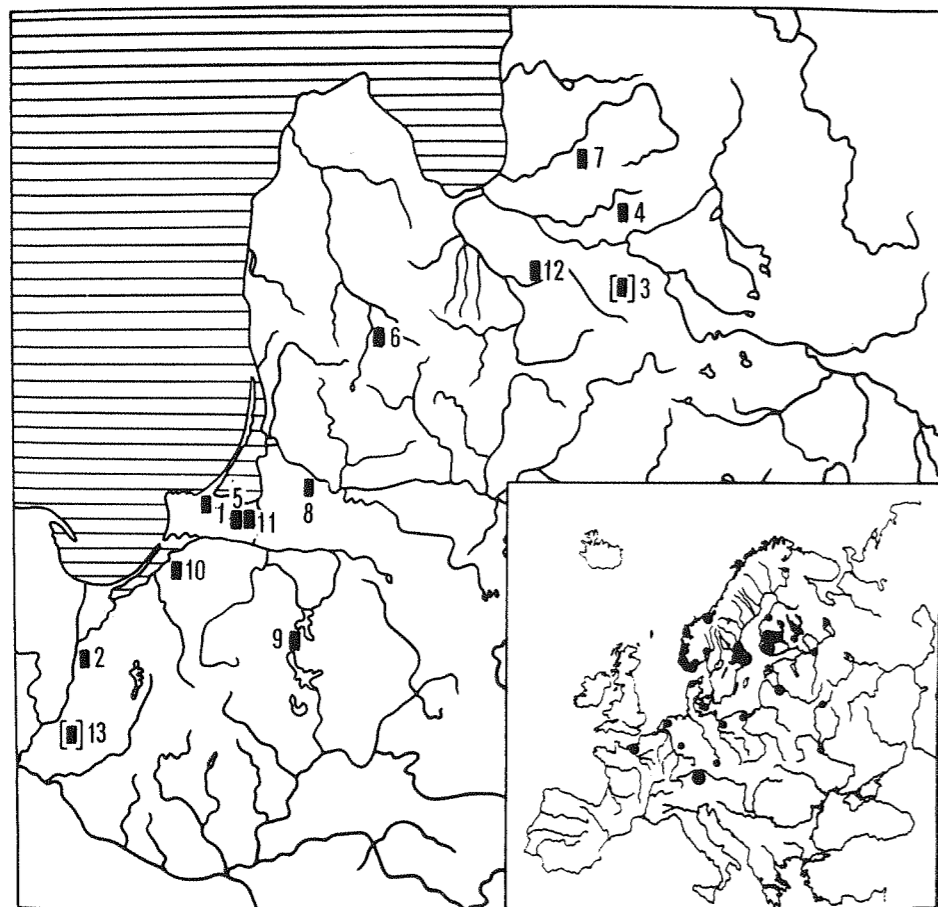
81 pav. Y tipo kalavijas iš Pavirvytės-Gudų, Akmenės raj., kapas Nr. 111.

vo skalvių teritorijoje Linkuhnen (Rževskojė) kapinyne. Čia rasti 4 kalavijai: kapuose Nr. 8, 21, 71, 123 (Engel C., 1931, p. 319, pav. 3:d; Mühlen B., 1975, p. 32, lent. 54). Deja, šie kalavijai neišliko, žinomi tik iš literatūros, neaiškios jų radimo aplinkybės, kitas kapų inventorių. Datuoti juos galima pagal analogijas iš kitur.

Klasikinis Y tipo kalavijas rastas Priekulių Giugerių kapinyno griautiniame ka-

pe Nr. 135. Kalavijas buvo padėtas mirusiojo dešinėje su makštėmis ir makštų galo apkaustu, vaizduojančiu paukštuką išskleistais sparnais. Kalavijas 90 cm ilgio, 6 cm pločio dviašmene geležte. Įkapių komplektą sudarė kovos peilis, vėlyvosios formos siauraašmenis pentinis kirvis, žalvarinė pasaginė segė keturkampėmis buoželėmis, vytinė apyrankė, padaryta iš antkaklės, juostinės apyrankės, 8 žiedai, diržas. Kapas datuojamas X a. antrąja puse (Apara Z., 1992, p. 8—15) (83 pav.).

Dar vienas šio tipo kalavijas aptiktas Latvijoje žiemgalių Vecsaulės Čapanų, Bauskės raj., kapinyne. Jis gulėjo kape, kurį 1886 m. ištyrė Karlas Bojus (Carl Boy) ir Th. Keiserlingas (Th. Keyserling). Kalavijas 84 cm ilgio, geležtė 5 cm pločio. Geležtė viename šone su įrašu ULFBERHT, kitame — su geometriniais ženklais (Anteins A., 1964, pav. 2:7; Антейн А. К., 1973, p. 45, 61, pav. 49:b (v); Anteins A., 1976, pav. 61:7). Kitas kalavijas pasitaikė atsitiktinai. Tiksliai radimo vieta nežinoma (LVM RLB, 1211). Jis 75 cm ilgio, geležtė 4,5 cm pločio. Rankenos skersinis inkrustuotas geltonu metalu, o ant geležtės A. Anteinas pastebėjo ženklą (Anteins A., 1964, pav. 2:8; 1976, pav. 61:8; Антейн А. К., 1973, pav. 75). Artimiausia analogija latviškiems yra kalavijas iš lyvių Salaspilio Laukskuolos kapinyno kapo Nr. 473. Jis rastas su žalvariniu makštų galo apkaustu. Lietuvoje Y tipo kalavijas aptiktas Pavirvytės-Gudų kapinyno degintiniame kape Nr. 111 (84 pav.). Jis 93 cm ilgio, 6 cm pločio dviašmene geležte, buvo drauge su 7 pasaginėmis segėmis cilindriniais, daugiakampiais, zomorfiniiais, storėjančiais galais, 2 plokštūnėmis segelėmis, 2 smeigtukais, žiedeliu platesne vidurine įvija, grandinėlių fragmentais su klevo sėklos pavidalo kabučiu ir kitu zoomorfiniu kabučiu, 2 peiliukais, yla (?) ir ietigaliu. Kapas datuotinas X a. pabaiga.

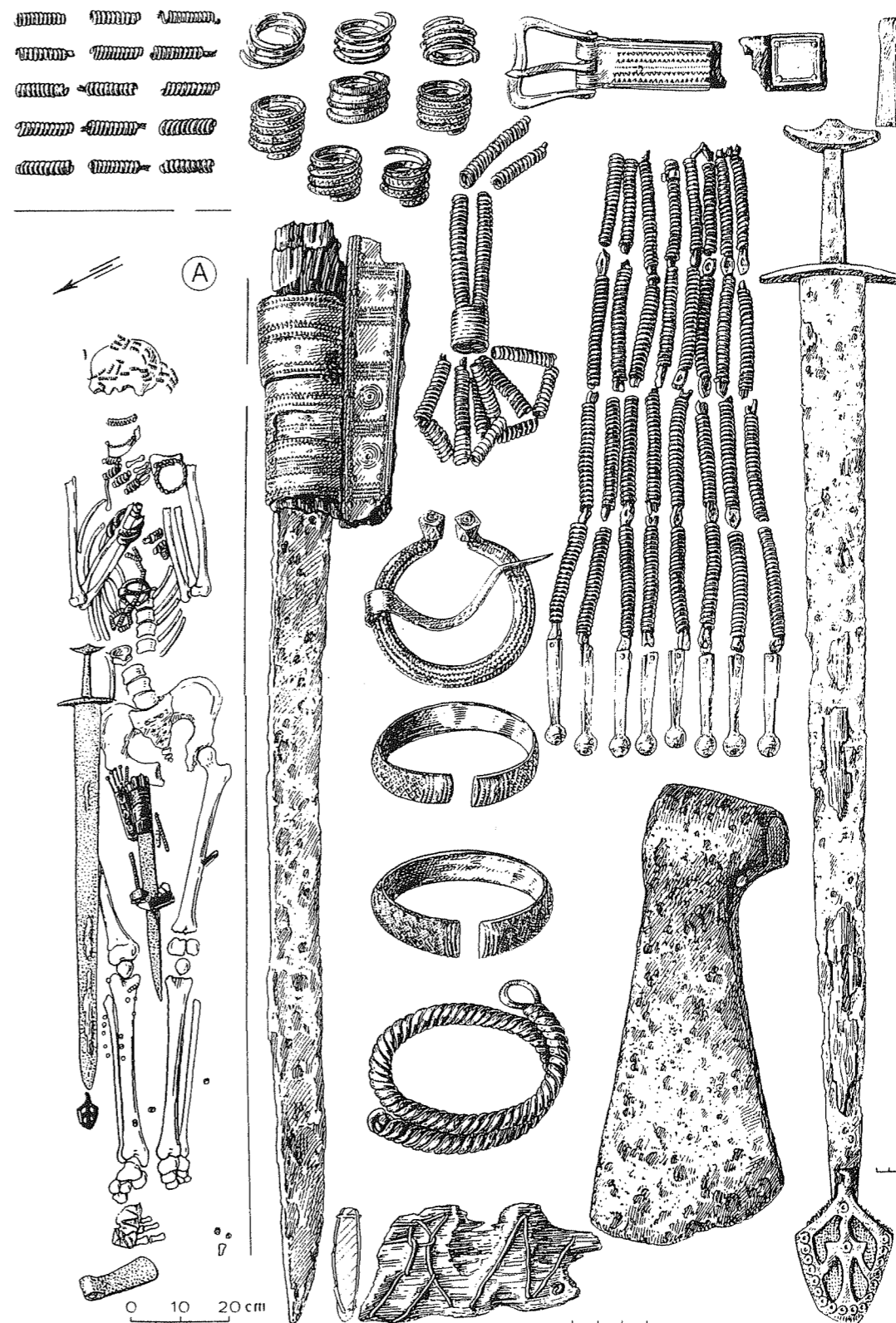
82 pav. Y tipo kalavijų radimo vietos:

1) Kaup (Wiskiauten, Kr. Fischhausen), Zelenogradsko raj., 2) Kvidzinas (Marienverderis), Elbliongo pavietas, 3) Latvija, tiksliai radimo vieta nežinoma, 4) Liezerės Salnaskruogas, Maduonos raj., 5) Löbertshof (Kr. Labiau), Polesko raj., 6) Pavirvytė-Gudai, Akmenės raj., 7) Priekulių Giugeriai, Cėsių raj., 8) Rževskojė (Linkuhnen, Kr. Niederung), Sovetsko raj., 9) Sondkovas (Sankau, Kr. Braunsberg), Branevo pavietas, 10) Stutehnen (Kr. Pr. Holland), Mamonovo raj., 11) Tiuleninas (Viehof, Kr. Labiau), Polesko raj., 12) Vecsauslės Čapanai, Bauskės raj., 13) Radimo vieta nežinoma.

B. fon Miūlenas, paskelbęs po Antrojo pasaulinio karo išlikusią Rytų Prūsijos medžiagą, Y tipo kalavijus skiria į 2 pogrupius, kalba ir apie baltišką variantą, kuris atsirado X a. antrojoje pusėje. Mini kalavijus iš Linkuhnen, Kr. Niederung (dab. Rževskojė), kapų Nr. 21, 71, 123, Stutehnen, Kr. Heiligenbeil (dab. Bagrationovsko raj.), Löbertshof, Kr. Labiau (dab. Polesko raj.), ir Viehof, Kr. Labiau (dab. Tiulenino, Polesko raj.), tačiau nepaaiškina, kuo jie skiriasi nuo Vakarų Europos Y tipo

kalavijų (Mühlen B., 1975, p. 32, lent. 12:2–3). Jis pažymi, kad baltiško varianto Y tipo kalavijų randama Latvijoje ir Estijoje. Dar vieną tokį kalaviją iš Sondkovo, Branevo pavieto Lenkijos Respublikoje, mini ir V. Sarnovska. Datuoja X a. – XI a. pradžią (Sarnowska W., 1955, p. 307, 308).

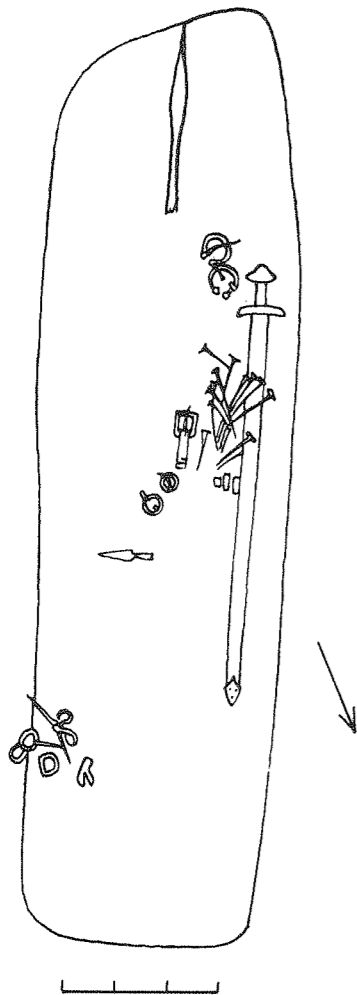
Klasikinės formos Y tipo kalavijas iš Kaup (Wiskiauten) pilkapio Nr. 143 buvo su žalvariniu makštų galo apkaustu, kuriame pavaiduotas paukščiukas išskleistas sparnais (Mühlen B., 1975, p. 32). Tokius kalavijų

83 pav. Priekulių Giugerių, Cėsių raj., kapo Nr. 135 planas ir inventorių (pagal Z. Apalą, 1992).

makštų galų apkaustus gamino X amžiuje. Tuo metu jie ir paplinta baltų žemėse (Kazakevičius V., 1992a, p. 93–94). Taigi Y tipo kalavijus baltų teritorijoje vartojo X–XI amžiuje.

Y tipo kalavijų Europoje randama nedaug. J. Peterseno duomenimis, jų ap-

84 pav. Pavirvytės-Gudu, Akmenės raj., kapo Nr. 111 planas.

tinkama Šiaurės ir Vakarų Europoje: Norvegijoje rasta 19 šių kalavijų ir datuojami vikingų laikotarpio pradžia (Petersen J., 1919, p. 169, 172). Suomijoje buvo 10 šio tipo kalavijų, skiriamų nuo X a. iki vikingų laikotarpio pabaigos (Kivikoski E., 1973, p. 113, lent. 95:838). Paskutiniaisiais metais Luis-

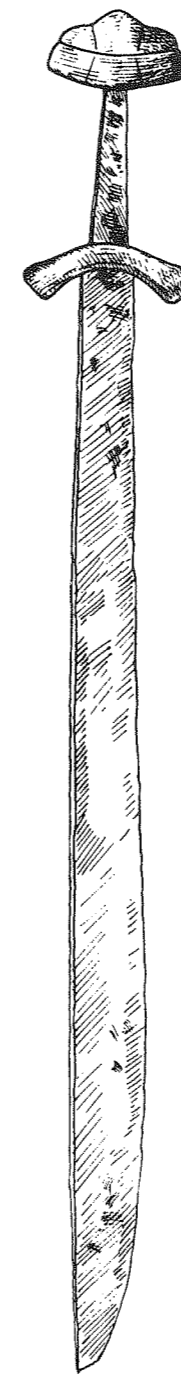
tario kapinyno kapuose Nr. 15 ir 90 aptikti dar du Y tipo kalavijai (Lehtosalo-Hilander P.-L., 1982, p. 14–15). Estijoje pasitaikė vienas į Y tipą panašus kalavijas, datuojamas X a. ar XI a. pradžia (Mandel M., 1991, p. 119). Švedijoje, Birkos nekropolyje, Y tipo kalavijų buvo kapuose Nr. 520, 735, 752b, 832 (Arbman H., 1940, lent. 3:1–3; Thålin-Bergman L., 1986, lent. 2:1). Iš viso šioje šalyje jų rasta 12 (Petersen J., 1919, p. 172; Jakobsson M., 1992, p. 214), Prancūzijoje 2 — vienas saugomas Ruano muziejuje iš nežinomos radimo vietos ir, kaip rašo H. Arbmanas ir N. O. Nilsonas, greičiausiai yra iš Senos upės (Arbman H., Nilsson N.-O., 1969, p. 165, pav. 1:c, 2:a), antrasis iš Seine-Maritime regiono (Shetelig H., 1940, p. 125). Vokietijoje aptikta 10 tokio tipo kalavijų. A. Geibigo tyrinėjimų duomenimis, tai 13 tipo pirmas variantas (Geibig A., 1991, p. 60–63). Vengrijoje žinomi 3 tokie kalavijai (Bakay K., 1967, p. 164). Senojoje Rusijoje aptikti taip pat 3 ir datuojami X a. antrąja puse (Кирпичников А. Н., 1966, p. 34, lent. 2). Vakarų slavų žemėse Y tipo kalavijų žinoma iš Lenkijos — 4 (Sarnowska W., 1955, p. 307) ir Slovakijos — 2, tačiau, kaip rašo A. Rutkajus, jie yra iš senovės vengrų paminklų (Ruttkey A., 1976, p. 251). Jų chronologija nelabai nutolusi nuo Šiaurės Europos kalavijų chronologijos ir datuojami X a. — XI a. pradžia (Sarnowska W., 1955, p. 308; Ruttkey A., 1976, p. 251).

Tyrinėtojai Y tipo kalavijus kildina iš Vakarų Europos, iš kur, kaip manoma, jie paplito visame žemyne (Jakobsson M., 1992, žem. p. 229; Кирпичников А. Н., 1966, p. 34), taigi ir baltų žemėse.

Z TIPAS

Šiems kalavijams būdingi į viršų lenkti viršutiniai ir į apačią — apatiniai skersiniai. Buoželės trijų dalių (Petersen J., 1919, p. 175–177, pav. 136, 137) (85 pav.). Z tipo

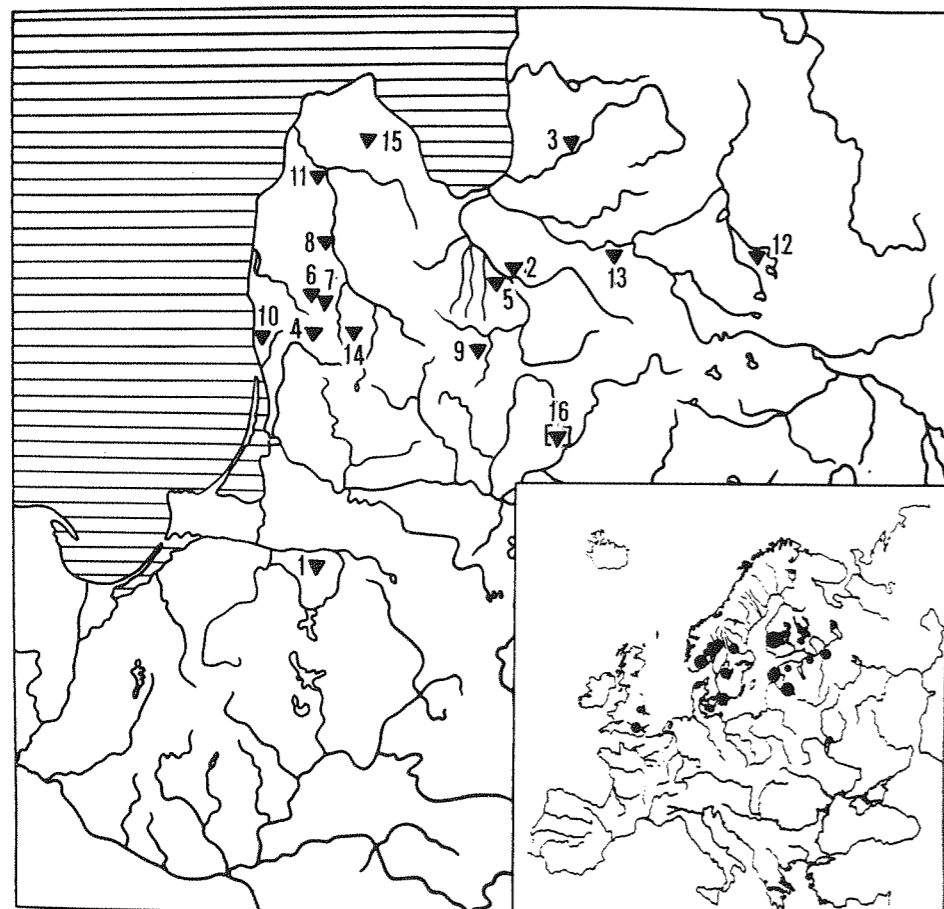
kalavijų geležtės yra vienašmenės ir dviašmenės, nuo 77,6 iki 95 cm ilgio ir 2,8–5,5 cm pločio bei iki 0,8 cm storio nugarėlėmis. Tai viena iš plačiau lietuvių ir latvių genčių

85 pav. Z tipo kalavijas, rastas kapo komplekte 1936 m. Čunkanų-Drengerių, Bauskės kapinyne.

teritorijoje paplitusių kalavijų formų. Prūsų gyventame areale rastas vienas Z tipo kalavijas. Jis aptiktas 1895 m. Schloßberg Nor-kitten (dab. Bočiagu, Černiachovsko raj.) piliakalnyje ir žinomas tik iš menko paminėjimo literatūroje (Grunert W., 1937, pav. 90b). Dabar turime duomenų apie 17 kalavijų: 9 iš Latvijos, 7 iš Lietuvos ir 1 iš Kaliningrado srities (86 pav.). Dabartinės Latvijos Respublikos teritorijoje Z tipo kalavijų gausiai aptikta lyvių kapinyuose Baltijos jūros pakrantėje. Pavyzdžiui, Dauguvos ir Gaujos žemupyje jų rasta šiuose kapinyuose: Krimuldos Talenio, Duolės Vampeniešių I, Salaspilio Laukskuolos, Salaspilio Jaunžemės (visi Rygos raj.) ir Aizkrauklės Lejasžagarų, Stučkos raj. Jais remsiuosi kaip palyginamąja medžiaga.

Gerai išlikęs vienašmenis kalavijas rastas Čunkanų-Drengerių, Bauskės raj., kapinyno vyro kape, aptiktame 1936 metais. Jis 77,6 cm ilgio, 2,8–4,4 cm pločio geležte, kuri smaigalio link laipsniškai plėtėja. Nugarėlė tiesi, 0,4–0,7 cm storio. Kapo inventorių sudarė: M tipo ietigalis ir žalvarinė pasaginė segė aguoninėmis galvutėmis, diržas, apkaustytas žalvariniais stačiakampiais apkaustukais, bei vedega (LKS, 1937, lent. XLIV:1, 3, 11; LA, 1974, lent. 55:26). J. Peterseno nuomone, šių ietigalių dažniausiai aptinkama drauge su Z, U ir AE tipų kalavijais ir datuojami nuo vikingų laikotarpio pradžios iki XI a. (Petersen J., 1919, p. 35). Čunkanų-Drengerių kalavijas buvo kape, kurio chronologija didelių neaiškumų nekelia. Jis datuotinas 1000 metais. Vienašmenis kalavijas rastas ir Gintališkės kapinyno kape Nr.10, tyrinėtame 1940 metais. Jis 83 cm ilgio, 4,2 cm pločio geležte, žinomas iš šio kapinyno publikacijos (Vaitkunskienė L., 1979, p. 56). Z tipo kalavijų geležčių dalių su gerai išlikusiomis ranke-
nomis turime iš Klaišių ir Kulų, Skuodo raj. (Volkaitė-Kulikauskienė R., 1964, pav. 13), ir Liesų, Pakruojo raj. Visi jie rasti atsitikti-

86 pav. Z tipo kalavijų paplitimas:

1) Bočiagai (Norkitten Schloßberg, Kr. Insterburg), Černiachovsko raj., 2) Čunkanai-Drengeriai, Bauskė, 3) Drabešų Liepinis, Cėsių raj., 4) Gintališkė, Plungės raj., 5) Islycės Viesturiai (Zieduonskuola), Bauskės raj., 6) Klaišiai, Skuodo raj., 7) Kulai, Skuodo raj., 8) Kuldygos „Vulkanas“, Kuldygos raj., 9) Liesai, Pakruojo raj., 10) Palanga, 11) Piltenės Pasilciemis, Ventspilio raj., 12) Rėzeknė, 13) Sėlpilio Lejasduopelės, Stučkos raj., 14) Staurylai, Telšių raj., 15) Talsų Vilkumuižos, Talsų raj., 16) Ukmergės apylinkės.

nai. Toks pat atsitiktinis vienašmenio kalavijo fragmentas yra iš Islycės Viesturių (Zieduonskuolos) kapinyno, saugomas Bauskės kraštotyros muziejuje.

Dviašmenių kalavijų aptikta latgaliams skiriamame Drabešų Liepinių, Cėsių raj., kapinyne, datuojamame XI a. Vienas toks kalavijas rastas degintiniame kape Nr. 95 (87 pav.) drauge su kalavijo makštų galo žalvariniu apkaustu, M tipo ietigaliu, 2 plačiaašmeniais kirviais, iš kurių vienas yra kovos, „kario“ apyranke ir antkaklės fragmentais bei vytinės apyrankės dalimis (Apals J., Apala

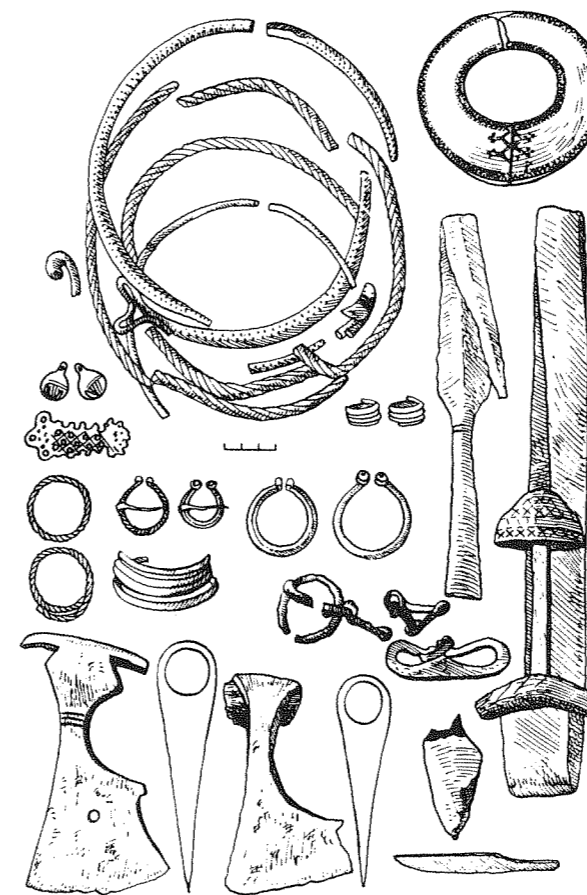
Z., 1973, p. 8, pav. 1; Daiga J., 1974, p. 189). Z tipui reikia skirti ir sėlių pilkapyne Lejasduopelėje, Stučkos raj., 5 pilkapiu kape Nr. 2 rastą kalaviją. Įkapių komplektui priklausė plačiaašmenis kirvis, M tipo ietigalis, kovos peilis ir svarstyklės su svoreliais (LA, 1974, lent. 64:17). Kapas datuojamas XI a. (Šnore E., 1962, p. 3). Chronologiškai vėlyvesnis kalavijas aptiktas kuršių kapinyne Kuldygoje, Kuldygos raj. Jis 94,5 cm ilgio, siaura, 4,1 cm pločio geležte. Trijų dalių buoželė nukalta iš vieno gabalo. Geležte su įrašu, kurį iššifravo paleografas A. Anteinas: vienoje

pusėje — INNOMINEDOMINI, kitoje — GICELNI ME FECIT (Anteins A., 1964, p. 70). To paties kalavijo įrašą D. Drboglavas iššifravo taip: vienoje pusėje — INNOMINE-

1975, p. 183–185). Kadangi įrašas ne visas, A. Lisanka iššifruoti jo nesiryžo. 2 vėlyvi kalavijai su geležčių įrašais rasti Piltenės Pasilciemio kapinyne ir datuojami XII–XIII amžiumi. Z tipo kalavijo požymių pastebima ir Talsų Vilkumuižos ežere rasto ginklo rankenoje.

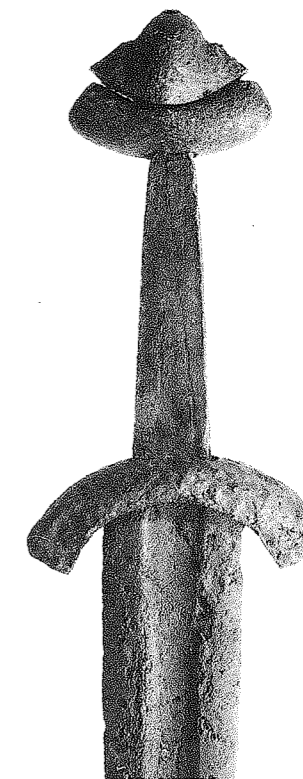
Taigi baltų žemėse Z tipo kalavijai datotini X a. antrąja puse – 1200 metais. Tikslių duomenų apie platesnį šio tipo kalavijų vartojimą baltų ginkluotėje XIII a. neturime.

Z tipo kalavijų randama visoje Europoje, tačiau ne itin gausiai, kiek daugiau Šiaurės Europos šalyse (Jakobsson M., 1992, žem. p. 229). Norvegijoje aptikta 10 šių kalavijų (Petersen J., 1919, p. 214–221; Ja-

87 pav. Drabešų Liepinių, Cėsių raj., kapinyno kape Nr. 95 įkapės (pagal J. ir Z. Apalus, 1973).

DOMINI, kitoje — ETCELIN ME FECIT (Дрбоглав А. А., 1978, p. 224). Pagal kitus to paties kape ginklus kalaviją galima datuoti 1200 metais. Dar vieno kalavijo su įrašu fragmentas žinomas iš Ukmergės apylinkių (88 pav.). Išliko 36 cm ilgio ir 5 cm pločio geležtės dalis. Buoželė ir rankenos skersiniai buvo sidabruoti. Tai rodo sidabravimo pėdsakais. Abiejose geležtės pusėse taip pat sidabru buvo išgraviruotos raidės N R C O ir augalinio ornamentu motyvas (Lisanka A.,

88 pav. Z tipo kalavijas iš Ukmergės apylinkių.

Jakobsson M., 1992, p. 214), Švedijoje — 8 (Jakobsson M., 1992, p. 214). Suomijoje žinoma 16 dviašmenių ir vienašmenis šio tipo kalavijas (Leppäaho J., 1964, lent. 9:2, 37:a;

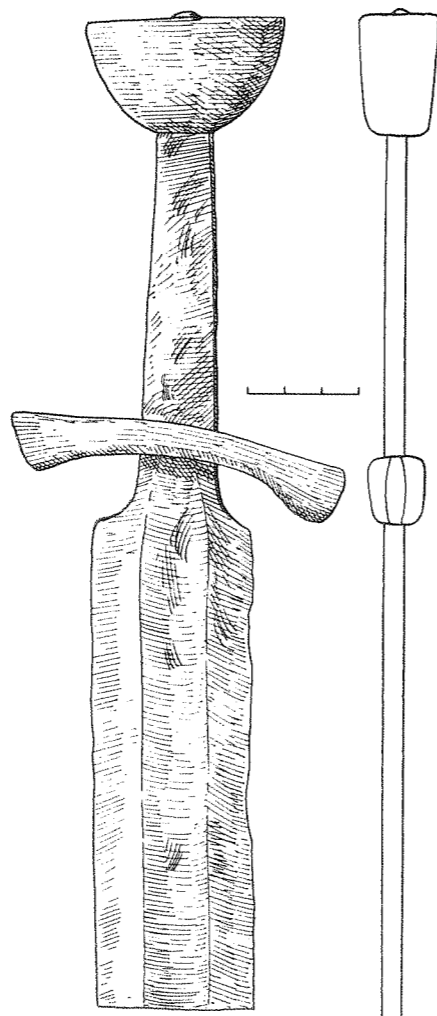
Kivikoski E., 1973, p. 113, lent. 96:839, 840). Estijoje, naujausių tyrinėjimų duomenimis, rasti 6 tokie ir mišrios formos kalavijas. Datuojami X a. – XI a. pirmąja puse (Mandel M., 1991, p. 119–120). 5 tokie ginklai pasitaikė ir Anglijoje (Wheeler R. E. M., 1927, p. 33). Lenkijoje irgi aptikti 5 Z tipo kalavijai, datuojami XI a. (Zak J., 1960, p. 336–339). Tokių kalavijų nepasitaikė Vengrijoje, nežinoma Čekijoje ir Slovakijoje, Vokietijoje, Austrijoje ir Rumunijoje. Vienintelis Pietryčių Europoje šio tipo kalavijas rastas buv. Jugoslavijos teritorijoje — Kovino, Banato, Voivodinos vietovėje, greičiausiai kape. Jis datuojamas XI a. (Vinski Z., 1983, p. 27, lent. III:3). J. Petersenas Z tipo kalavijus skiria vėlyvajam vikingų laikotarpiui (Petersen J., 1919, p. 176–177, pav. 136–137).

Kaip matyti, dažniausiai Z tipo kalavijų aptinkama Baltijos jūros regiono šalyse. Galbūt juos čia ir gamino.

KALAVIJAI BALNO PAVIDALO BUOŽELĖMIS

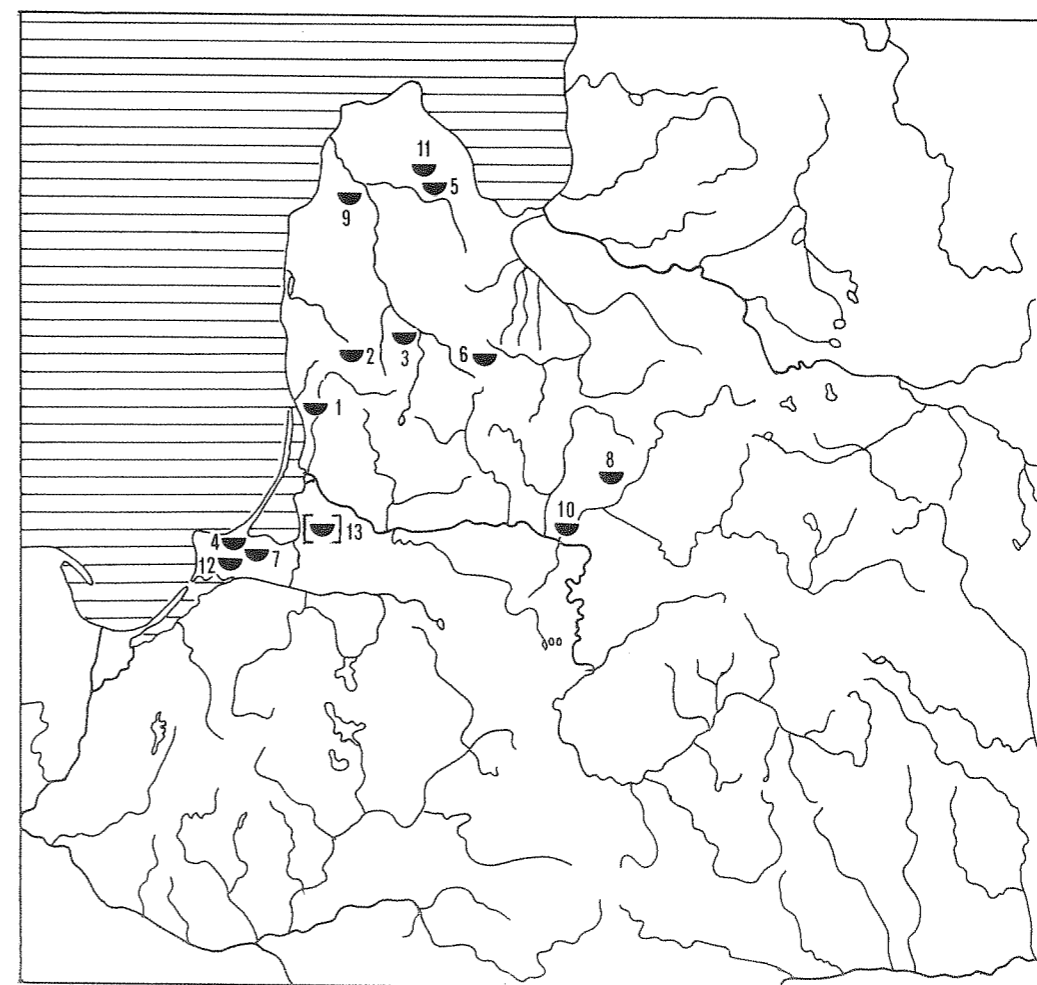
Būdingi šio tipo kalavijų rankenų požymiai yra geležinė balno pavidalo buoželė ir tiesus ar žemyn šiek tiek lenktas taip pat geležinis skersinis (89 pav.). Kartais apatinė buoželės dalis būna padaryta iš žalvarinės plokštelės (Piltinės Pasilciemis, VE, 890/1067). Tai J. Peterseno Y tipo kalavijų tolesnė raida. Vakarų Europoje jie skiriami II grupei ir datuojami 1175–1250 m. (Bruhn-Hoffmeyer A., 1954, p. 36–43). A. Rutkajus Vidurio Europos tokius kalavijus su labai ilgais skersiniais datuoja XII a. antrąja puse – XIV a. ir skiria XV tipui (Ruttkay A., 1976, p. 258–259, pav. 1). A. Kirpičnikovas Rytų Europoje juos datuoja XII a. – XIII a. pirmąja puse, be to, skiria atskirą III kalavijų tipą (Кирпичников А. Н., 1966, p. 54).

Baltų teritorijoje aptikti 24 tokie kalavijai ir jų dalių (90 pav.). 11 žinoma Latvijoje, 6 aptikti Lietuvoje ir 7 — Kaliningrado srityje (Кулаков В. И., 1990, p. 29). Po keturis

89 pav. Kalavijas balno pavidalo buoželė iš Talsų Vilkumuižos, Talsų raj., ežero.

tokius kalavijus ištraukta iš Vilkumuižos ežero ir buvo rasta Piltinės Pasilciemio bei Irzekapinio-Klincovkos kapinyuose. Dar 2 sveiki kalavijai ir rankenos buoželė aptikti pastaraisiais metais tiriamame Lybagų Sarajų kapinyne. Lietuvoje rasti 4 sveiki kalavijai ir rankenos buoželė. Vienas išlikęs iš buv. „Prussia“ muziejaus rinkinių. Jo radimo vieta dabar neaiški.

90 pav. Kalavijų balno pavidalo buoželėmis radimo vietos:

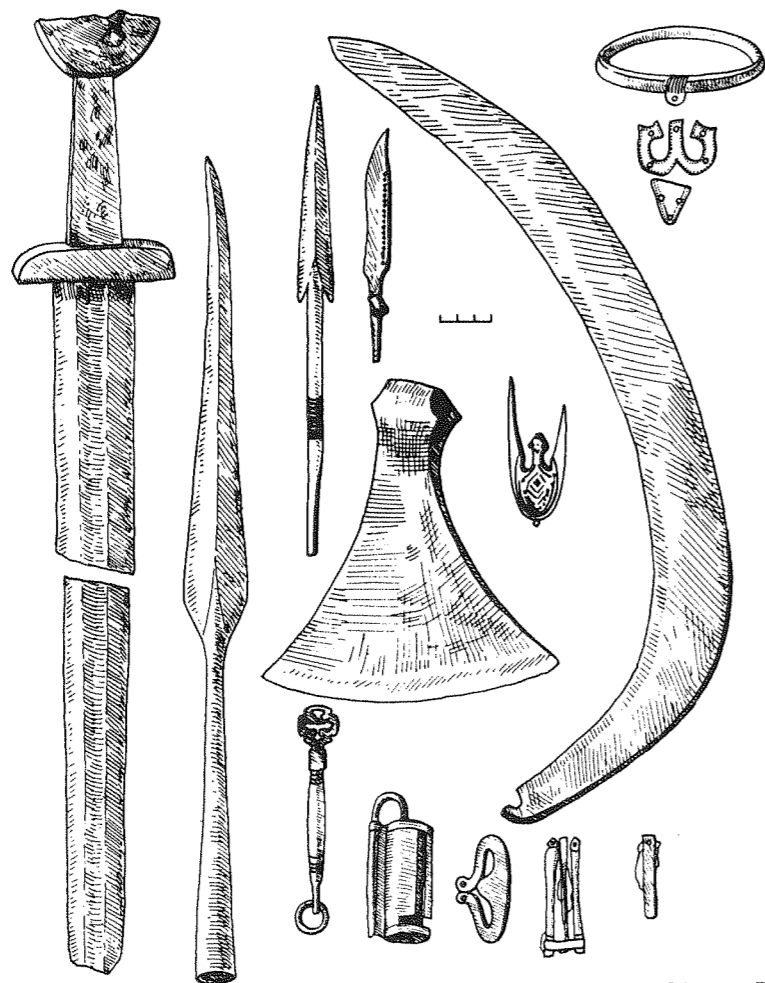
- 1) Bandužiai, Klaipėda, 2) Gintališkė, Plungės raj., 3) Griežė, Mažeikių raj., 4) Irzekapinis-Klincovka, Zelenogradsko raj., 5) Lybagų Sarajai, Talsų raj., 6) Martyniškiiai, Joniškio raj., 7) Muromskojė (Laptau, Kr. Fischhausen), Zelenogradsko raj., 8) Obeliai, Ukmergės raj., 9) Piltinės Pasilciemis, Ventspilio raj., 10) Šilainiai, Kaunas, 11) Talsų Vilkumuižos, Talsų raj., 12) Volnojė (Schulstein, Kr. Fischhausen), Zelenogradsko raj., 13) Radimo vieta nežinoma (buv. Rytų Prūsija arba Klaipėdos apylinkės).

Sveiki kalavijai nuo 94 iki 99 cm ilgio, geležtės dviašmenės, 4,0–5,3 cm pločio. Skersiniai 9–10,3 cm ilgio.

Daugiausia tokių kalavijų rasta tame pačiame Piltinės Pasilciemio kapinyne, kurį 1895 ir 1897 m. kasinėjo Vladimiras Sizovas (Сизов В.И., 1896) ir Nikolajaus Brandenburgas, bei atsitiktinai. Šiame kapinyne aptikti keturi mano aptariami kalavijai, dabar saugomi Valstybiniame istorijos muziejuje Maskvoje ir Valstybiniame ermitaže

Sankt Peterburge bei Jelgavos kraštotyros muziejuje. Prūsų genčių žemėse keturi kalavijai rasti Irzekapinio-Klincovkos, Zelenogradsko raj., vienas Schulstein, Kr. Fischhausen (dab. Volnojė, Zelenogradsko raj.), kapinyuose. Pirmajame iš jų rasta kapuose Nr. 5b, 30, 42 ir 45, antrajame — kape be numerio. V. Kulakovas nurodo ir penktąjį kalaviją iš Irzekapinio-Klincovkos kapinyno kapo Nr. 56, tačiau kapo apraše jis neminimas (Кулаков В. И., 1990, p. 77).

Ant atsitiktinai rasto kalavijo iš Lybagų Sarajų geležtės gerai išliko variu inkrustuotas įrašas INGEERII vienoje pusėje ir HINFIL — kitoje. Tai leidžia šį kalaviją skirti

91 pav. Griežės, Mažeikių raj.

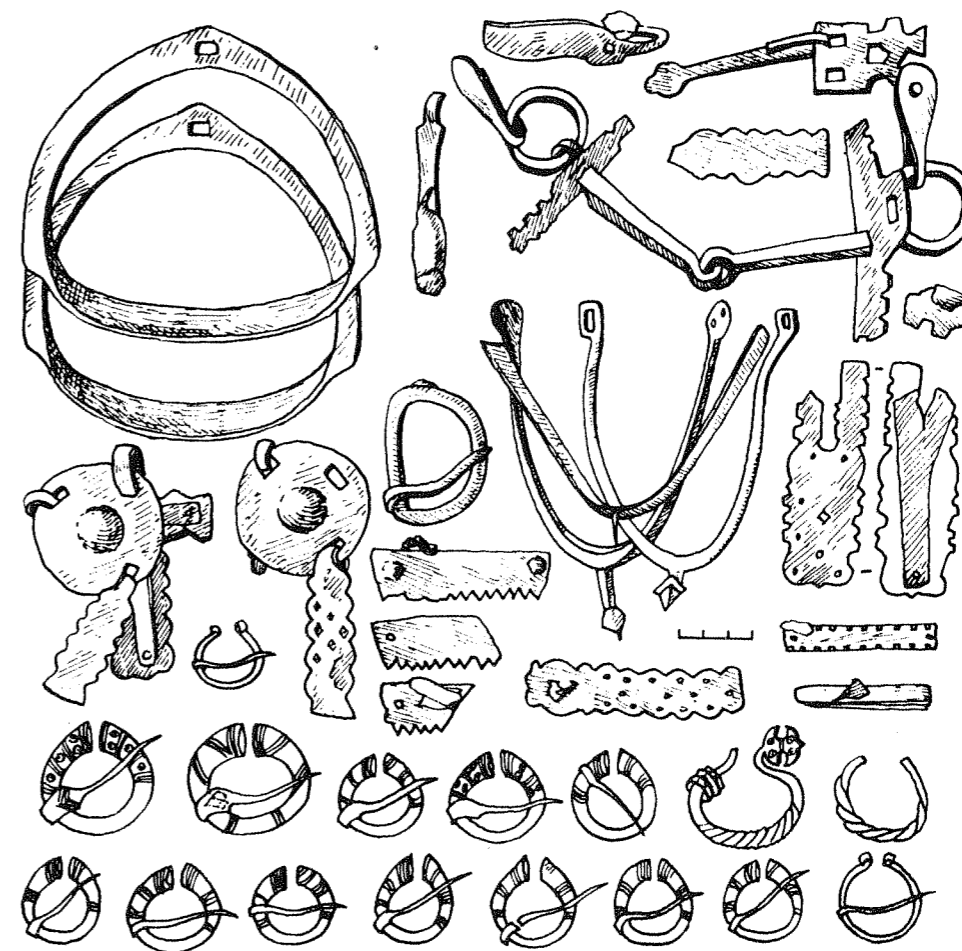
XII amžiui. Buoželė ir skersinis buvo papuošti sidabro inkrustacija. Tai nebūdinga šiems kalavijams. Kalavijas balno pavidalo buožele aptiktas dvigubame vyro ir moters kape Bandužiuose. Degintiniame kape Nr. 43 buvo 2 dirbinių komplektai, priklausę vyrui ir moteriai. Vyro įkapes sudarė: žalvarinė pasaginė segė cilindriniais galais, 2 apyrankės zoomorfiniais galais, įvininis žiedas, 2 įvijos, žalvarinis geriamojo rago apkaustas, peilio fragmentai ir kala-

apgalviu, žalvarinių ir emalio karolių vėrinium, žalvarine pasagine sege daugia-kampėmis buoželėmis, 3 juostinėmis apyrankėmis, žiedu. Į kapą įdėta taip pat adata ir miniatiūriniai audimo įrankiai (Stančius J., 1995, p. 110). Šie radiniai Bandužių kapinyno kapą Nr. 43 leidžia datuoti XI a. pabaiga – XII amžiumi. Kiti šio tipo kalavijai, pavyzdžiui, iš Martyniškių, Joniškių raj. (92 pav.), Šilainių, Kaune, rasti atsitiktinai ir dėl tikslesnio jų datavimo reikia dis-

vijas. Kalavijas 99 cm ilgio, 5,3 cm pločio dviašmene geležte. Skersinis 10,1 cm ilgio, 1,8 cm pločio ir 2,3 cm storio. Buoželė 7,8x3,5 cm dydžio. Moteris buvo papuošta

kutuoti. Įdomios kalavijo iš Obelių, Ukmergės raj., kapinyno radimo aplinkybės. Jis aptiktas XV a. griautinio kabo duobės sampile (Urbanavičius V., Urbanavičienė

viduriu ar pabaiga. Antai degintiniame kape Nr. 30 XV tipo (pagal A. Rutkajų) blogai išlikęs kalavijas rastas drauge su G tipo (pagal J. Peterseną) ietigaliu ir peiliu, 2

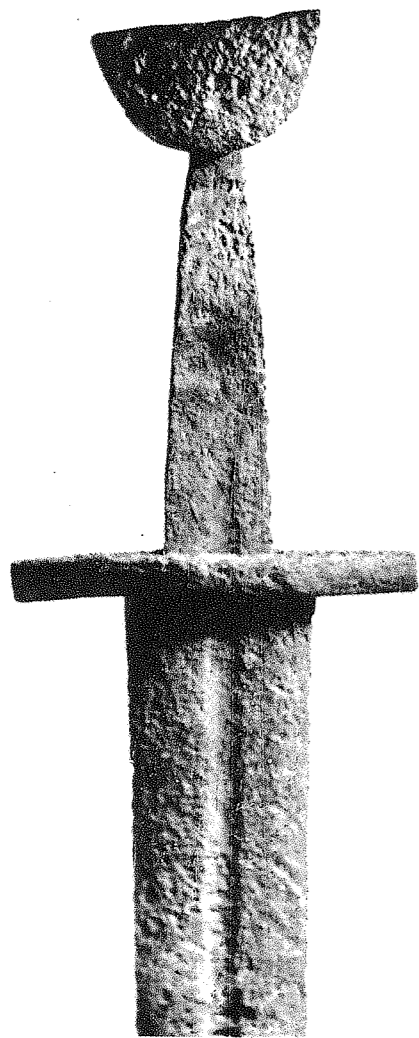
XI ugnievietės kabo Nr. 1 įkapių komplektas.

S., 1988, p. 24, pav. 28:4), tačiau negali būti skiriamas tam laikotarpiui. Į kapą galėjo patekti ir atsitiktinai. Įspūdingas radinių komplektas su šio tipo kalaviju rastas Griežėje, Mažeikių raj., XI ugnievietės kape Nr. 1 (91 pav.). Datuojamas XIII a. (Schätze, 1993, lent. 31).

Šio tipo kalavijus, aptiktus prūsų genčių teritorijoje Sambijos pusiasalyje, Irzėkarpinio-Klincovkos kapinyne, V. Kulakovas, remdamasis kitais radiniais, datuoja XI a.

šiferiniais verpstukais, iš kurių vienas ornamentuotas, kaulinių šukų fragmentu, geležine kilpa, keramika, vinimis. Po šiais dirbiniais buvo žirgo galva, žąslai, 2 balno kilpos, botkotis, 2 geležinės sagtys, pentinas, geležinis žiedas, gintarinis karolis, 3 žalvariniai skambalėliai (Кулаков В. И., 1990, p. 75, lent. XLVIII:2). V. Kulakovo nuomone, kalavijas iš Schulstein (Volnojė) yra XIII a. (Кулаков В. И., 1990, p. 29). Taip datuojamas jis remiasi A. Kirični-

kovo ir A. Rutkajaus pateiktais duomenimis apie tokių kalavijų vartojimą Vidurio ir Rytų Europoje. Baltų žemėse šie kalavijai datuoti XI a. – XIII a. pradžia. Netu-

92 pav. Martyniškių, Joniškio raj., kalavijas.

rima duomenų, kad jie būtų importuoti, gal išskyrus tik kalavijo geležtę iš Lybagų Sarajų kapinyno. Tai vietos ginklakalių nukalti ginklai.

Kalavijų balno pavidalo buoželėmis Rytų Europoje negausu. Antai senojoje Rusijoje aptikti vos trys. Kaip jau minėta, jie datuojami XII a. – XIII a. pirmąja puse (Кирпичников А. Н., 1966, p. 54, lent. XXVII:3).

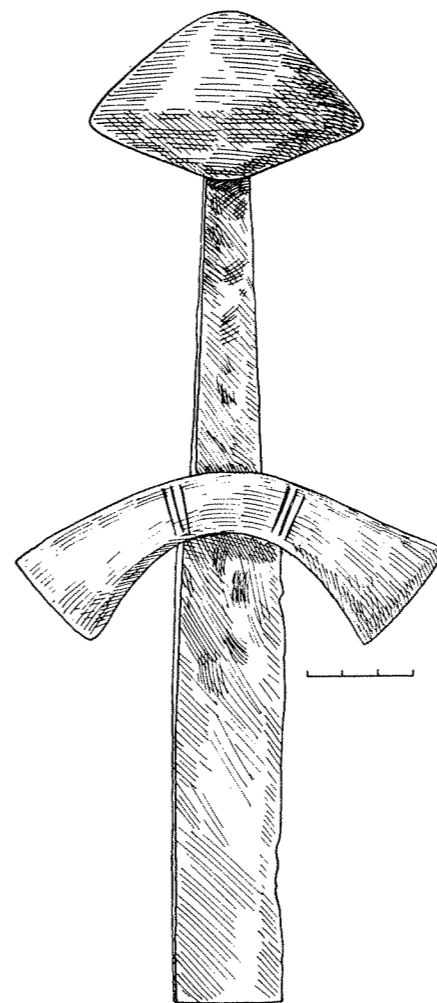
Vidurio Europoje A. Rutkajus mini tik vieną šio tipo kalaviją, saugomą Komarno muziejuje, ir pažymi, kad tai vienintelis egzempliorius iš Dunojaus regiono. Datuoja XIII a. (Ruttkey A., 1976, p. 258–259). M. Glosekas, kaip ir E. Oukšotas, tokių kalavijų buoželes skiria B tipui (Glosek M., 1984, pav. 3). Vengrijoje, Sarvo (Szarvas) vietovėje, rastą kalaviją M. Glosekas skiria XII tipui ir datuoja XIII a. pabaiga (Glosek M., 1984, p. 173, lent. XXVIII:1). Vienintelė tokių kalavijų analogija Suomijoje žinoma iš Kalvolos-Panainmakio kapinyno. E. Kivikoski, paskelbusi šį kalaviją, datuoti jo tiksliau negalėjo (Kivikoski E., 1973, p. 142, lent. 130:1164). Vokietijoje panašių kalavijų aptikta Epingene (Eppingen) ir vieno tokio ginklo radimo vieta nežinoma. Juos A. Geibigas skiria 16 tipo antram variantui (Geibig A., 1991, p. 72–73, lent. 53, 112). Vakarų Europos viduramžių kalavijus tyrinėjusi Ada Brün-Hofmejer rašo, kad jie vartoti 1175–1250 m. (Bruhn-Hoffmeyer A., 1954, p. 36–43, 186–187).

KALAVIJAI ROMBO FORMOS BUOŽELĖMIS

Kalavijų buoželių skersinis pjūvis rombo formos, plokščias arba netaisyklingo rombo formos, artėjantis prie trikampio. Apatinis skersinis tiesus arba lenktas žemyn. Geležties vienašmenės ir dviašmenės (93 pav.). Primena Z tipą ir manoma, kad iš jų ir išsirutuliojo (Кирпичников А. Н., 1966, p. 54).

Šiuos kalavijus Europos ginklų specialistai vadina įvairiai. Antai A. Brün-Hofmejer — kalavijais braziliško (amerikietiško) riešuto (*Bertholletia excelsa*) pavidalo buoželėmis ir skiria II grupei. Datuoja 1100–1250 m. (Bruhn-Hoffmeyer A., 1954, p. 186). A. Rutkajui tai XIII tipo kalavijai ir datuoja juos XII–XIII a. (Ruttkey A., 1976, p. 257–

258, pav. 24:6). A. Kirpichnikovas tokius kalavijus skiria V (penktam) tipui ir taip pat datuoja XII–XIII a. (Кирпичников А. Н., 1966, p. 54–55, lent. XXIII:2). A. Nadolskis kala-

93 pav. Kalavijas rombo formos buožele iš Ceraukstės Puodinių, Bauskės raj., kapo Nr. 20.

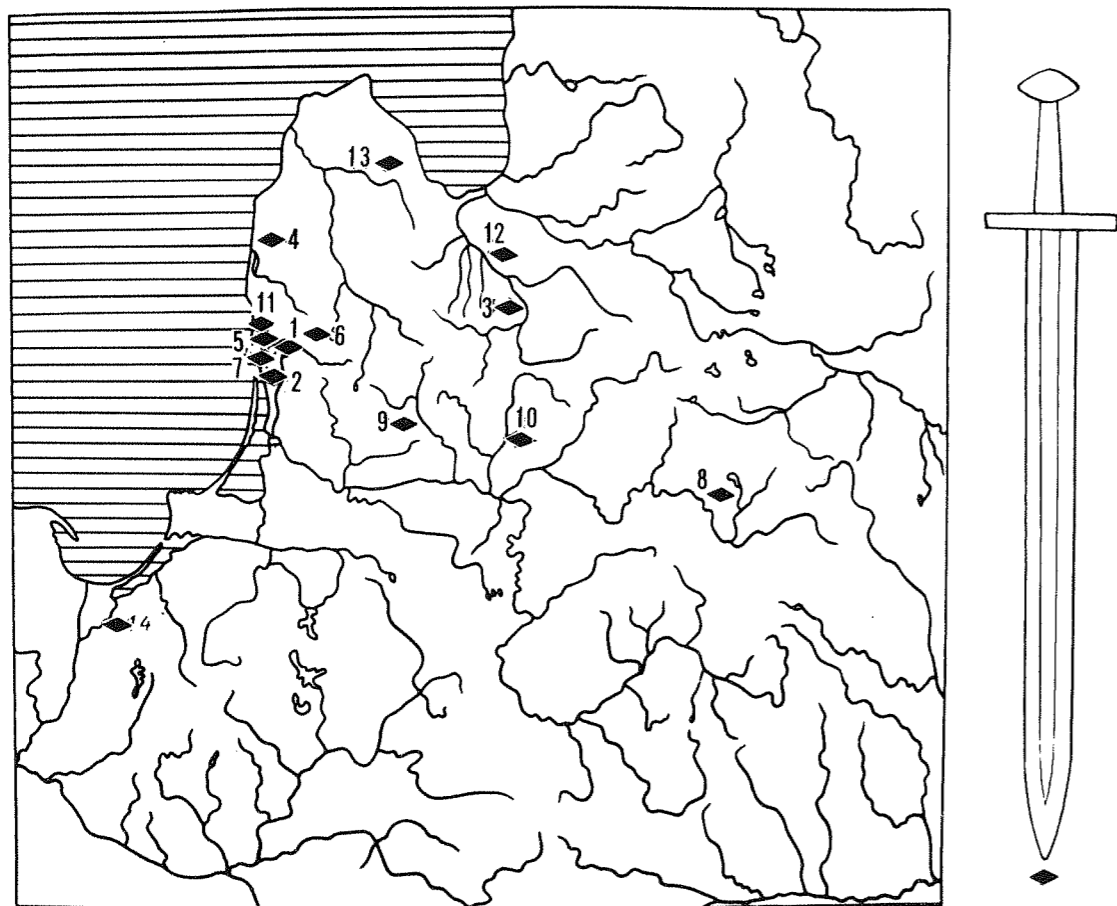
vijus rombo formos buoželėmis pavadino a tipu (Nadolski A., 1954, p. 26–29, lent. XI:2). Juo pasekė R. Volkaitė-Kulikauskienė ir a tipu pavadino kalavijus įvairių formų buoželėmis (Volkaitė-Kulikauskienė R., 1964, p. 218–221, pav. 19:2–4, 20, 21).

Baltų teritorijoje aptikta 17 tokių kalavijų ir jų rankenų buoželių (94 pav.). Latvijoje baltiškuose archeologijos paminkluose žinomi 4 šio tipo kalavijai, Lietuvoje ap-

tikta 11. Po vieną šio tipo kalaviją rasta Lenkijoje, Venzinoje, Elbliongo pavieta, ir Baltarusijoje — Gurkovičiuose (95:1 pav.).

Kalavijai nuo 71 iki 95 cm ilgio, nuo 2,5 iki 5 cm pločio vienašmenėmis ir dviašmenėmis geležtėmis. Vienašmenių kalavijų nugarėlės iki 0,8 cm storio. 4 yra vienašmeniai, kiti — dviašmeniai. Vienašmenių kalavijų rasta: Ceraukstės Puodinių, Bauskės raj., kape Nr. 20, Genčų I, Kretingos raj., kapuose Nr. 13 ir Nr. 237, Girkalių, Kretingos raj., kape Nr. 30 ir Palangos kapuose Nr. 283 ir Nr. 284 (Volkaitė-Kulikauskienė R., 1970, p. 204). Dar 3 vienašmeniai kalavijai pasitaikė atsitiktinai. Jie iš lyvių kapinynų Lybagų Kilių, Talsų raj., Krimuldos ir Saksukalnio (abu Rygos raj.) bei Ikškilės, Uogrės raj. Pastarasis yra 81 cm ilgio, 2–2,5 cm pločio geležte ir 0,5–0,8 cm storio nugarėle. Įdomu tai, kad jo skersinis įmontuotas atvirkščiai — taip kirsti nepatogu. Kapo inventoriuje buvo G tipo ietigalis, ankstyvosios formos apyrankė zoomorfiniais galais ir kibiro apkaustai. Kapas datuotinas XI amžiumi*. Palangos kape Nr. 284 rastas 90 cm ilgio sunykęs kalavijas, buvęs makštyse su žalvariniu makštų galo apkaustu. Kapo ir šio tipo kalavijų chronologijai svarbu tai, kad tarp įkapių buvo XI a. pabaigos vokiečių denaras, svarsnyklės su svoreliais, juostinė apyrankė, kitos apyrankės ir segės fragmentų bei miniatiūrinis puodelis (96 pav.). Tai leistų Palangos kapą Nr. 284 datuoti apie 1100 m. arba net XII a. pirmąja puse. Vienašmenių kalavijų rankenų skersiniai lenkti žemyn, o dviašmenių — tiesūs ir gerokai ilgesni. Antai kalavijo iš Genčų I kapinyno kapo Nr. 13 rankenos skersinis yra tik 6,5 cm ilgio, o kalavijo iš Kejėnų, Raseinių raj., — 9,9 cm (95:2 pav.). Rankenų skersinių ilgėjimą galima sieti su rankenų

*M. Atgazio duomenys

94 pav. Kalavijų rombo formos buoželėmis paplitimas:

1) Anduliai, Kretingos raj., 2) Bandužiai, Klaipėda, 3) Ceraukstės Puodiniai, Bauskės raj., 4) Durbės apylinkės, Liepojos raj., 5) Genčiai I, Kretingos raj., 6) Gintališkė, Plungės raj., 7) Girkaliai, Kretingos raj., 8) Gurkovičiai, Vileikos apylinkės, Baltarusija, 9) Kejėnai, Raseinių raj., 10) Medekšiai, Kėdainių raj., 11) Palanga, 12) Salgalės Mazgraužiai (Anenburgas), Jelgavos raj., 13) Talsai, Talsų raj., 14) Venzina, Elbliongo paviatas.

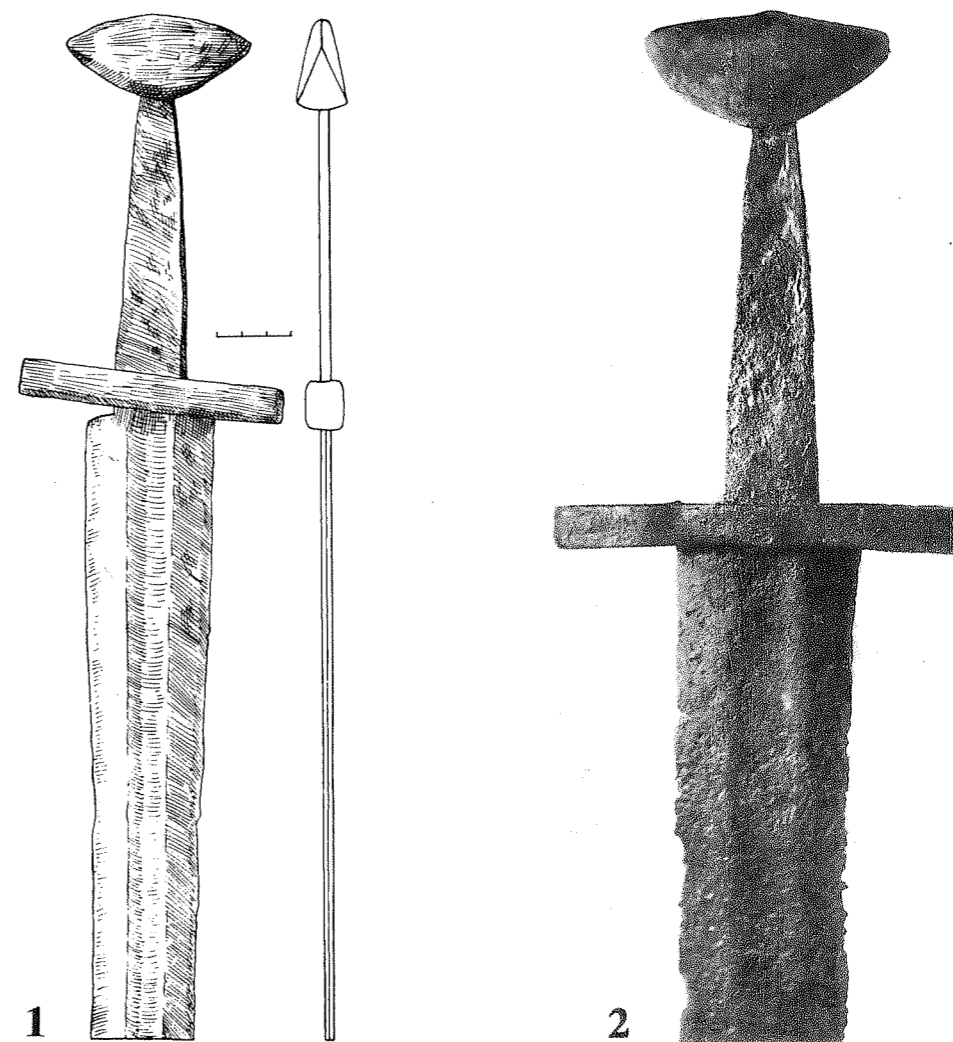
tobulinimu — kalavijų taikymu kavalerijai, kovoti šuoliuojant. Dviašmenių kalavijų skersiniai tiesūs ir ilgesni. Kalavijai tapo saugesni, geriau galėjo sulaikyti ir atremti priešininko smūgį, drauge iš dalies atstodavo ir skydus.

Šio kalavijų tipo analogijų randama visoje Europoje. Senosios Rusijos teritorijoje, daugiausia Ukrainoje, aptikti 6 tokie kalavijai. A. Kirpičnikovas datuoja juos XII–XIII a. (Кирпичников А. Н., 1966, p. 54–55, lent. XXIII:2, 3, XXIV: 2, 3). Lenkijoje A. Nadolskis publikuoja vieną tokį kala-

viją, rastą XII a. kape Žukove, Blonės pavieta (Nadolski A., 1954, p. 154–155, lent. XI:2). Slovakijoje vienintelis kalavijas rombo formos buožele žinomas iš Mijavos ir datuojamas XIII a. (Ruttikay A., 1976, p. 257, pav. 24:6). Šio kalavijo apatinė buoželės dalis yra suapvalinta ir tai skiria jį nuo kitų baltų žemėse aptiktų kalavijų ir priartina prie kalavijų ovalia buožele. Kalavijas analogiško profilio buoželės apačia yra iš Bruchbergmoro prie Zėzeno (Seesen) Vokietijoje. A. Geibigas skiria jį 19 tipui (Geibig A., 1991, p. 77–79, lent. 117).

Vieną kalaviją taisyklingo rombo formos buožele iš Saremos salos Estijoje M. Mandelis skiria XII–XIII a. kuršių arba Gaujos upės baseino meistrams (Mandel M.,

žemėse vartojo XI–XIII amžiuje. XI a. dar vyravo vienašmeniai šio tipo kalavijai, o jau XII–XIII a. pradeda išsigalėti dviašmeniai. Kalė juos vietos meistrai.

95 pav. Kalavijai rombo formos buoželėmis:

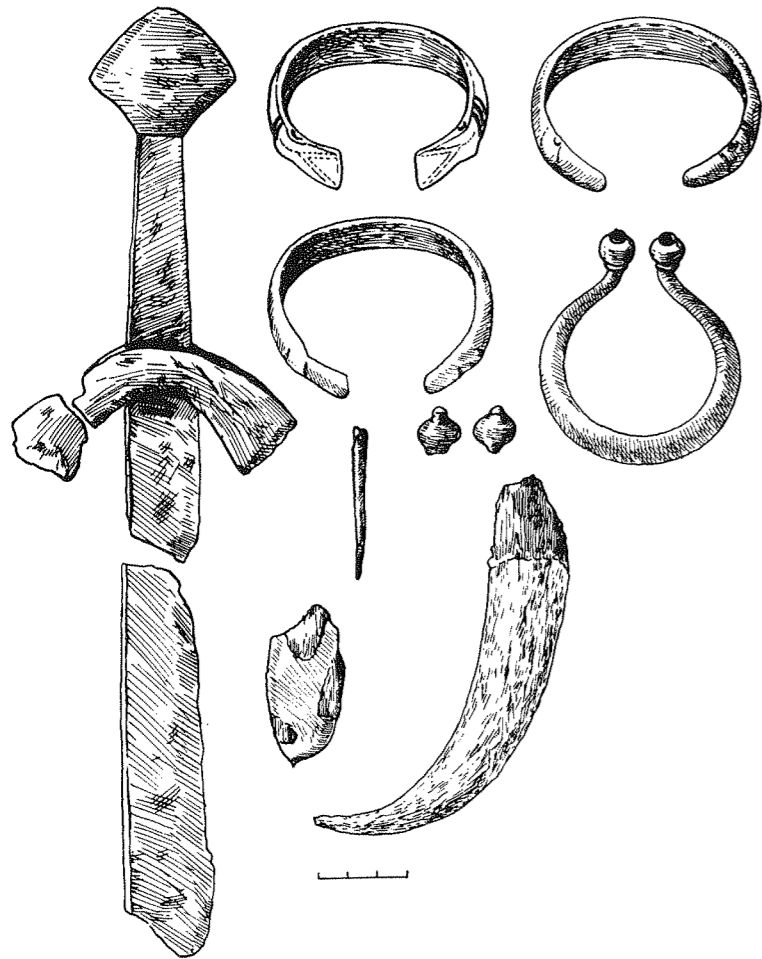
1) Gurkovičiai, Vileikos apylinkės, Baltarusija, 2) Kejėnai, Raseinių raj.

1991, p.112, 124, lent. XIII:2). Šio kalavijo skersinis platus, labai smarkiai lenktas žemyn ir, be to, profiliuotas. Reikia paminėti 2 tokius kalavijus, aptiktus Šveicarijoje ir saugomus Ciūriche (Bruhn-Hoffmeyer A., 1954, p. 9, lent. IX:a, b).

Iš kapų radinių komplektų matyti, kad kalavijus rombo formos buoželėmis baltų

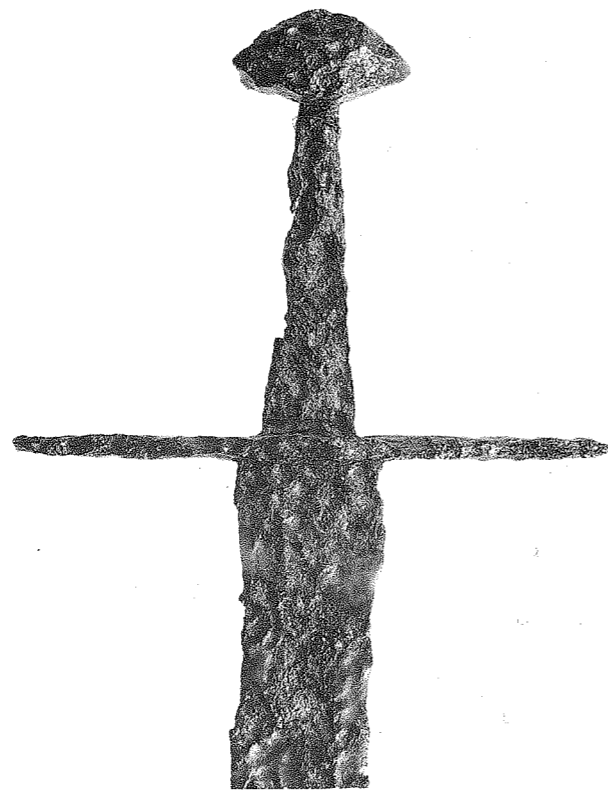
KALAVIJAI OVALIOMIS BUOŽELĖMIS

Kalavijų buoželės yra ovalios, jų skersinis pjūvis — nuo netaisyklingo lygiašonio trikampio beveik iki rutulio formos. Skersinis tiesus arba lenktas žemyn, siauras ir

96 pav. Palangos kapo Nr. 284 geriau išlikę radiniai.

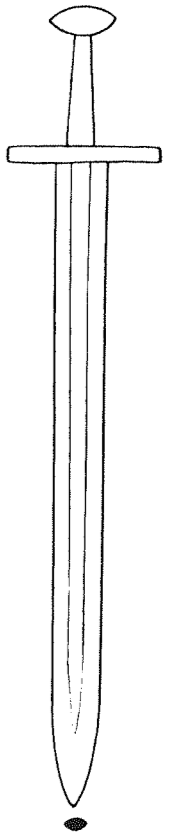
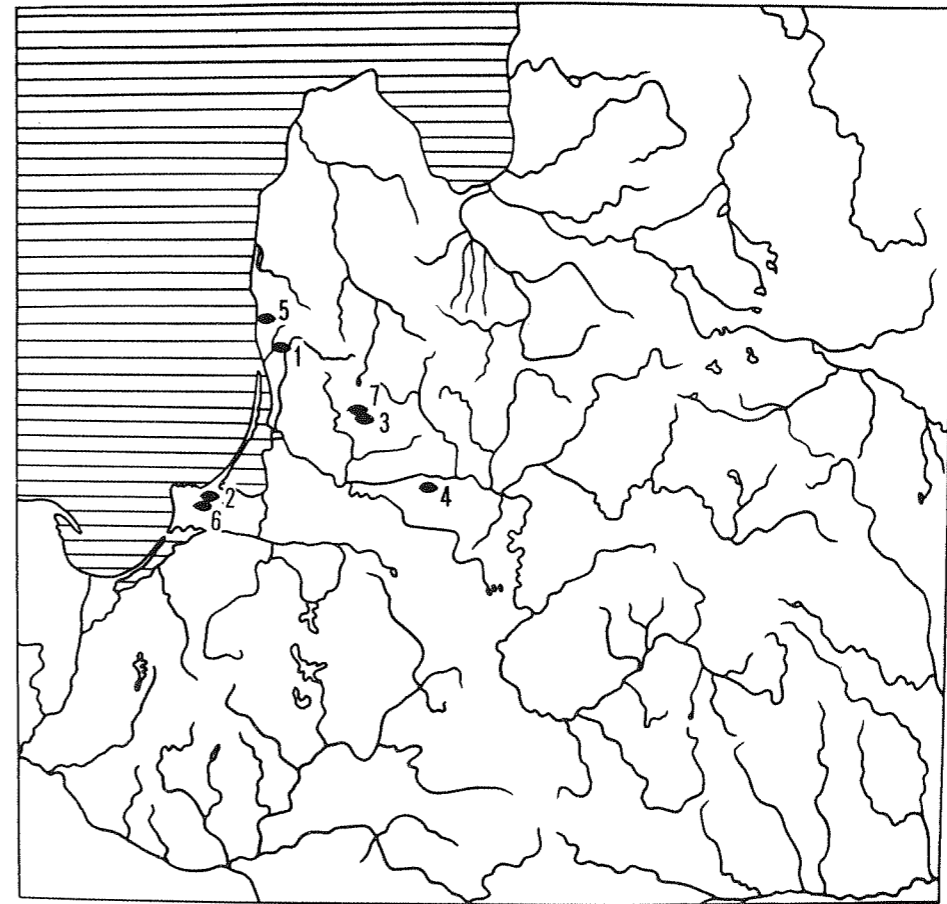
97 pav. Kalavijas ovalia buožele iš Padievaičio, Šilalės raj., atsitiktinis radinys.

ilgas, stačiakampio skersinio pjūvio, geležtės dviašmenės (97 pav.).

Baltų teritorijoje žinoma 11 tokių kalavijų (98 pav.). 7 iš Lietuvos ir 4 iš Kaliningrado srities. Latvijoje jų iki šiol neaptikta.

Sveiki kalavijai yra nuo 68 iki 98 cm ilgio, geležtės nuo 4,5 iki 5,4 cm pločio. 4 tokie kalavijai rasti Vakarų Lietuvos Andulių, Palangos ir Žasino kapinyuose, o vien buoželė — atsitiktinai Pakalniškiuose, Šakių raj. 3 kalavijai ovaliomis buoželėmis aptikti Irzekapinio-Klincovkos kapinyne Sambijos pusiasalyje. Pavyzdžiui, degintiniame dviejų sluoksnių kape Nr. 15 rastas kalavijas yra 85 cm ilgio ir 5,8 cm pločio geležte. Buoželė ovali, 6x3 cm dydžio. Skersinis lenktas žemyn, tiesia linija 17 cm ilgio. Kalavijas buvo išmeigtas ir kapo sampile stovėjo stačias rankena į

98 pav. Kalavijų ovaliomis buoželėmis radimo vietos:

1) Anduliai, Kretingos raj., 2) Irzekapinis-Klincovka, Zelenogradsko raj., 3) Padievaitis, Šilalės raj., 4) Pakalniškiai, Šakių raj., 5) Palanga, 6) Volnojė (Schulstein, Kr. Fischhausen), Zelenogradsko raj., 7) Žasinas, Šilalės raj.

viršų. Kapo komplekto viršutiniame sluoksnyje buvo 4 G tipo ietigaliai, 2 peiliai, sidabrinis žiedas, dirhemas, kaldintas 809–810 m. Nišapūro mieste, ir keramikos šukių. Apatiniame sluoksnyje, kuris buvo užklotas veltniu, aptikta: trijų žirgų kaukolės su kamonomis, apkaltomis žalvariniais apkaustėliais. Vieno žirgo nasruose išprausti žąslai. Prie šios kaukolės rastos 2 balno kilpos ir botkotis. Prie kitos kaukolės — dar 2 balno kilpos, geležinis pentinas ir geležinė sagtis, prie trečiosios — tik žąslai. Šiame kapo sluoksnyje atskirai buvo dar pentinas, 2 gintariniai karoliai ir žalvariniai skambaliukai. Kapas datuojamas XI a. pradžia (Кулаков В. И., 1980, p. 232–235, pav. 14, 15; 1990, p. 74, lent.

LXIII) (99 pav.). Dar 2 tokie kalavijai buvo šio kapinyne degintiniuose kapuose Nr. 16 ir 51 (Кулаков В. И., 1990, pav. 15:29, 30). Palangoje taip pat degintiniame kape Nr. 167 griautiniams kapams būdingoje 3,1x0,7 m dydžio duobėje aptiktas kalavijas ovalia buožele nulaužtu smaigaliu (100 pav.), žalvarinė vytinė deformuota antkaklė ir geležinės vytinės antkaklės fragmentas, įmovinis ir žeberklinis ietigaliai, dviejų geriamųjų ragų žalvariniai apkaustai, miniatiūriniai kapliukas ir pentinas, skiltuvas atrietais galais, 4 juostinės apyrankės zoomorfiniais galais ir penktosios tokios apyrankės apdegusi dalis, pasaginių segių žvaigždiniais sujungtais ir aguoniniais galais, odinis diržas, puoštas žal-